

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

DOĞU VE BATI MİTOLOJİLERİNDE KORUYUCULAR

Yüksek Lisans Tezi

Fidan YAMAN

İZMİR-2024

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DOĞU VE BATI MİTOLOJİLERİNDE KORUYUCULAR

Yüksek Lisans Tezi

Fidan YAMAN

Danışman: Doç. Dr. Ali Osman ABDURREZZAK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Selami FEDAKAR

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Bülent AKIN

İZMİR-2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Doğu ve Batı Mitolojilerinde Koruyucular*” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

08/11/2024

Fidan YAMAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

DOĞU VE BATI MİTOLOJİLERİNDE KORUYUCULAR

Fidan YAMAN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Doğu ve Batı mitolojilerini ele alan bu çalışmada koruyucu varlıkların tespiti amaçlanmıştır. Bilindiği üzere neredeyse bütün mitolojik anlatılarda birden fazla kutsal varlık mevcuttur. Bu varlıklar tanrılar, tanrıçalar, yarı tanrılar, periler, iyeler, cinler, şeytanlar, canavarlar vb. şeklinde çeşitlilik göstermektedir. Bu varlıklar içerisinde bazıları mitolojik anlatılardan aktarıldığı kadarıyla insanlar tarafından kabul edilen belirli vasıflara sahiptir. Bu varlıklara yüklenen vasıflar sebebiyle geçen süreç içerisinde birçoğu ritüellerle ve başka inanmalarla önemli bir konuma getirilmiştir. Bunlardan bir kısmı “koruyucu” veya “kurtarıcı” olarak görülmüş ve belirli kimselerce kendilerini muhafaza edeceklerine inanılmıştır. Mitlerden yola çıkarak ortaya çıkan bu inanmalar birçok kültürel veri ortaya çıkardığı gibi bilimsel çalışmalar adına birçok soru da oluşturmuş bulunmaktadır. Bundan dolayı mitoloji, sosyal bilimlerin hemen her disiplinini ihtiva eden edebi, sosyolojik, felsefi, teolojik ve psikolojik bir çalışma alanını oluşturmaktadır.

Çalışmamızda incelenen ve ait oldukları toplumlardaki özellikleri belirtilen varlıkların bir kısmı bizzat insanların koruyucu ruhları ya da tanrıları olarak görülmektedir. Özelleştirmek gerekirse hamilelerin, bebeklerin, çocukların, yolcuların, belirli meslek gruplarının, askerlerin vb. hamileri olduğuna inanılan varlıklar mevcutken bunlara ek olarak hayvanların, doğanın, yerleşim yerlerinin, su kaynaklarının ve evrenin koruyuculuklarını üstlenen varlıklar olduğu fikri süreç içerisinde oluşmuştur. Bu tez çalışmasında hem Doğu mitolojilerinde hem de Batı mitolojilerinde koruyucu varlıkların, içinde bulunulan coğrafyanın şartları ve bunun yanı sıra birçok insani ihtiyacın sonucunda ortaya çıkışı incelenerek açıklanmıştır.

Bölgesel ve iklimsel şartların, fizyolojik zorlukların, psikolojik kaygıların ve bunlar gibi birçok gerekçe sonucunda ortaya çıkan varlıkların tasnifi yapılmış, benzerliklerine dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda Doğu mitolojilerinden Türk Mitolojisi, Japon Mitolojisi, Hint Mitolojisi ve Mısır Mitolojisi ile Batı mitolojilerinden Yunan Mitolojisi, Roma Mitolojisi, Kelt Mitolojisi ve Slav Mitolojisi de çalışmamızın merkeze aldığı mitolojiler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Doğu Mitolojisi, Batı Mitolojisi, Türk Mitolojisi, İnanç.

ABSTRACT

Master Thesis

Protectors in Eastern and Western Mythologies

Fidan YAMAN

İzmir Kâtip Çelebi University

Social Sciences Institute

Department of Turkish Language and Literature

This study aims to examine protective beings in Eastern and Western mythologies. As is known, there is more than one sacred being in almost all mythological narratives. These beings vary as gods, goddesses, demigods, fairies, possessors, demons, devils, monsters, etc. Among these types of beings, some have certain characteristics as far as they are conveyed from mythological narratives and as they are accepted by people. Due to the characteristics attributed to these beings, many of them have been brought to an important position with rituals and other beliefs over time. Some of them have been seen as “protectors” or “saviors” and it has been believed by certain people that they will protect them. These beliefs, which emerged from myths, have revealed many cultural data and also created many questions for scientific studies. Accordingly, mythology constitutes a literary, sociological, philosophical, theological and psychological field of study that includes almost every discipline of social sciences.

Some of the beings examined in our study and whose characteristics are specified in the societies they belong to are seen as the protective spirits or gods of people themselves. To be more specific, while there are beings believed to be the protectors of pregnant women, babies, children, travelers, certain professional groups, soldiers, etc., in addition to these, the idea that there are protective beings who undertake the protection of animals, nature, settlements, water resources and the universe has emerged over time. In both Eastern and Western mythologies, the emergence of protective beings as a result of the conditions of the geography in which they are located and many human needs has been examined and explained. As a result of regional and climatic conditions, physiological difficulties, psychological

concerns and many other reasons, the classification of the beings that emerged has been made and their similarities have been highlighted. In this context, Turkish Mythology, Japanese Mythology, Indian Mythology and Egyptian Mythology from Eastern mythologies and Greek Mythology, Roman Mythology, Celtic Mythology and Slavic Mythology from Western mythologies have been the mythologies that our study focused on.

Keywords: Mythology, Eastern Mythology, Western Mthology, Turkish Mythology, Belief.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
ÖN SÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİTOLOJİ, PSİKOLOJİ VE İNANÇ

1.1. MİT EVRENİ	4
1.2. KUTSALIN İNSANDAKİ ZUHURU	7
1.3. PSİKOLOJİ VE MİTOLOJİ ARASINDAKİ BAĞ: KORKUNUN KÖKENİ	11
1.4. MANEVİ KALKAN: KORUYUCU VARLIKLAR.....	16
1.5. DOĞU VE BATI: MİTOLOJİK KABUL VE İŞLEYİŞ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME	20

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU MİTOLOJİLERİNDE

KORUYUCULAR

2.1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR	25
2.1.1. UMay ANA	27
2.1.2. AYASIT.....	28
2.1.3. ANA MAYGİL	29
2.1.4. AK İYELER.....	30

2.1.5. ALAZ HAN.....	31
2.1.6. BAYANAY	33
2.1.7. AŞAPATMAN.....	33
2.1.8. ATAGAN HAN	34
2.1.9. CAYIK HAN.....	34
2.1.10. SUYLA HAN	35
2.1.11. SÜN HAN	36
2.1.12. AK KÖRMÖSLER	36
2.1.13. HIZIR	37
2.2. JAPON MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR.....	38
2.2.1. BİSHAMON-TEN.....	40
2.2.2. JİZO.....	41
2.2.3. KİSHBTBOJİN	43
2.2.4. HAÇİMAN.....	43
2.2.5. ATAGO-GONGEN	44
2.2.6. OKAMUTSUMİ	44
2.2.7. AMİDA-NYORİA	45
2.2.8. KANNON	45
2.3. HİNT MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR.....	46
2.3.1. KUBERA	48
2.3.2. VİŞNU	49
2.3.3. SASHTİ.....	50
2.3.4. KİRTTİ-MUKHA	51
2.3.5. VASTOSPATİ.....	51
2.3.6. SÛRYA.....	52
2.3.7. ADİTİ	52
2.3.8. PUŞAN.....	52
2.3.9. SAVİTRİ.....	53
2.3.10. YEDİ ANALAR	53
2.4. MISIR MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR	54
2.4.1. HATHOR	56
2.4.2. BES	57

2.4.3. TAURET	58
2.4.4. SEKHMET	58
2.4.5. BASTET	59
2.4.6. HAPİ	59
2.4.7. SFENKS	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI MİTOLOJİLERİNDE

KORUYUCULAR

3.1. YUNAN MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR.....	61
3.1.1 ARTEMİS.....	64
3.1.2. HESTİA.....	65
3.1.3. PROMETHEUS.....	66
3.1.4. ATHENA.....	67
3.1.5. ASKLEPİOS	68
3.1.6. HERMES	69
3.1.7. DEMETER VE OĞLU PLOUTOS.....	70
3.2. ROMA MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR	71
3.2.1. LAR/LARES.....	73
3.2.2. GENİUS	73
3.2.4. SATURNUS.....	75
3.2.5. VİCTORİA.....	75
3.3. KELT MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR	76
3.3.1. DAGDA.....	78
3.3.2. EPONA	78
3.3.3. APOLLOSLAR.....	79
3.3.4. MANANNAN.....	80
3.3.5. AİNE	80
3.3.6. BRİGİD.....	81
3.4. SLAV MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR	82
3.4.1. DOMOVOY.....	83

3.4.2. PERUN	84
3.4.3. VOLOS	85
3.4.4. MOKOŞ	86
3.4.5. DAJBOG.....	87
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	97

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1	95
Tablo 2	96

KISALTMALAR

ev.	: Çeviren
bk.	: Bakınız
H.z.	: Hazreti
vs.	: Vesaire
vb.	: Ve Benzeri
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa

ÖN SÖZ

İnsanoğlu yaşadığı coğrafyanın tehlikelerine, fizyolojik veya ruhsal eksikliklerine, mesleki veya toplumsal zorluklara göre tetikte yaşamakta ve içten içe onları bulundukları zorluklardan kurtaracak bir varlık fikrine tutunmaktadır. Bu fikirden hareketle onları koruyan varlıklar adına anlatılar oluşturup festivaller ve ritüeller gerçekleştirmiştir. Sekiz farklı mitolojide yer alan koruyucu varlıkları konu edinen bu çalışmada; söz konusu karakterler, ait oldukları mitolojilerin alt başlıklarında incelenerek özellikleri tespit edilmiştir. Fakat çalışmada öncelikle 1. bölüm olan Mitoloji, Psikoloji ve İnanç bölümünde mit kavramına, bu kavramın derin bir tanımına odaklanan “Mitoloji Evreni” başlığına yer verilmiştir. Mitolojinin en bilinir ve kabul gören özellikleri açıklanıp insanın mit üretme ihtiyacının sebepleri üzerinde durulmuştur. Son olarak da mitolojinin özellikleri maddeleştirilerek aktarılmıştır. Devamında mitolojinin psikoloji ile bağına “Mitoloji ve Psikoloji: Korkunun Kökeni” başlığıyla çalışmamızı ilgilendiren bir çerçevede değinilmiştir. Korkunun özellikle ilkel insanlarda nasıl bir reaksiyona sebebiyet verdiği ve insanların korku besledikleri bir şeyi neden yüceltip kutsallaştırdığı meselesine de değinilerek yazı sonlandırılmıştır. Bir varlığa inanmanın nasıl bir süreçle oluştuğu ve inanç kavramının insanda nasıl bir etki yarattığı üzerine durularak “Kutsalın İnsandaki Zuhuru” başlığı ile devam edilerek inanma eyleminin kökeni üzerine bazı tahlillerde bulunulmuş ve insan için inanç beslemenin ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğu konusu tartışılmıştır. Devamında 2. ve 3. bölümler için bir geçiş sağlaması mahiyetinde “Manevi Kalkan: Koruyucu Varlıklar” başlığı ile “Doğu ve Batı: Mitolojik Kabul ve İşleyiş Üzerine Kısa Bir Değerlendirme” başlığına yer verilmiştir. Bu başlıklardan ilki olan “Manevi Kalkan: Koruyucu Varlıklar” kısmında kişinin veya toplumların neden bir koruyucu fikrini ortaya çıkardıkları ve koruyucu olarak görülen varlıkların ya da kişilerin ortak özelliklerinin ne olduğu ve halk kahramanlarının kurtarıcı rolü aktarılmıştır. Araştırmamızın son kısmında ise kadınların, erkeklerin, toplumların, askerlerin, çiftçilerin, yolcuların vs. kendi ihtiyaçları doğrultusunda nasıl koruyucular ortaya çıkardıkları konuları ele alınmıştır. 2. ve 3. bölüme daha iyi hâkim olabilmek adına kaleme aldığımız son yazı olan “Doğu ve Batı: Mitolojik Kabul ve İşleyiş Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”

başlığında da bu iki uygarlığın benzer ve farklı noktaları ele alınmıştır. Her iki uygarlığın mitolojik bir olguyu kabul ediş biçimleri karşılaştırılarak Doğu ve Batı uygarlıklarının arasındaki ayırıcı çizginin neden oluşmuş olabileceği tartışılmıştır. Böylelikle diğer bölümlere geçerken hâkim olmamız gereken “mitoloji”, “inanç”, “Doğu”, “Batı”, “korku”, “psikoloji”, “kutsal” gibi kavramlar açıklanarak 1. bölüm sonlandırılmıştır.

“Doğu Mitolojilerinde Koruyucular” adını taşıyan 2. bölümde dört farklı Doğu kültürünün mitolojilerine yer verilmiştir. Bu mitolojilerden ilki Türk Mitolojisi’dir. Sonrasında sırasıyla Japon, Hint ve Mısır Mitolojisi gelmektedir. Koruyucu mitolojik varlıkların tespitinden önce bu mitolojilerin genel özelliklerine, yaratılış mitlerine, koruyucu vasıfları olmasa bile adı geçen mitoloji için önemli bir konuma sahip olan diğer varlıklara değinilerek genel değerlendirmeler yapılmıştır. Bu genel tanıtım yazısındaki amaç, varlıkları tasnif etmeden önce mevcut mitoloji hakkında bilinmesi gereken önemli bilgilere dikkat çekerek oluşabilecek bir kafa karışıklığının önüne geçmektir. Genel bilgilendirme yazısından sonra o mitolojilerin koruyucuları içerisinde en önemli olanlar tespit edilerek aktarılmıştır. Aktarma sırasında belli bir sıralama gözetilmemiştir.

“Batı Mitolojilerinde Koruyucular” bölümünde ise 2. bölümdeki gibi dört mitoloji yer almaktadır. Bu mitolojiler Yunan, Roma, Kelt ve Slav Mitolojileridir. Batı mitolojiler ruhlardan, alt kademe ruhani varlıklardan ziyade neredeyse tamamen tanrı ve tanrıçalardan oluşmaktadır. Üstelik bu mitolojilerde tanrılar arası “aile” ilişkisi dikkat çekici boyuttadır. Bu sebeple tasnifi yapılan birçok tanrı/tanrıça birbirinin eşi, çocuğu, kardeşi ya da anne-babası olabilmektedir. Bu varlıklar insanlardan ayrı yaşar ve bazen birbirleriyle savaş hâlinde olabilir. Yine de bazı ilahların insanlara karşı belli rolleri vardır. O rollerden bazıları da koruyucu bir figür olmaktır. Bu başlık altında ayrıca Hristiyanlık’ın adı geçen mitolojik karakterleri nasıl “dönüştürdüğü/değiştirdiği” gözlemlenmiştir. Bir zamanlar mitolojik tanrı olarak isimlendirilen varlıkların Hristiyanlıkla birlikte aziz olarak değişim gösterdiği ama koruyucu vasıflarını yitirmediği tespit edilmiştir.

Çalışmamızın Sonuç kısmında her bir mitolojide yer alan ve ortak özelliklere sahip varlıklar bir tablo hâlinde gösterilmiş ve benzerlikleri ile farklılıklarına değinilerek bir tür karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmamızın ortaya çıkardığı tasnifler

tekrar belirtilecek ve tezimizin hangi sorulara cevap bulduğu konusu üzerine durularak “Bir kurtarıcı ya da koruyucuya neden ihtiyaç duyarız?” sorusunun cevaplarından bazılarına dair tespitlere yer verilmiştir.

Her biri farklı statülerde yer alan ve her biri farklı toplumlar için önemli olan bu varlıkların hepsini bir araya getirip derlemek mümkün değildir. Dünya üzerinde kaç mitoloji, kaç topluluk, kaç inanç türü olduğu bile kesin olarak saptanamamaktadır. Bu minvalde çalışmamızı belirli çerçevelerle sınırlandırmak doğru olacaktır. Bununla birlikte çok bilindik mitolojileri de bilinçli olarak çalışmamıza dâhil etmemiş bulunmaktayız. Bunun en büyük sebeplerinden biri çalışmamıza dâhil ettiğimiz mitolojilerden bazılarıyla ciddi bir kültür alışverişı yaşanmış olması, dolayısıyla büyük benzerlikler bulundurmasıdır. Örnek verecek olursak çalışmamızda Japon ve Hint mitolojilerine yer verilmiş olmasına rağmen aynı coğrafyada yer alan Çin Mitolojisi kendisine yer bulamamıştır. Bunun ilk sebebi Japon kültüründe yer alan birçok mitolojik karakterin aynı özelliklerle yalnızca farklı bir isim altında Çin Mitolojisi’nde de yer almasıdır. Diğer bir sebebi Çin Mitolojisi’nde Budizm etkisiyle ortaya çıkmış mitolojik varlıkların menşeinin Hint Mitolojisi’ne dayanıyor olmasıdır. Yani Çin Mitolojisi başlığı altında anlatacağımız karakterler zaten Japon ve Hint Mitolojisi’nde yer almaktadır. Bundan dolayı Çin Mitolojisi’ni de çalışmamıza eklemek tekrara düşmemize sebep olacağı için bilinçli olarak dâhil edilmemiştir. Aynı gerekçeyle “İslamiyet Öncesi Arap Mitolojisi” de tezimizde yer almamaktadır. Çalışmamızda yer alan Mısır Mitolojisi’nin yakın coğrafyada benzer anlatılar ve karakterler geliştirmiş olması İslamiyet Öncesi Arap Mitolojisi için ekstra bir başlık açmamamızın nedenidir. Ayrıca İran ve İskandinav Mitolojisi de “koruyucu” varlık kavramının yetersizliğı dolayısıyla tezimize eklenmemiştir. İskandinav Mitolojisi genel çerçevede tanrısal bir aile kavgası profili çizmektedir. En büyük tanrıları Odin hariç “koruyucu” vasfını net bir şekilde gösteren bir varlık mevcut değildir. Mevcut olsa bile elimizdeki kaynaklar bu varlığın tespiti için yeterli olmamaktadır. İran Mitolojisi’ne baktığımız zaman mitolojik anlatıların Zerdüşť öğretisi ve Şehname üzerinden aktarıldığı görülecektir. Mitolojik söylenceler “destanlaşmıştır” ve kahramanlık hikâyelerine indirgenmiştir. Elbette koruyucu olarak anılan karakterler bulunmaktadır fakat bunlar müstakil bir başlık oluşturmak için yeterli bulunmamıştır. Bu kapsamda dört tanesi Doğu, dört

tanesi de Batı uygarlıklarından kabul edilen toplamda sekiz mitoloji çalışmamızda esas alınmıştır. Doğu mitolojilerinden Türk Mitolojisi, Japon Mitolojisi, Hint Mitolojisi ve Mısır Mitolojisi çalışmamızın ikinci bölümünü kapsarken; Batı mitolojilerinden Yunan Mitolojisi, Roma Mitolojisi, Kelt Mitolojisi ve Slav Mitolojisi de çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır.

Medeniyetlerin ilk felsefi, edebi ve kültürel üretimleri mitlerdir. Mitler bize o zamanlarda ve daha sonraki zamanlarda insanların neler hissettiğini, hayatta kalmayı nasıl başardıklarını, nelere inandıklarını, nasıl bir perspektiften bakarak düşündüklerini ve toplumların nasıl bir arada durduklarını göstermektedir. Bu çalışmayı hazırlarken en büyük amacım toplumların yüzyıllar içinde neden bir varlığın korumasına ihtiyaç duyduklarını tespit etmek ve o varlıkları sınıflandırmaktır. Bu süreçte desteklerini ve fikirlerini benden hiçbir zaman eksik etmeyen Doç. Dr. Hasan Harmancı'ya, Arş. Gör. Elif Şahin'e, tez danışmanlığımı üstlenen kıymetli hocam Doç. Dr. Ali Osman Abdurrezzak'a, sınıf arkadaşım Sultan Yıldız Aydınlioğlu'na ve süreç içerisinde bana her zaman güç veren değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Fidan YAMAN

İzmir-2024

GİRİŞ

Dünyanın neredeyse her yerinde insanlar zor durumda kaldıklarında, korktuklarında onlara hamilik edecek kutsal varlıklar olduğuna inanmaktadır. “Koruyucu” ve “kurtarıcı” kavramları mitolojilerin kahramanlığa veya kurtuluşa dair anlatılarında karşımıza çıkmaktadır. İnsanlığın mit üretmeye başladığı ilk andan beri mitlerin muhtevasında birilerini, bir yerleri, bir topluluğu korumakla görevlendirilmiş koruyucu varlıklar mevcuttur. Bu koruyucu varlıklar kimi toplumlarda bir tanrı ya da tanrıça olabilirken kimilerinde halkın kaderini değiştirmekle muştulanmış bir insan ya da yarı insan olabilmektedir. *“Kültürbilimci Geertz’e göre insan kendi ördüğü anlamlılık ağında oturan bir canlıdır. Kültür bu ağların kendisidir ve kültür analizi yasa arayan, deneye dayalı bir bilim değil; anlam arayan, yoruma dayalı ilimdir”* (Gezer, 2023: 77). Mitleri bünyesinde barındıran kültürlerin kendi anlamlılık ağlarında mitolojik varlıklar canlıdır. Her yeri çepeçevre sarmışlardır ya da çok yüksekteki bir istirahatgahtan aciz durumdaki insanları sürekli olarak izlemekte ve zor durumda kaldıklarında onlara hamilik etmektedirler. Çünkü insan sürekli olarak tehlikeli bir hayat içindedir. Mitlerin oluşmaya başladığı zamanlara gidildiğinde görülecektir ki insan neredeyse her gün ölüm kalım mücadelesi vermekteydi. Mağaradan ya da güvenli yerleşim alanlarından uzaklaşmalı, ormanın derinliklerine inmeli ve ona ölümcül bir darbe vurabilme ihtimali olan bir hayvanla mücadeleye girip onu alt etmelidir. Bu süreçte insanoğlunda korku hâsıl olmaktadır. Onu tedirgin eden, ruh sağlığını bile bozabilen bu korkuya karşılık bir savunma mekanizması üretmektedir. Bu savunma mekanizması en basit hâliyle “Bugün ormanda ölmeyeceğim çünkü göklerde beni koruyan bir güç var” düşüncesini meydana çıkarır. İnsan o korkuyu alt etmek için ondan daha üstün bir gücün varlığına inanır. Bu varlığın ya da “enerjinin” en büyük görevi insanlığa göz kulak olmak, onları himayesi altında tutup gözetmektir. Yağmuru getiren, hasadı bereketlendiren, hastalıkları iyileştiren, bebekleri tehlikelerden muhafaza eden, doğum anında kadınları, savaş meydanında askerleri

koruyan tanrılar ve ilahi ruhlar dünya üzerindeki her kültürünün değişmez bir unsurudur.

Bilgin Saydam koruyucu veya kurtarıcı fikrinin ortaya çıkışını “varlıksal eksiklik”¹ ile açıklamaktadır. Dünyayı ve kendini bilme konusunda emin olmama hâlini varlıksal eksiklik olarak ifade etmektedir. Bilgi eksikliğini kişi bazı unsurlarla kurgulayarak tamamlamaktadır. Neden sonuç ilişkisi kurar, kurgusunu sınırlandırır ya da genişletir, inandırıcılığına güvenir ve bu şekilde hikâyeler yaratır. Oluşturdukları hikâyelerde tanrılar ve tanrıçalar ortaya çıkmaktadır. Bu hikâyelerde iyiliksever ruhlar, periler, kahramanlar ve daha birçok varlık türemektedir. İnsanoğlu hem kendi hikâyesini zenginleştirir hem de sahip olduğu varlıksal eksikliği telafi etmeye çalışmaktadır.

Sonsuz bir karanlıkta yol gösteren ve geceyi aydınlatan ay ve yıldızlar için mitler oluşturan insanlık bu mitleri yalnızca onların cazibesine kapıldıkları için yazmamıştır. Korkutucu gecede düşman nöbeti tutan insan için göklerdeki ışıltılar pek tabii esirgeyen bir tanrının armağanı olarak düşünülmüştür. Yağmuru getiren, hasadı bereketlendiren, hastalıkları iyileştiren tanrılar ve ilahi ruhlar dünya üzerindeki her kültürün değişmez bir unsurudur. Her toplum farklı isimlere ve hayali görünümlere sahip kutsal koruyucu varlıklar ortaya çıkarsa da temelde bu varlıklar insanlığın asli ihtiyaçlarına cevap bulmak niyetiyle ortaya çıktığı için farklı kültürlerde benzer hatta neredeyse aynı özellikleri gösteren varlıklar bulunabilmektedir. Çalışmamız boyunca hem Batı hem Doğu mitolojilerinden örneklerle her toplumda farklı isimlerle benzer görevler paylaşan koruyucu varlıkların olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Bu koruyucuların bazıları bütünüyle doğumdan ölüme insanı korumakla görevlendirilmişken bazıları belli anlar ve olaylar esnasında ilahi kudretin tecellisi olarak kişiyi görünmez bir kalkan ile korumaktadır. Farklı topluluklarda kişinin ömrü boyunca yanında olup onu gözettiğine inanılan koruyucu ruhu ve tanrısının yanında bir de en zor anlarında yakararak, ismini zikrederek çağırdığı koruyucuları vardır. Örneğin her kültürde izlerine rastlanan hamilelerin ve bebeklerin koruyucuları vardır. Doğum anında çağırılırlar ve doğumu yapan kadını gözetme görevini görürler, acı içinde kıvranan kadının yakarışına yanıt

¹Ara'fdalık-lar "İnsanın Halleri ve Eylemleri: Psikomitolojik Çözümleme" syf. 259.

verir, kolay bir doğum olmasını sağlar ve bebeği kötü ruhlardan muhafaza ederler. Savaş meydanındaki er, en kana susamış düşmanla karşı karşıya kaldığında askerlere hamilik etmekle sorumlu olan o ilahi ruha seslenerek bir kurtuluş yolu dilenmektedir. İlahi gücün ona kurtuluşu ve zaferi verdiği inandır. Yolculuk esnasında türlü tehlikeyle karşı karşıya kalan yolcu bu tehlikeleri bertaraf edebilmek için yollardaki insanların koruyucusu olan ruha ya da ilaha seslenerek belki bir çeşit adak adayarak ondan güvenli bir yolculuk talep eder. Toplumların kültürel yaratmaları ve bu yaratmaların ürünü olan mitlerin koruyucu varlıkların yüzeye çıkmasında bir kaynak olduğu gerçeğinden hareketle bu kutsal koruyucu varlıkların en saygı duyulanlarını tespit ederek çalışmamızda aktarmış bulunmaktayız. Tüm bu ruhların varlık sahnesindeki konumunun kesinliğinden ziyade ait oldukları toplumlardaki önemleri çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Amacımız adı geçecek ruhların ya da ilahların varlığının “gerçekliğini” ispat ya da ret değil; bu varlıkları tespit ederek onların insan psikolojisinde bulduğu karşılık ve mitolojide bıraktığı izdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİTOLOJİ, PSİKOLOJİ VE İNANÇ

1.1. Mit Evreni

Mitler, kutsalın tezahürünü anlatan gerçek hikâyelerdir. Mit çoğunlukla insanların, tanrıların, evrenin ve olağanüsü unsurların nasıl meydana geldiği, her şeyin başlangıcı ve ilk hâli ile ilgilidir. Kutsal ve gerçektir. Esasında gerçek olarak kabul görülmesinin sebebi kutsalla ilişkili olmasıdır. Örneğin dünyanın yaratılışı ile ilgili mitler “gerçektir” çünkü dünya gerçekten de vardır. Dünyanın varlığı bu yaratılışın kanıtıdır. Ölümle ilgili mitik anlatılar da yalanlanamaz çünkü insan gerçekten de ölümlüdür ve hayatın herhangi bir evresinde ölüm hadisesi gerçekleşebilir. Dünyanın yaratılması, insanın ölümlümlü olması bunlara dair mitik öykülerin gerçekliğinin kanıtlarıdır (Eliade, 2001: 16).

Karl Jaspers “*Ayırt edici bir öz bilinç insanı diğer varlıklardan farklı kılar. Artık insan hayvan değildir ama henüz kesin bir şey de değildir.*” der.² Kişi bir tür şuur kazanarak varlığının, duyularının, çevresindeki unsurların farkına varır. Bu “şuur sahibi olma” hâli ile hayvanlardan ve bitkilerden ayrılarak bilme, duyumsama ve algılama yeteneğine sahip olur. Bu yeteneğe sahip olmasına rağmen insan hâlâ içinde bulunduğu dünyanın ve kendi varlığının yabancısıdır. Jaspers’ın da dediği gibi artık hayvanlar gibi değildir ama başka bir şey de değildir. Tecrübesiz ve bilgisiz insanın “bir şey” olabilmesi için varlığını anlamlandırması gerekmektedir. Bu anlamlandırma çabası sonucunda insan bilgiye ihtiyaç duyar. Neden bir bilinci olduğunun, neden hayvanlardan farklı olduğunun, içinde bulunduğu dünyada ne aradığının hatta dünyanın varlık sebebinin bilgisine ihtiyaç duyar. Anlamlandırma gereksinimi duyguları, iradeyi ve mantığı da harekete geçirir. “*Mitoloji, dünyanın oluşumunu, vasıtların biçimlenmesini açıklayan dinamik işaretler sistemidir. Mit, her zaman herhangi bir noktada insanı ilgilendiren hayat hakikati ile karşılaşır ve onu*

² Bk. Doğu Batı Düşünce Dergisi, M. Bilgin Saydam, “Psikomitoloji: Aradanlığın Bir Karmaşa Olarak İnşası”

kendine has bir şekilde açıklar.” (Bayat, 2005: 86). Kişi bu sayede hakikatle karşı karşıya kalır, onu mit sayesinde anlamlandırır ve açıklar. Böylelikle varlık hikâyesine de biraz daha yaklaşmış olur. Özkul Çobanoğlu (2009:134) mitin insan davranışları için model teşkil ettiğini aktardığı yazısında nesnelerin kökenini bilerek insanın o nesneye egemen olabileceğini düşündüğünü belirtmektedir. Çünkü herhangi bir unsurun kökenini bilmek onun yaratılışındaki gizemi çözmek ve her detayına hâkim olmak demektir.

Levi-Strauss, Mit ve Anlam kitabında Venüs gezegenini görebilen bir kabileden bahsetmektedir. Oldukça sıra dışı bulduğu bu durumu profesyonel astronomlara aktardığını ve astronomların da Venüs’ün görünemeyeceğini fakat yaydığı ışık miktarı bilinirse bazı insanların görme ihtimalinin de olabileceğini aktarır. Levi-Strauss sonrasında kendi denizcilerinin eserlerine göz attığında çok eski zamanlarda denizci atalarının Venüs’ü gün ışığında mükemmele yakın bir şekilde görebildiğini öğrenir. Tüm bu durum “eğitilmiş bir göz”e sahip olmakla ilgilidir aslında (Levi-Strauss, 2022: 38). Bahsettiği kabilenin ve eski denizci atalarının Venüs’ü görebilmelerinin sebebi, göğün ve yıldızların ilk bilgisine sahip olmalarıdır. Bu durum aslında mitin özelliklerinden bir tanesidir. İlkel insanlar bir şeyin yaratılışını, ilk hâlini yani başlangıcını bilerseniz o şeye hükmetme gücüne de sahip olursunuz düşüncesine sahiptir. Bilen kişi, bir nesnenin ya da varlığın sırrına ermiş kişi, o nesnenin hikâyesini bilerek bir adım önde olduğuna inanır. Ona bu ehliyeti veren mittir. *“Kökenle ilgili mitsel düşünce, yaratılıştaki gize sıkı sıkıya bağlıdır. Bir şeyin bir kökeni vardır çünkü o yaratılmıştır; yani Dünya’da bir güç kendini açık seçik olarak göstermiş, bir olay meydana gelmiştir. Kısacası bir şeyin kökeni bu şeyin yaratılışını açıklamaktadır.”* (Eliade, 2002: 52). Mitlere bağlı yaşayan topluluklar atalarının onlara öğrettiği şekilde yaşarlar ve düşünme tarzları da atalarının öğrettiği gibidir. Eğer ataları onlara bir şeyin kökenine dair bilgi vermişse o topluluk kökenini bildikleri unsurun her türlü özelliğine hâkim olmuş demektir. Köken bilgisine mit ile ulaşılmaktadır. Kişiler var olan her şeyin kökenini, yaratılışını mittten öğrenir ve “sırlı” bilgiyi öğrenerek diğerlerinden ayırmaktadır.

Çağımızda kutsalın varlık alanlarına ve bu alanlardaki uygulamalara bakıldığında hemen hepsinde mitolojik bir iz görülmektedir. Günümüzde halk kültürünün arka planında da mitolojinin hem soyut hem somut kalıntılarına rastlamak

mümkündür. İnsan farkında olmasa bile verdiği kararlarda, toplum vasıtasıyla süre getirdiği alışkanlıklarda ve geleneksel birçok ritüelde mittin referans almaktadır. Topluluklar normlarını mittin gölgesinde şekillendirir, yasalarını ve fikirlerini mittin hükümleriyle inşa ederler. Çünkü *“mitte, insan uygarlığının ilk bilgileri ve ilk dini inanışları yansımasını bulur. Mitte kavrayış anlayışı, gelenek anlamıyla anlaşılan bilgi kazanmak değil, bir dünya görüşüdür.”* (Uslu, 2017: 9). Bu sebeple ilk felsefi üretimin maddesi de mittir. Sorulan ilk soruların cevapları, ilk kararların tecellisidir. Her şeyden önce o, bir şeyin varlık sahnesine nasıl çıktığını izah etmekte ve evrenin kendisi de dâhil kapsadığı her kutsal unsurun oluş şeklini, yaratılışını bildirmektedir. *“Aslında bilinmek istenen ne olacağıdır, gelecektir. ‘Nereden geldim?’ sorusunu güdüleyen, ‘Nereye gidiyorum?’ sorusuna aranan yanıtıdır. Yaşanmış aktarma iddiasındaki hikâyelerin asıl kaygısı hep, an ve halden hareketle, geçmişin bilgisini geleceğe uyarlamak, hatta onu belirlemektir.”* (Saydam, 2021: 51-52). Bu da demek oluyor ki mitoloji geçmişin hikâyelerinden ibaret değildir. Geleceğin de bir parçasıdır ve onu diğer bilim dallarından daha önemsiz ve aşağı görmek bir yanılgıdır. Günümüzde mitolojinin uydurma hikâyeler, çocuk masalları olarak görülüp geçiştirilmesi, küçümsenip değersizmiş gibi gösterilmesi insanlığın özündeki gerçeği keşfetmemize yardımcı olacak o unsurun önüne set çekmek demektir. Eliade’nin (1990: 77-78) ifadeleriyle mitoloji bir yalanı belirtmek yerine mükemmel bir hakikatı ifade etmektedir. Çünkü o sadece realitelerden bahsetmektedir. Ve bu “realiteyi” masaldan, öyküden ibaret değil de masalı, destanı, efsaneyi, hikâyeyi ve hatta psikolojiyi, felsefeyi, sosyolojiyi dahil ederek birçok başlığı kapsayan bir yelpaze olarak görmemiz gerekmektedir.

Mitoloji insan için fiziksel, ruhsal ve eyleysel bir dayanak olarak kutsala yapılmış bir yardım çağrısının cevap bulmuş hâlidir. *“Tekrarlanması gerekenin gerçekleşmesi için öneriler, tekrarlanmasından kaçınılması gerekenin gerçekleşmemesi için uyarılar, mitlerle aktarılır. Böylece varoluşun tüm bilgisi edinilir ki –bu bilgiler verilmeseydi- insan, varoluşun mahiyetinden mahrum, yabancı bir dünyada çaresiz kalırdı, kaybolurdu.”* (Saydam, 2021: 54). Bu da mittin zamansızlığının bilincine varmamız hususunda önem arz etmektedir. Mite geniş bir perspektiften baktığımızda onun antropomorfik bir zemine oturtulduğunu ve bu zeminde ortaya çıkan her şeyin kesinlikle doğru ve önemli olduğunu

söyleyebilmekteyiz. Son olarak mitlerin özelliklerini maddeleştirerek özetlemek gerekirse:

1.Bir mit, kutsal bir tezahürü (hiyerofani) anlatır.

2.Mitler, kutsal bir mekân ve zaman kurarak (türdeş olanı türdeş olmayan bir hale getirerek) yapıların kökenlerinin hikâyelerini anlatır.

3.Mitler, inananlar için kutsalın bir resmini sunarlar.

4.Mitler, tanrısal varlıkların ve onların insanlarla ve dünya ile olan karşılıklı ilişkilerini içerirler.

5.Mitler, evrensel gerçekliğe işaret etmek maksadıyla yerel hikâyeleri, tanrıları ve olayları kullanırlar.

6.Mitler, eğer hem kutsal hikâyelerin tarihsiliğini vurgulayan hem de onların tarihsiliğini dikkate almayan dinlerdeki inananlar için doğrusalar, doğrudurlar.³

1.2. Kutsalın İnsandaki Zuhuru

Kutsal kavramı; Arapça’da “kuds”, Latince’de “sanctum”, Grekçe’de “aynos”, İbranice’de “kodosh” kelimeleriyle ifade edilerek mübarek, mükemmel, mutlak iyi, pak, noksanlıktan uzak, parlak gibi anlamları karşılamaktadır (Tuğrul, 2010:65). Aslında tüm bu ifadelerin ötesinde daha katmanlı ve derin bir anlam taşıyan kutsal için sayısız akademik çalışma mevcuttur. Eliade, kutsalın ne olduğunu ya da ne olmadığını ortaya koymak ve kesin bir tanımlamaya gidebilmek için dünyadaki bütün dinleri araştırmak gerektiğini ama bir insan ömrünün ancak tek bir dini analiz etmeye yetebileceğini söylemektedir. Yani dinlerin de bir parçası olan kutsalın sınırlarını belirlemek, onu genel kabule uygun bir çerçeveye sokmak pek de mümkün değildir. Yine de kutsalın ortaya çıkış şekli, bıraktığı etki ve o etkinin doğurduğu sonuçlar üzerine değerlendirmeler yapılabilir. Ayrıca kutsalın ne olduğunu, bir şeyin kutsal olup olmadığını tespit etmek için kutsal olamayanların ne olduğuna da bakmamız gerekmektedir. Profan yani kutsal dışı unsurların özelliklerine baktığımız zaman iki önemli özellik göze çarpmaktadır. Profan olan her zaman için sıradan ve

³ Detaylı bilgi için bk. James L. Cox, Kutsalı İfade Etmek, 2004.

aleladedir (Gündüz, 2009:10). Bu bilgiden hareketle profanın zıddı olarak kutsal ise sıra dışı ve etkileyicidir. Çünkü o aşkın olan unsurun kendini açığa çıkarmış hâli olarak aleladelikten uzaktır.

Dinin bir parçası olan ama sadece dinden ibaret olmayan kutsal; nesnelerde, kişilerde, doğa unsurlarında ve daha birçok şekilde ortaya çıkar. Eliade'nin hiyerofoni olarak isimlendirdiği bu duruma kutsalın tezahürü de denmektedir. *“Kutsal kendisini tezahür ettirdiği için insan onun farkında olur der. Bu ‘farkında oluş’ bizim iman olarak yani sınırsız değer algılanması eylemi olarak tanımladığımız şeye tekabül eder.”* (Cox, 2004: 211). Kutsalın insan yaşamındaki tezahürüne baktığımız zaman bazı toplulukların kutsal bir taş, kutsal bir dağa, kutsal bir yapıya ya da kutsal bir ağaca tapınma eylemi gösterdiği görülecektir. “Kutsal” görülen o unsurlara sadece taş, dağ, ev veya ağaç oldukları için tapınılmamaktadır. Onlar kutsaldır çünkü kutsal olan esas unsur kendisini taş veya ağaçta açığa çıkarmaktadır. Kutsal olan şey nesnenin kendisi değildir, o nesnede tezahür ederek “bilinir olan” enerjidir (Eliade, 1991: 9). *“Başka terimlerle ifade edersek, dinsel bir deneyimi olanlar için, doğanın tümü kendini kozmik kutsallık olarak açığa çıkarma yeteneğine sahiptir. Evrenin tümü, bütünü itibarıyla bir kutsalın tezahürü hâline dönüşebilir.”* (Eliade, 1991: 10). Bu ifadede dikkat etmemiz gereken nokta “kozmetik kutsallık”tır. Kutsal olan kendisini dünyaya ait parçalarda ortaya çıkarır. Gökyüzü, yeryüzü, dağlar, su kaynakları, ağaçlar, rüzgârlar ve bunun gibi birçok unsur kutsalın zuhur etme araçlarıdır. Günümüzde kült olarak tanımladığımız bu kutsala dair inanmalar bize bizden öncekilerin zihinsel ve ruhsal dünyası hakkında da bilgiler vermektedir.

“İnsanın kutsal ya da kutsiyetle ilişkili değerlendirmelerini ve kutsal alan olarak kabul ettiği değerler ve değer yargılarıyla olan ilişkisini dikkate almadan insanı ve insan davranışlarını anlamak neredeyse olanaksızdır.” (Gündüz, 2009: 10). Kutsal ya da ilahi dediğimiz unsurun nesnelerde kendini ortaya çıkarması kadar önemli olan bir şey varsa o da kutsal olanın insandaki zuhurudur. Kutsalın insan zihnindeki ve hissiyatındaki algılanış şekli, kutsalın insandaki zuhuru bize o insan ve hatta insanlık hakkında saklı kalan gerçekleri görmede bir aracı olacaktır. Üstelik kutsal, insan için sınırlı bir kavram da değildir. İnsanoğlu kendi kişisel tarihi içerisinde sayılar, simgeler, doğaya dair unsurlar, nesneler, gök cisimleri, mekânlar,

kişiler, hayvanlar gibi birçok şeye inanmış, kutsallık atfetmiştir. Bu çeşitliliğin getirisi de sayısız mitik anlatı olmuştur. Her biri bir mitin konusu olmayı başarmıştır. Günümüzde bazılarının etki alanı zayıflamış olsa bile insan ırkı için birçoğu hâlâ kutsal ya da yarı kutsal bir durum ile varlık göstermektedir.

Kandemir (2022: 333-334), dindar insanın anlam arayışında temel dinamik olan kutsaldan bahsederken “fitrat” kavramına da değinir ve Yaşar Öztürk’ün fitrat kavramıyla kutsal ve kutsallık duygularını aynileştirdiğini aktarır. Buna göre Tanrı ya da yaratıcı güç, insanın yapısına onu aramayı, kendisiyle ilişkilendirmeyi, varlığını hissettirmeyi, kudreti hakkında konuşmayı sağlayacak “asli bir duygu” yerleştirmiştir. Bu asli duyguya birçok farklı ifadenin yanında fitrat da denmektedir. Kişi, kutsal olanı aramak ve doğadaki olağan dışlıkları sorgulamak mecburiyetindedir çünkü “fitratında” bu vardır. *“Zihninin her iradi eyleminin başı inançtır.”* diyen Bilgin Saydam (2018:24), insanın herhangi bir dış gerçekliğin varlığını ispata ya da kabule dayalı eylemlerini inancın başlattığını belirtmektedir. Ondand bağımsız, daha güçlü ve kudret sahibi bir dış gerçekliği “hisseden” insan, fitratı gereği o gerçekliği ispat veya kabul etmek için bir arayışa girer, doğaya farklı açılardan bakar, zihninde bir hikâye kurgular ve ona inanır.

İnsandan daha farklı, daha güçlü, kudretli ve yenilmez bir “enerji” olduğu fikrinin ilk çağlardan bu yana var olduğu tahmin edilmektedir. Bahsi geçen enerji genellikle Tanrı/Yaratıcı olarak isimlendirilmektedir. Her şeyi duyan, her şeyi bilen, koruyan, gözetken ve mükâfatlandıran Tanrı’ya duyulan inanç, günümüzde din olarak adlandırılmaktadır. İnsanlar onları daima koruyan, yerle gök arasında esenlik ve bolluk içinde yaşayabilmelerini vadedecek bir tanrı fikrine ihtiyaç duymaktadır. Bu tanrı veya tanrılar kuluna yol gösterip onu sakınır. Bu inanç insanlığı umutsuzluğa düşmekten koruyup ayakta tutmuştur. Mitlerin ve dinlerin ortak işlevi de budur. Umutsuzluğu ortadan kaldırmak ve kişiyi mental açıdan toparlamak bu iki unsurun temel işlevlerindendir. Pek tabii tanrı fikri ve tanrı fikrinin ortaya çıkış sebebi bununla sınırlı değildir. İnancın insan yaşamındaki yeri ve etki alanı üzerine düşünmeye başlarsak göreceğiz ki inanç, insan için boş kalan noktaları dolduran unsurdur. İnsanoğlu kendisinde ve çevresinde noksan gördüğü meseleleri inanç ekseninde düşünür, inşa eder ve korur.

“James’e göre kutsal deneyimler, insanların duygusal ve manevi ihtiyaçlarını karşılar. Bu deneyimlerde, insanlar derin bir anlam ve bağlantı hissi yaşarlar. Kutsal deneyimler, coşku, hayranlık, iç huzur, mistik birleşme ve dönüşüm işlevleri sebebiyle içsel bir ‘doğüstü gerçeklik’ veya ‘transandantal varlığı’ hissetmekle ilişkilidir.” (Sönmez, 2023: 1233). Manevi bir çöküntünün tehdidine, ruhsal bir kargaşanın hâsıl olmasına direnen insan, bir şeylere inanarak “ruhani bir kalkan” oluşturur. Bütün iç ve dış tehditleri savuşturmak ister çünkü dünya yeterince zorlu ve ölümcüldür. Bilmemekten, savunmasız olmaktan korkan kişi, bazen bir tür psikolojik reaksiyon göstererek bilemediği, kendisini savunmasız bırakan unsura -ki bu ilk zamanlar doğaya dair- inanç duymaya başlamıştır. *“İnsanın bilinmeyene karşı geliştirdiği savunma ve inanma ihtiyacı, toplumların biçimlenmesi ve yapılanması bakımından da önemli bir adımdır. Mitlerin ortaya çıkmasında başlarda insanın üyesi olduğu evren içinde karşılaştığı zorlukları aşmak için kendisinden daha güçlü bir varlığa ihtiyaç duyması yatmaktadır.”* (Özhancı, 2022: 514). İnanç insanın harekete geçmesini de sağlar. İncanın ne olduğunu idrak eden kişi bir arayışa girer ve “boşlukları” doldurmak için kutsalı, inanmaya değer olan bir ilahı arar. Bu arayışta bir öykü ortaya çıkar. İnanmaya başladığı unsura dair bir anlatı oluşturur. Onun kutsallığını, biricikliğini, kudretini anlatır ve ona ritlerle tapınır. Tüm bunlar mitolojiktir. Özetle mantık, irade ve duygular üzerinden bir ifade yolu seçebiliriz. Bu üç unsur belli bir hiyerarşik yapıya sahip değildir. Aslında üçü de birbirini destekler ve takip eder. Örneğin bir gizem karşısında duygular bizi ona doğru iter, çözmeyi arzular. İrade bizi harekete geçirir, peşine düşmemizi sağlar. Son olarak mantık ise o gizemin üzerine düşünür ve onu anlamlandırır (İçöz, 2019: 21). Tüm bu süreç domino etkisiyle ilerler ve bazen bir anlatı olarak karşımıza çıkar. Bir gizemle başlayan yolculuk mitolojik bir malzeme olarak son hâlini alır. En nihayetinde doğada kutsalın tezahürü ile karşı karşıya kalan insanlık için kutsalı görme, anlamlandırma ve bilme; kutsallığın kişideki zuhurunu ortaya çıkararak günümüze kadar inanç sistemleri, dinler, totemler, tabular, değerler vb. olarak şekil alır. Önemli olan kişilerin karşı karşıya kaldıkları “olağandışı enerjiyi” yorumlayış şekilleri ve bu enerjiyi kendi duygu ve düşünce sistemlerinde kabul veya reddetmelerine dayanan kutsal ile etkileşim durumudur.

1.3. Psikoloji ve Mitoloji Arasındaki Bağ: Korkunun Kökeni

21. yüzyılın ilk çeyreğini geride bırakmak üzereyken insanlığın bilimsel çalışmalar ışığında artık bir şeyleri adlandırma konusunda sorun yaşamadığı görülmektedir. Çağımızda şekline, hacmine ve oluşum tarihine göre doğadaki neredeyse her bir hareketliliğin bilimsel bir adı mevcuttur. Fiziksel ya da ruhsal rahatsızlıkların neredeyse hepsinin oluşum sebebini bulmak ve tedavisini gerçekleştirmek bugünün teknolojisiyle oldukça mümkün görülmektedir. Oysa “ilk zamanlarda” insanlar bir bilinmezin içindeydi. Hastalığın nereden geldiği, şimşegin neden çaktığı, gökte beliren ay ve güneşin nasıl geldiği bir muammaydı. Bilme isteği ilk insanlardan beri derin bir arzuydu ve bu bilme isteği beraberinde kaygı ve korkuyu da getirmekteydi çünkü öğrenmek için tehlikeye atılmak, gizemli olan unsurun peşinden gitmek gerekmekteydi.

“İnsanın beş duyusu dışındaki ikinci algılama mekanizması, zihinsel beyindir. Beş duyumuz yemek, içmek, barınmak ve üremek için yeterli iken; medeniyet üretmek, akıl yürütmek, muhakeme yapmak, evrene hâkim olmak, insani değerleri geliştirmek, felsefi arayış içinde olmak, kutsala inanmak bu sınırlı duyularla yeterince açıklanamaz.” (Tarhan, 2022: 20-21).

İnsanın felsefe yapması, hakikate dair hikâyeler üretmesi, muhakeme yapması ya da bir kutsala inanması soyut bir üretim mekanizmasının sonucudur. Bu mekanizma tarafından ortaya çıkarılmış ve kültürün dinamiğine nüfuz etmiş en belirgin eser mitolojidir. Mitoloji ve psikoloji birbirinden farklı dallar gibi görünse de aynı kökten büyümüşlerdir. Hatta mitolojinin köken bilimi olduğu göz önünde tutulursa psikolojinin kökeninin de mitoloji olduğu söylenebilmektedir. Mitolojik bir anlatının akışında insan psikolojisini izaha mümkün hale getirecek olaylar veya durumlar olabilmektedir. Aynı şekilde psikolojik bir bulgu sayesinde mitolojik sembolleri anlamlandırmak olasıdır. Günümüzde birçok psikolojik rahatsızlığın adı mitolojik hikâyelerden ve kahramanlardan gelmektedir. Örneğin çocukların karşı cinsiyetteki ebeveynlerine besledikleri saplantılı sevgi ve fantezileri tanımlamak için kullanılan Oidupus Kompleksi’nin adı, Yunan Mitolojisi’nde yer alan Oidupus’un, babasını öldürüp annesine sahip olması hikâyesinden gelmektedir. Panik Atak ise ormanların ve kırların

koruyucusu olan Pan ile alakalıdır. Pan'ın kırlarda çığlık çığlığa koşturarak insanları ve hayvanları korkuyla kaçırttığı hikâyelerinden hareketle korku atağı geçiren insanlar için Pan isminin kökünden gelen “panik atak” kavramı ortaya çıkmıştır. Hipnoza baktığımızda Hypnos, Yunan Mitolojisi'nde uyku tanrısı ya da uykunun kişileştirilmiş hâli olarak düşünülmektedir. Günümüz psikoloji biliminde kullanılan “Hipnoz” yöntemi bir tür uyku/trans hâli olduğu için psikoloji literatürüne mitolojik bir varlığın adıyla geçmiştir. Bunun gibi mitolojinin, mitolojik anlatıların psikoloji disiplininde kendine yer bulduğu birçok başlık mevcuttur. Gülüşan Göcen, mit ve psikoloji ilişkisinden bahsederken şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Mitler, efsaneler, rüyalar, masallar kolektif bilinçdışının dışı vurmuş tezahürleridir. Binlerce yıl yaşanarak kökleşmiş, sınanmış zihin modelleridir. İnsanı ve kültürü anlamak için mitlere kulak vermek gerekir. Bu bağlantıya dikkat çeken Armstrong miti; psikolojinin ilk biçimi, mitolojiyi de sadece yeraltı dünyasına inerek labirentlerde yollar bulan, canavarlarla çarpışan tanrılar ya da kahramanların başlarından geçenlerin öyküsü olarak değil, insanın gizemli iç dünyasının işleyişine ışık tutan, insanların içinde kopan fırtınalarla nasıl baş edeceklerini gösteren başlı başına bir psikoloji ilmi olarak bakar.” (Göcen, 2018: 105).

Göcen ve Armstrong'un da ifade ettiği gibi mitler yalnızca masalsı hikâyeler değildir. Onlar insanın iç dünyasının, duygu durumlarının, psikolojik reaksiyonlarının dışı vurmuş hâlidir. Peki, insanoğlu neyle baş etmeye çalışmaktadır? Bu sorunun psikolojik olarak birincil cevaplarından biri korkudur.

American Psychological Association (Amerkan Psikoloji Derneği/APA) tarafından hazırlanan Psikoloji Sözlüğü'nde korku kelimesi *“Bireyin kişisel bir konu veya olayla başa çıkma girişimini kapsayan, deneyimsel, davranışsal ve psikolojik unsurlarla ilgili komplike bir tepki verme yöntemi.”* (Polat, 2019: 13) şeklinde tanımlanmaktadır. Korku deneyimseldir, ilk çağlarda insanlık korkuyu tecrübe ederek bilmiştir. Tüm gizemli olaylarla ve unsurlarla birebir yüzleşmek durumunda kalarak korkuyu tecrübe etmişlerdir. *“İlkel insan için hayat, düşüncelerle değil devinimlerle başlamıştır. İlkel toplumlardaki av ve büyü törenleri, insanlara fiziksel, zihinsel, pratik ve psikolojik açıdan dayanma noktası, eğitim ve güç vermeyi üstleniyordu.”* (Özhancı, 2022: 515). APA'nın

tanımında da belirtildiği gibi kişi, korkuya sebep olan olay ya da konuyla başa çıkabilmek için bazı girişimlerde bulunmaktadır.

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana en belirgin korku ölüm korkusudur. Çünkü ölümden sonrasını bilmeme durumu insanlığın her evresinde korkutucudur. İçinde bulundukları korkutucu duruma dayanmak için insanoğlu zihinsel bir savaş vermiştir. Bu zihinsel savaşta ölümü yok edecek bir silahları olmadığından hiç olmazsa ölümle karşılaşmalarını ötelediğine, ölümü savuşturduğuna inandıkları bir kalkana ihtiyaç duymuşlardır. İhtiyaç duyulan bu ruhani kalkan onları sarıp sarmalayacak, varlığıyla ölümü defedecek, hayatta kalmak için her gün amansız bir mücadeleye girişen insanı, toplulukları ve onların torunlarını kötü ruhlara karşı koruyacak bir güçtür.

Bütün korkuların yanında ölümün farkında olan insan onunla baş etmeyi istemektedir. Hatta ölüme ve ölümden sonraki öte dünyaya da hâkim olmayı arzulamaktadır. Yine de bu arzusunu gerçekleştirebilmek için kutsal bir unsurla, kudretli bir varlıkla işbirliği yapması gerekmektedir. Çünkü en korkutucu güç olan ölümü yenmek, onu alaşağı etmek için kişi tek başına yeterince güçlü değildir. Ondan daha üstün, daha kudretli birine ihtiyaç duymaktadır.

“İnsan, gücü sınırlı olan fakat sonsuz ihtiyaç ve arzularla donatılmış bir varlıktır. Kısıtlı güçteki bu varlık, mutlak ve ebedi bir irade erkini elinde bulunduran otoriteyle bağ kurmaya niyetlenerek ibadet eder. Böylece ilahi güç tarafından korunduğu duygusunu yaşar. Sınırsız güç kaynağı ‘Kadir-i Mutlak’la bağlantı kurma arzusu, sarsılmaz bir güven ortaya çıkarır.” (Tarhan, 2022: 101).

Tükenen bir bedenle imtihan edilen insan, tükenmediğine, ölümle sınanmadığına inandığı bir güce yani ölümün bizzat yaratıcısı olan tanrıya bağlılık göstererek ürpertici gerçeklere karşı psikolojik bir direnç gösterir. Diğer taraftan bedeni tükenmek üzere olan insan güveni ve teselliği bu sefer bir öte dünya fikriyle bulmaktadır. Ölümün bir son olmadığı düşüncesi insanlık için ölüme karşı oluşturduğu psikolojik direnci farklı bir evreye taşır. Dünya üzerindeki neredeyse her kültürde öte dünya/cennet hakkında mitolojik anlatılar mevcuttur. Ölümden sonra kahramanlar, tanrıya inananlar ve kulluk edenler, onurlu bir hayat yaşayanlar mükâfatlandırılacaktır. Bu sebeple ölümden

korkmaya gerek yoktur diye düşünen insanoğlu tanrıyı ya da tanrıları kendi safına çekip, onu hoşnut etmenin planlarını yapmışlardır. Zira artık bir anlaşma sağlanmış ve geriye dünyadaki korkutucu unsurlar kalmıştır. Artık dünyalık korkular için mücadeleye girişme vaktidir. Bu sebeple yine kutsal olanla irtibata geçme amacı güden insanlık göklerdeki tanrılara kurbanlar vermiş, sunaklar kurmuş, onlar adına hikâyeler söylemiş ve onları öfkeliendirecek bir şey yapmaktan imtina etmiştir. Ölüme ve bilinmeze dair kaosa bu şekilde hükmedebileceğini düşünen insanlığa mit, bu noktada da hizmet etmiştir. Kargaşayı giderip bir düzen getirme ve yaklaşmakta olan karanlık geleceğe bir ışık tutarak insana durması gereken yeri ve üstlenmesi gereken görevi mitler göstermiştir.

“İnsan, mit üreten bir varlıksa mit üretme de psikolojik bir ihtiyaç olarak görülebilir.” (Göcen, 2018: 106). İlk insan toplulukları vahşi, ilkesiz ve inançsız olarak tasavvur edilirken bazı araştırmacılara göre onlar inançlı, ahlaki kurallara bağlı ve vicdanlı kişilerdi. Bunu bıraktıkları tarihî kalıntılardan ve mitlerden yola çıkarak yorumlayabilmekteyiz. Öncelikle öldürme eyleminin mecburiyeti üzerinde durabiliriz. Tarımdan önceki hayatta insanlık için her şey çok daha zorluydu. En nihayetinde neredeyse her gün bilinmezliklerle dolu bir vahşi doğa onları beklemekteydi. İnsanın hayatta kalmak için yiyecek bir şeyler aramalı fakat hayatta kalmak için yiyecek ararken hayatını ortaya koyduğu bir mücadeleye girişmesi gerekmektedir. Bununla birlikte aslında bir hayvanı öldürmek kişinin seçme şansı olmadığı bir zorunluluktur. *“Paleolitik dönemin ilk mitleri işte bu öldürme zorunluluğu ve bundan kaynaklanan suçluluktan doğmuştur. İlk insanlar kendilerine benzettikleri, yüzü olan, nefes alan, kesildiğinde kanı kendilerinin gibi akan, yani pek çok ortak özellik paylaştıkları hayvanları kendilerinden ayırmıyorlardı.”* (Vezir, 2021: 21). Kendileri gibi gördükleri bu hayvanları hayatta kalabilmek gayesiyle öldürdükleri için vicdan azabı çeken ilk insan grupları, o hayvanlara saygılarını sunabilmek ve vicdanlarını rahatlatabilmek adına çeşitli ritüeller ve törenler gerçekleştirmişlerdir. Öldürdükleri hayvanlar “sayesinde” hayatta kalmalarını, yaşamlarını onları onurlandırarak göstermeye karar vermişlerdir. Bir çeşit psikolojik rahatlama yöntemi olarak görülebilecek bu durum mitolojiyi ve

psikolojiyi aynı cephede tekrar bir araya getirmektedir. İnsanın mit üreten bir varlık oluşu kadar neden mit ürettiği de önemlidir.

Mitin insanlığa hizmetleri bununla sınırlı değildir ve tanrı-insan ilişkisi de yukarıda anlatıldığı kadar sınırlandırılmaz. Mit, belirsizliğin ve karamsarlığın giderilmesinde rol oynadığı kadar toplumsal nizamın ve ahlaki sorumlulukların işleyişinde de temel prensiptir. “*Sel, yangın ve depremin, hastalık ve ölümün, işlenen günah ya da suçların/saygısızlıkların sonucu olduğu bilinirse, Tanrı(ça) ’nın/ruhların gazabı, uygun davranış, tören ve kurbanlarla önlenabilir ya da yumuşatılabilir.*” (Saydam, 1997: 50). Ayrıca tüm bu felaketlerin tanrının/tanrıların gazabı olduğu düşüncesinin yanında tam zıddı olarak tanrı veya başka ilahi güçler sel, deprem, yangın, hastalık, ölüm ve diğer birçok musibetin engelleyicisi yani koruyucusu ve kurtarıcısı olarak görülmektedir. Korkunun kökeninde yer alan tanrı/ilahi varlık fikri aynı zamanda korku duyulan her türlü unsura karşı da insan için bir sığınaktır.

“Gregory Zilboorg ölüm korkusundan bahsederken, ‘eğer bu korku sürekli olarak bilinçte kalsaydı normal olarak işlevlerimizi sürdüremezdik. Rahat bir şekilde yaşayabilmemiz için uygun bir şekilde bastırılması gerekmektedir’ der.” (Saydam ve Kızıltan, 2020: 40). Korku fiziksel ya da zihinsel olarak insanın maruz kaldığı en yoğun duygulardan bir tanesidir. Hayvanlarla sahip olduğumuz bu ortak duyguda, Tanrı korkusu, ölüm ve cehennem korkusu gibi şuura dayalı korkularla onlardan ayrılmaktayızdır. Herhangi bir unsura karşı duyulan korku insanları bunalıma sokup bir hastalık hâlini alabilir ve toplumdan uzaklaştırıp yalnızlaştırabilir. Mitlerin işlevlerini hatırlayacak olursak işlevlerinden bir tanesi kişinin yaşadığı dünyayla ve ait olduğu toplulukla uyum içinde olmasını sağlamaktır. Eski çağlarda kişi, mitlerin aktardığı bilgiler ışığında dünyaya uyum sağlardı. Peki en büyüğü ölüm olan birçok korku ile donatılmış insan, endişelerini bir köşeye bırakıp nasıl uyumlu olabilir? Öncelikle endişe, kaygı dediğimiz duygular bir köşeye bırakılamaz. Bu psikolojik olarak da mümkün değildir. Hiç korkmayan, hiçbir şey karşısında endişelenmeyen bir insan yoktur. Ama kaygının dereceleri vardır. Kişi bazı şeylerden çok korkar ve yine bazı gerekçeler sayesinde bu “şeylerin” korkusunu minimize edebilmektedir.

Korkulan şeye karşı bir alternatif his ya da bir tür başa çıkma planı oluşturmaya çalışan birey, mitik bir evrenin de kapısını aralamış olmaktadır.

“Korkulacak şey ile başa çıkılamayacak durumlarda ve hayatın her evresinde karşımıza çıkacak bir özellik taşıdığında korku insana belli başlı davranışlar öğretebilir. Kötüye karşı iyinin, olumsuz bir olaya karşı olumlu bakış açısının olduğu gibi korkuya karşı korkuyu yenmek de insanın doğasında var olan bir duygudur.” (Abdurrezzak, 2020: 28).

Her şey zıddı ile kaimdir. Siyah varsa beyaz, gece varsa gündüz de vardır. İnanışlar çerçevesinde kötü ruhlar varsa mutlaka iyi ruhlar da vardır. Yeni doğmuş bir bebeği ele geçirmek isteyen kara iyelere karşı o bebeği korumakla görevlendirilmiş ak iyeler de mevcuttur. Hastalık veren bir musibet varsa kutsalın parçası olarak görülen bir şifacı da mutlaka olmalıdır. Tanrıya karşı korku duymak normaldir ve tanrı aynı zamanda korku duyulacak diğer her türlü unsur için sığınıp yardım talep edilebilecek unsurdur. Mitolojik anlatılar insanı korumakla, onları şeytanlardan sakınmakla görevli ilahi varlıklarla doludur. Özetle korku duyulacak bir unsur mevcutsa onu bertaraf edebilecek bir güç, bir kurtarıcı veya koruyucu fikri insanlık için huzur verici bir inanç meydana getirir. Bu bağlamda korku, kutsalla ilişkili olarak daima inancın bir parçasını da teşkil etmektedir.

1.4. Manevi Kalkan: Koruyucu Varlıklar

Türk toplumundan başlayarak dünyanın mitoloji üreten -ya da üretmeyen- her toplumunda görülecektir ki toplumun şuuruna işlemiş, saygınlık uyandıran efsanevi kahramanlar mevcuttur. Bu kahramanların başrolünde olduğu destanlar, efsaneler, masallar toplum tarafından kıymet görüp nesilden nesile yüzyıllarca aktarılmıştır. Her şeyden önce kahramanın kim olduğu üzerine birkaç söz söylemek daha yerinde olacaktır. Kahraman kimdir? Kahraman olarak tanımladığımız karakterler bizim için ne ifade eder? Kahramanın bir tanımı var mıdır? Toplumlar neden bir kahramana ihtiyaç duyar?

Freud’a göre milletler, topluluklar içinde bulundukları dünyevi kaostan kurtulabilmek ve manevi ihtiyaçlarına cevap bulabilmek için bir kurtarıcı olduğu fikrine gereksinim duymaktadır. Bunun sonucunda bazı kahramanlar ortaya

çıkılmaktadır. Fakat bu ortaya çıkış bir süreç barındırmaktadır. Kahraman seçilmiş olandır. Anlık olarak ortaya çıkıp insanları felaketten kurtarmaz. O zaten insanları kurtarmak için doğmuştur. Kahramanlığı basit bir şekilde elde etmemiştir. İlahi çağrıya kulak vermiş ve meşakkatli bir yolu yürümeyi kabul etmiş seçkin kişidir. Onun saygınlığı da buradan gelmektedir. Cesareti ve bilgeliği ile halkı yahut halkın istikbali için önemli bir şahsiyeti en ölümcül felaketlerden korumaktadır. Savaşlarda en önde yer almaktadır. Düşmana ilk ölümcül darbeyi o vurur ve zafer onun ellerinden yükselmektedir. Halk, ne pahasına olursa olsun ona hakkını verir, adına destanlar yazar, şarkılar söyler, çocuklarına “o kahramanın” masallarını anlatır. Çünkü kahraman asildir, her zaman bir gölge gibi halkın üzerindedir, onları gözetir, tehlikeyi sezer ve onları korur. Üstelik bu koruyuculuk ve kurtarıcılık sadece fiziksel bir güç ile değildir. Kahraman, halkı manevi olarak da kurtarma görevine nail olmuş kişidir. Kadim anlatıların akışı çoğunlukla böyle olmuştur. Aslında içerisinde bulunulan durum, dünyanın her toplumunda kendini gösteren “beklenen kurtarıcı” inancının bir tezahürüdür. Kurtuluşa erme düşüncesi mitlerin de çıkış sebeplerinden bir tanesi olan “geleceğe umutla bakmak” ile alakalıdır.

“Bu olgunun bir yansıması olarak görülen kurtarıcı rolüne bürünmüş karizmatik şahsiyetler, kendi kültürlerinden veya diğer kültürlerden seçtikleri semboller ve mitolojik unsurlarla veya dini motiflerle müceddid, mehdi ve mesih kimliği ile ya da peygamber ve nebi iddiasıyla, bazen de bunların tamamını kendisinde birleştiren bir misyonla ortaya çıkmışlardır.” (Kutlu, 2017: 291).

Bu ortaya çıkış insanların umut etmesini, geleceğe pozitif bakmasını ve birçok korkusunun üstesinden gelmesini sağlamıştır. Günümüzde “beklenen kurtarıcı” inancı dinî bir üretimi işaret ediyor gibi gözüktüğü de aslında bir kurtarıcı fikri günümüz dinlerinden önce mitlerin içerisinde yer almaktadır. Fakat kahramanın ortaya çıkabilmesi için toplumların bir araya gelmesi, medeniyetlerin ilerlemesi, düşünsel aktivitelerin gelişmesi gerekmektedir. Oysa ilk insanlar düşünerek değil tecrübe ederek yaşamaktaydı. Toplumsal bir dirlikten ziyade bireysel bir hayatta kalma mücadelesi verilmekteydi. Bilinmezlerle ve tehlikelerle dolu ilk çağlarda kişi kendinin kahramanı olarak yaşamaktaydı. Yani en nihayetinde, öze dönüldüğünde yaşam mücadelesi veren her bir kişi bir tür kahramanlık nişanına sahipti. Yine de alışıldık düzen içerisinde kitleleri sürükleyecek bir kahraman fikrinin öncesinde

tanrı(lar) tarafından hediye edilmiş soyut veya somut, ilahi bir güç ile donatılmış koruyucular veya kurtarıcılar olduğuna dair bir inanç bulunmaktadır.

“Felsefî doktrinler insanların, kendi özel çabası sonucu kurtulacaklarını öğretirken dini öğretiler; kişinin kendi gayretinin yanında, başka biri tarafından yani insanı yaratan ilahi kudret tarafından kurtuluşa erdirilme yani rehberlik ilkesini öne sürerler.” (Harman, 2017: 43). Mitik öğretiler de böyledir. Önceki başlıklarımızda kişinin deprem, sel, yangın, hastalık, ölüm ve benzeri birçok olumsuzluğa karşı olumlu düşünceler ve varlıklar ortaya çıkardığından bahsetmiştik. Bununla birlikte doğanın öngörülemeyen, direnç gösterilemeyen olumsuzluklarının yanında insanlar bazen göklerle, bazen yeraltıyla bazen de nesnelerin bizzat kendisiyle ilişkilendirilmiş kötü niyetli “ruhların” varlığına da derin bir inanç duymuşlardır. Bu ruhlar; kıskanç, kötücül, öfkeli, kana susamış ve hilebaz ruhlardır. İnsanların akıl ve beden sağlıklarına hatta canlarına kastedip, onları iç ve dış birçok etkenle tehdit etmektedirler. Demonolojik olarak gruplandığımız bu varlıkların tehditlerine karşı endişe duyan insan kendi savunma mekanizmalarını oluşturarak çoğunlukla göksel olarak tanımladığı varlıklara koruyuculuk vasfı vermiştir. İnsanlar farkında olarak ya da farkında olmayarak iblislere karşı tanrıların, kara iyelere karşı ak iyelerin, düşmanlık besleyenlere karşı kahramanların her zaman insanoğlunun safında yer aldığına kanaat getirmişlerdir. Bu inanç neticesinde mitlerin içerikleri ve kültürel havza daha katmanlı ve zengin bir hâl almıştır.

Kültürlerde insanların inanç gösterdiği birçok apotropaik nesne mevcuttur. Fakat bu nesnelere koruyucu vasıf atanmasına dayalı anlatılara baktığımızda hikâyelerin tanrıya, ilahi gücü bulunan varlıklara, perilere vs. dayandığı görülecektir. Antik Mısır’da insanların yılan ve akrep saldırılarından korunabilmek için boyunlarına taktıkları koruyucu heykeller tanrı tasvirlerinden başka bir şey değildir. Yakut Türklerinin yeni doğmuş bebeğin beşiğine insan figürünü andıran bir bez yığını astığı bilinmektedir. Bebeği koruyacağı inancıyla beşiğe bez takma kültürü aslında kadınların ve bebeklerin koruyucu ilahesi olan Ayasıt’a ithafen yapılan bir çeşit ritüeldir. Günümüzde muska takarak, çeşitli kuru otları yakıp dumanını etrafta gezindirerek ya da evimizdeki bazı noktalara özel figürler asarak korunduğumuza inanırız. *“İlkel muska ve nazarlıkların koruyucu gücü ve mitlerle peri masallarının doğaüstü yardımcılığının hepsi insanlığın ok, alevler ve tufanın görüldüğü kadar*

zalim olmadığına dair güvencesidir.” (Campbell: 2023:119-120). Örneklerden hareketle arketipsel olarak baktığımız zaman görülecektir ki koruyucu vasıf bu nesnelerden değil, bu nesnelerin ilişkilendirildiği ilahi güçlerden ve mitsel anlatılarından gelmektedir. Tıpkı “Kutsalın İnsandaki Zuhuru” başlığında aktardığımız gibi kutsal olan unsur nesne değil, o nesneyi diğer nesnelerden ayıran, onda zuhur ettiğine inanılan ilahi enerjidir.

Sonsuz bir karanlıkta yol gösteren ve geceyi aydınlatan ay ve yıldızlar için mitler oluşturan insanlık bu mitleri yalnızca onların cazibesine kapıldıkları için yazmamışlardır. Korkutucu gecede düşman nöbeti tutan insan için göklerdeki ışıltılar pek tabii esirgeyen bir tanrının armağanı olarak düşünülmüştür. Yağmuru getiren, hasadı bereketlendiren, hastalıkları iyileştiren tanrılar ve ilahi ruhlar dünya üzerindeki her topluluğun kültürünün değişmez bir unsurudur. Çalışmamız boyunca hem Batı hem Doğu mitolojilerinden örneklerle her toplumda farklı isimlerle benzer görevler paylaşan koruyucuların ve kurtarıcılarının olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Bu koruyucuların bazıları bütünüyle doğumdan ölüme insanı korumakla görevlendirilmişken bazıları belli anlar ve olaylar esnasında ilahi kudretin tecellisi olarak kişiyi görünmez bir kalkan ile korumaktadırlar. Farklı topluluklarda kişinin ömrü boyunca yanında olup onu gözettiğine inanılan koruyucu ruhu ve tanrısının yanında bir de en zor anlarında yakararak, ismini zikrederek çağırdığı koruyucuları vardır. Örneğin her kültürde hamilelerin ve bebeklerin koruyucuları olduğuna dair mitolojik izlere rastlanır. Doğum anında çağırılırlar ve doğum yapan kadını gözetme görevini görürler, acı içinde kıvranan kadının yakarışına yanıt verir, kolay bir doğum olmasını sağlar ve bebeği kötü ruhlardan muhafaza ederler. Savaş meydanındaki er, en kana susamış düşmanla karşı karşıya kaldığında askerlere hamilik etmekle sorumlu olan o ilahi ruha seslenerek bir kurtuluş yolu dilenmektedir. İlahi gücün ona kurtuluşu ve zaferi verdiğiğine inanır. Yolculuk esnasında türlü tehlikeyle karşı karşıya kalan yolcu bu tehlikeleri bertaraf edebilmek için yollardaki insanların koruyucusu olan ruha ya da ilaha seslenerek belki bir çeşit adak adayarak ondan güvenli bir yolculuk talep eder. Burada dikkat çeken bir başka nokta da bu durumun gelişim kuramıyla açıklanabilmesidir. *“İnsan ruhunun her yerde bir ve aynı olduğu ve dolayısıyla da zaman içinde, birbirinden habersiz olarak gereksinim duyduğu anda benzer ürünler yaratabileceği tezini savunur.”* (Bayraktar, 2013: 149).

Yani insanlığın asli ihtiyaçları aynı olduğu için toplumlar birbirleriyle hiç iletişime geçmemiş bile olsa benzer kültürel yaratmalar ortaya çıkarabilmektedir. Tüm bu ruhların varlık sahnesindeki konumunun kesinliğinden ziyade ait oldukları toplumlardaki önemleri çalışmamızın temelini oluşturmaktadır.

1.5. Doğu ve Batı: Mitolojik Kabul ve İşleyiş zerine Kısa Bir Değerlendirme

Doğu ve Batı; birbirleriyle coğrafik ve kültürel olarak ayrışan iki farklı mantalitenin sembolik isimleridir. Dünya haritasında konumunuz ne olursa olsun belli kabuller sonucunda Doğu ve Batı hep aynıdır. Taban tabana zıt iki kutup gibi gözükseler de aynı rengin farklı tonları denebilecek bir mitolojik görünürlükleri vardır. Bu iki medeniyet grinin ilk bakışta ayrımı yapılabilecek farklı tonlarıdır. Evrensel bir kabul olarak “ilahi olana inanç” her iki kültürün de temelidir. Fakat bu inancı kabul ediş ve işleyiş şekilleri birbirlerinden farklıdır.

“eşitli farklı kültürlerin mitolojisi içerisinde ortak konular ortaya çıkar, ama bu konuların ifade ediliş şekli genel olarak içerisinde oluşturuldukları belli kültürlere çok daha özgüdür.” (Price, 2011: 23). Günümüzde Batılı toplumların kültürel örgülerinin, mitolojilerinin kaynağı Hristiyanlıktır ki Hristiyanlık da Doğu’da ortaya çıkıp yükselmiş bir dindir. Bu demek oluyor ki Batı’nın kültürel köklerinin bir kısmının kaynağı Doğu’dan gelmektedir. Araştırmacılar da Batı toplumlarının kendi mitolojilerini Doğu anlatılarından “esinlenerek” oluşturduklarını belirtir. Yakın Doğu mitolojilerinin Yunan Mitolojisi’ne, oradan da Roma Mitolojisi’ne geçtiği aşıkrdır.

“O zaman kendimize sormalıyız: Yakın Doğu hikâyeleri Yunanistan’a hangi kanallardan aktarılmış olabilir? Edebiyatın dil engelini aşmasının bir yolu, farklı halkların birbirine yakın yaşaması ve böylece birbirlerinin dillerini öğrenmeye motive olmalarıdır. Türkiye’nin güney kıyılarında ya da Rumların, Anadolu’ların ve Fenikelilerin bir arada yaşadığı Kıbrıs’taki Al Mina gibi ticaret merkezlerinde durum böyledir. Bununla birlikte yabancı köleler Yakın Doğu masalları ve diğer dillerin bilgisi için başka bir kanal olabilir.” (Lardinois, 2018: 898).

Bu durumu metin merkezli halk bilimi kuramlarından biri olan “yayılma kuramı” ile açıklamak mümkündür. Bu kurama göre farklı toplumlar birbirleriyle belli sebeplerden etkileşime girerek bir süre sonra benzer kültürel yaratmalar ortaya çıkarabilmektedir. Doğu mitosları Batı kültürlerine ulaştı ve Batı toplulukları bu mitosları kendi dünyalarına göre şekillendirerek özgün olmayan ama onlara has tarafları bulunan mitlere dönüştürdü. Burada bahsettiğimiz şey bir mitin ya da mitolojik unsurun ait olduğu toplumdan başka bir topluma hangi kanallar yoluyla aktarılmış olursa olsun o mitolojik unsurun kendini yeni kültürel düzene göre dönüştürdüğü ve başkalaştırdığıdır. Elbette bütün bir Batı mitolojisinin bu şekilde oluştuğu söylenemez ki bu doğru da değildir. Yalnızca Doğu ve Batı mitolojileri arasındaki dikkat çekici bazı benzerliklerin sebepleri yayılma kuramının da kıstas aldığı toplumların etkileşime geçip kültürel alışverişlerde bulunması olabilmektedir.

Doğu ve Batı mitolojilerini ayıran en önemli unsurlardan bir tanesi inancın kabul ediliş ve işleniş biçimlerindeki farklardır. Çünkü Doğu toplumları ile Batı toplumlarının mitolojik bir malzemeyi şekillendiriş tarzları birbirinden farklıdır. Bu iki medeniyet iki farklı düşünce yapısının temsilcileridir. İnanç ve yaşayış noktasında ciddi bir farklılık gözlemlenen bu uygarlıklar elbette anlatıları ve bu anlatılardaki mitolojik varlıkları birbirlerinden farklı bir şekilde yorumlamaktadırlar. Bu düşüncemizi biraz daha açmak doğru olacaktır.

“Sümer’de, M.Ö. 2350’lerde insan ve tanrının ayrıştırıldığı yeni mitoloji ve ritüel anlayışı doğmuştur. Kral artık tanrı değildir, tanrının hizmetkârıdır, tanrılara sonsuza kadar hizmet etmek üzere yaratılan insan ırkının yöneticisi, ‘kiracı tarımcı’dır. Ve artık önem taşıyan taraf kimlik değil ilişkidir. İnsan, tanrı olmak için değil, aksine onu bilmek, ona saygı duymak ve hizmet etmek için yaratılmıştır.” (Campbell, 1990: 14-15).

Tanrı erişilmez, insanoğluyla kıyaslanmaz ve hafife alınmaz bir konumdadır. İnsanın artık yapması gereken ona kulluk etmek, onun istediklerini anlayıp buna uygun hareket etmek ve ne olursa olsun ona karşı saygısızlık etmemektir. Doğu kültürlerine sirayet eden bu anlayış ile insanlar “kulluk bilinci kazanmış olsalar bile başka ilahi varlıklar oluşturmuş, tanrılaştırmıştır. Fakat var olan tüm ilahi varlıkların da o “en büyük tanrı” tarafından yaratıldığına inanmışlardır. Batı mitolojilerinin bu kısmında çizgi öyle bulanıktır ki bazen eldeki veriler ışığında bir “varlığın” savaşçı

bir halk kahramanı mı yoksa insani vasıflar atfedilen bir tanrı mı olduğu belirlenememektedir. Kelt mitlerine baktığımız zaman evlenen, kavga eden, çocuk sahibi olan ve hatta ölen tanrıların hikâyesini görmekteyiz. Bahsedilen kişi bir askerdir ama aynı zamanda bir zanaatkâr veya çiftçi de olabilir; yol gösterici bir bilge ve bir müzisyendir ve tüm bunlarla birlikte aynı zamanda bir tanrıdır. Batı'nın teogoni mitlerini dahi destansı bir kahramanlık hikâyesine dönüştürmesi onların Doğu topluluklarına nazaran inanç ve ilah kavramlarını daha farklı yorumlamalarının bir göstergesidir. Antropoteizm denilen tanrıların bir halk kahramanı olarak tasvir edilmesi görüşü Doğu mitolojisinde de rastladığımız bir olgu olsa da Batı toplumlarındaki gibi yoğun değil, daha çok istisnaidir.

Doğu, ilahi bir varlığı zihin dünyasında ve kutsal anlatılarında konumlandırırken o ilah ya sonsuz kudret ve merhamet sahibidir ya da haşmetli ve azap verici bir varlıktır. Doğu kültürlerinde insanların erişemeyeceği, temas içinde olamayacağı mertebede görülen tanrı fikri Batı için tam tersi bir noktadadır. Tanrıların tıpkı insanlar gibi aileleri vardır. Bir tanrı muhakkak başka bir tanrının oğlu, kızı, kardeşi ya da eşidir. Tanrılar arasında da ailevi problemler mevcuttur. Hatta bu aile savaşlarının insanlar için de tehlikeli olabileceği fikri hâkimdir. Batı'da tanrılar arzularına yenik düşmekte, tanrıçalara tecavüz edip onları hamile bırakmakta, tanrıçalardan doğan çocuklarıyla -ki onlar da tanrıdır- taht mücadeleleri vermektedir. Bu iki uygarlığın birbirlerine *“zıt anlatımlar geliştirmiş olmaları, mitolojilerinin ve dolayısıyla psikolojilerinin ne kadar ayrıştığını ortaya koyar.”* (Campbell, 1990: 17). Yunan Mitolojisi'ne bakacak olursak baş tanrı Zeus, birçok anlatıda insan ırkına düşmanlık eder. Hatta bir zaman bütün insan ırkını yok etmeye karar verir çünkü insan ırkı zaman geçtikçe birçok yetenek kazanır, medeniyet kurar ve bu Zeus'u öfkelenendir. Prometheus'un onu ikna etmesiyle insanları yok etmekten son anda vazgeçen Zeus'un bu ırka öfkesi ise daimdir. Tanrı ve insan arasındaki ilişkinin böylesine olumsuz ve dengesiz olması Batı'nın hayatı algılayış biçimine ve yaşam felsefesine de etki etmiştir. Esra Hacımüftüoğlu (2018: 514), Rönesans hareketinin arka planında bile Prometheus efsanesinin olduğunu iddia etmektedir. Prometheus ve Zeus arasındaki anlatının etkisini kaybetmeyerek Batı insanının zihin yapısını oluşturduğunu ve tanrıya yapılan “başkaldırı”nın bilinçaltılarında yer alarak her türlü alanda kendini gösterdiği ifade edilmektedir. Kiliseye başkaldırarak ortaya çıkan

“Rönesans dönemine ‘Aydınlanma’ çağı denmesi, karanlıklar içinde kalan insanın Prometheus’un ateşiyle aydınlanmasıyla bağından ötürü de olabilir. Çünkü tanrılara bağlılık karanlığı getirmektedir; hâlbuki insan ateşle insan olmuştur.” (Hacımüftüoğlu, 2018: 515). Şimdi tüm bu ayrıntıları göz önünde bulundurursak Hristiyanlık öncesi inançlar Batılı halkların bilincinin temellerini oluşturmaktadır. Tanrılarla mücadele eden, onlardan çalan ve isyan eden insan, o tanrılardan yer yer korkmuş, onlara saygı duymuş ve tapınmış da olsa bir noktada onlarla bir mücadele içine girmiştir. Böyle bir kültür ortamında çalışmamızın “Batı Mitolojilerinde Koruyucular” başlığının Doğu mitolojilerine göre daha az çeşitlilik göstereceği aşikârdır. Çünkü Batı insanın muhayyilesine göre “ailevi problemleri” ve “taht mücadeleleri” olan bu tanrılar insanları koruma, onları gözetme vazifesini öncelikli bir iş olarak görmemektedirler.

Günümüzde çoğunluğu semavi dinlere inanan Doğu kültürlerine bakıldığında zaman -ki kastımız Kuzey Afrika ülkeleri ile Batı Asya ve Orta Asya’dır- bu kültürlerin mitolojilerinde yer alan kutsal figürlerin, inanışların, ruhani varlıkların birçoğunu İslam’a geçişle birlikte terk etmişlerdir. Çünkü İslam, Allah’a denk ya da benzer bir başka varlığı kabul etmemektedir ki İslam’a göre Allah’a şirk koşturmak en büyük günahların başında gelmektedir. Bununla birlikte elbette bazı istisnai uygulamalar ve ritüeller “İslamlaşarak” varlığını sürdürmüş fakat “şirk” olarak görülebilecek birçok varlık ve uygulama zaman içinde etkisini de kaybederek yok olmuştur. Batı kültürleri ise Hristiyanlıkla birlikte bir çeşit dönüşüm yaşamıştır. O toplum için kıymeti harbiyesi olan tanrıların, perilerin, ilahi varlıkların Hristiyanlıkla birlikte azizleştiği, melek sıfatları aldığı örnekler hâsıl olmuştur. Halk için vazgeçilemez gibi görünen, oldukça değer verilip popüler görülen ilahlar kilise tarafından Hristiyanlık malzemesine dönüştürülmüştür. Örneğin Slavların pagan koruyucu tanrılarından olan Volos, halk tarafından çok benimsendiği için terk edilemeyince kilise onu Aziz Vlasil olarak dönüştürüp ruhban sınıfının mensubu olarak güncellemiş ve halka yeniden sunmuştur. Bir başka örnekte Kelt halkının sonsuz bir itimat duyduğu Tanrıça Brigit’in Hristiyanlığın yayılmasına rağmen etkisini biraz olsun kaybetmeyişi üzerine aynı politikanın bu sefer de Keltlerde uygulandığı ve bu tanrıçanın “Aziz Brigit” olarak güncellendiği gözlemlenmiştir. Özetle *“Avrupalı tarımcılar Hristiyan olurlarken, yeni imanları ile tarih öncesinden*

beri muhafaza ettikleri kozmik dini bütünleştirmişlerdir.” (Eliade, 1991: 142).
Böylece iki farklı medeniyet aynı kutsal olguyu iki farklı şekilde işlemde geçirerek
kültür havzalarına dâhil etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU MİTOLOJİLERİNDE

KORUYUCULAR

2.1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR

Türk topluluklarının evrenin ve dünyanın düzenine dair düşüncelerine baktığımız zaman en çok kabul gören inanç üç katmanlı bir evren fikridir. Bu inanışa göre tanrı(lar) ve ulu ruhlar gökyüzünde, insanlar ve hayvanlar yeryüzünde, kötü ruhlar ve şeytan ise yeraltında yaşamaktadır. Kutsal başlangıcın ilk nesnesi her toplum için aynı olmayabilmektedir. Fakat birçok mitolojide olduğu gibi Türk Mitolojisi’nde de kutsal başlangıcın ilk unsuru “su”dur. Türk dünyasında en çok bilinen ve kabul gören yaratılış miti de Altay Yaratılış Miti’dir. Bu mitin Verbitskiy ve Radloff tarafından derlenmiş iki varyantı bulunmaktadır. Yaratılışın genel hatlarına bakacak olduğumuzda yerin ve göğün olmadığı, yalnızca uçsuz bucaksız bir denizin var olduğu aktarılmaktadır. Her şeyden önce su vardı ve bir gün Tanrı Kayra Han bu uçsuz bucaksız su üstünde uçarken Ak Ene sahneye çıkıp ona yaratma ilhamında bulundu. Böylelikle Kayra da evreni yaratmaya başladı. Elbette bu geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk topluluklarının tek yaratılış anlatısı değildir. Türklerin mitolojik anlatıları kavimlerinin sayısı kadar çeşitlilik gösterebilmektedir. Yine de en çok bilinen ve ehemmiyet verilen anlatı budur.

Türk Mitolojisi’ne baktığımızda çalışmamız içerisinde göreceğimiz Japon Mitolojisi’nde ya da Yunan Mitolojisi’ndeki gibi sayısız “tanrı/tanrıça” yoktur. Çünkü Türklerin dini-mitolojik sistemlerinde çok uzun bir zamandır tek bir tanrı fikri hâkimdir. Başka mitolojilerde tanrı/tanrıça hüviyetine sahip olabilecek özelliklerdeki varlıklar Türk Mitolojisi’nde ya da eski Türklerdeki inanç sisteminde “ana ve ata” olarak kimlik kazanmışlardır. Onlar tanrı değil, saygın ruhlar olarak görülmüşlerdir. Eski çağlardan bu yana Türk topluluklarının mitolojik varlıklarla kaynaştıkları, bu varlıkları yaşayışlarının birçok noktasına entegre ettikleri görülmüştür. Gök Tanrı

inancının Türk Mitolojisi'nin ve inanç sisteminin temelini oluşturduğunu göz önünde bulundurursak tek bir tanrı fikrinin ağır bastığı bir kültürel yapı içinde oldukları anlaşılabacaktır (Anar ve Bozkurt, 2021: 2). Fakat bu istisnalar olmadığı anlamına gelmez. Yaşar Kalafat (1998: 38) Ekrem Kaydu'dan şu sözleri aktarır *“Eski Türk dini Monoteizm değil, Henoteizm idi. Ulu ve ezeli tanrının kendi dışında pek çok tanrılar yarattığını kısmen ulûhiyet cevheri taşıyan tanrısal varlıkların mevcudiyetine inanılırdı.”* yani Kayra Han, Ülgen, Gök Tanrı diye isimlendirilebilecek “en büyük ilaha” tapınılmıştır. Fakat bununla birlikte o kadar “statü” sahibi olmasa da süreç içerisinde inanç duyulan başka tanrı ve tanrıçalar da olmuştur. Jean Paul Roux'un ifadeleriyle özetlemek gerekirse Türklerin *“dinleri tek tanrı ya da en azından diğer tanrılardan daha üstün bir gök tanrı inancına dayanmaktadır.”* (Roux, 2011: 10). Günümüzde onlar hakkında detaylı bilgilere yazıya geç geçilmesi, göçebe olunması gibi sebeplerden dolayı sahip olamamak da sözlü geleneğin canlı tutulduğu bazı Türk topluluklarında isimlerinin geçtiği ve onlar adına ritüeller gerçekleştirildiği bilinmektedir. Özetle İslamiyet öncesi Türklerde genel itibarıyla tek tanrılı bir inanç mevcuttur. Fakat bu “Tek Tanrı”nın beraberinde çeşitli kültlerin ve tapınılan ruhların varlığı da bilinmektedir. Animist Türkler göklerdeki tanrı ile birlikte ağaca, suya, ateşe ve bunlar gibi birçok doğa unsuruna tapınmıştır. Bu doğa unsurlarına bedensel özellikler nakşedip somutlaştırarak da kültleştirmişlerdir.

Doğa unsurlarını kültleştirmeleri Türklerin köken mitlerinin de çıkış noktası olmuştur. Atalar kültünü bu unsurlar üzerine ören Türk toplulukları kurt, ağaç, ışık gibi doğaya dair unsurları ata kabul edip onlardan türediklerine inanıp saygı duymuş ve bu unsurlar etrafında mitsel anlatılarını şekillendirmişlerdir. Şamanizm tarafından tabiri caizse kuşatılan Türk kültürü, doğadaki her nesnenin, her unsurun bir ruhu olduğuna inanmıştır. Dağlar, nehirler, ağaçlar, ormanlar “Yer-Sub” olarak adlandırılır. İnsanlar hem “Yer-Sub”u idrak etme gücüne sahip bir varlıktır hem de onun bir parçasıdır.

“Samimi bir şekilde bu inancı benimseyen ve hayatının bir parçası hâline getiren Türkler, göçebe bozkır kültürünü de buna göre şekillendirmiştir. Türkler bu inancı(Şamanizm'i) öylesine benimsemişler ki zaman içerisinde kabul ettikleri diğer dinlerde de Şamanizm inancının felsefesi ve ideolojisi bir çırpıda silinip atılamamıştır. Bugün İslam inancını benimsemiş olan Türklerde

Şamanizm inancının izlerine hala rastlamak mümkündür.” (Türkmen ve Saylam, 2023: 79).

Görülen odur ki Türk toplulukları benimsedikleri her yeni inanç sistemine ya da dine bir önceki inançlarından unsurlar dâhil ederek kültürlerini katmanlı ve zengin bir hale getirmektedir. Esasında birçok kültürün yapısında bu aktarım mevcuttur fakat Türk Mitolojisi’ni oluşturan temel unsurlardan biri bu eskiden yeniye aktarın süreci olduğu için diğerlerinden ayrılmaktadır.

2.1.1. Umay Ana

Türk Mitolojisi adına en belirgin mitolojik karakterlerden bir tanesi Umay Ana’dır. Farklı Türk boylarında May Ene, Payana isimleriyle de bilinen Umay Ana, doğurganlığın sembolüdür. *“Umay, anne rahmindeki bebek “kut”unu korur, annenin bedenine girip çocuğun ölmesine veya düşük yapmasına neden olacak kötü ruhları engeller.”* (Dilek, 2014: 189). Bu da gösteriyor ki kişinin Umay tarafından korunması daha anne karnındayken başlamaktadır. Umay Ana aynı zamanda doğumun selametinden ve doğan çocuğun güvenliğinden de sorumludur. Çocuğun yürümeye başlayana kadar Umay Ana’nın himayesi altında olduğuna inanılmaktadır. Kadınların, hamilelerin ve bebeklerin koruyucusu olan Umay Ana’nın bolluk ve bereketle de ilişkilendirildiği çeşitli anlatılarda ve bazı ritüeller ile aktarılmaktadır.

“Umay günümüzde kadınları ve çocukları koruyan bir ruh biçimi almış olup, Tunguzlar ile birlikte Güney Sibiryâ ve Altay Türklerinde görülmektedir. Buralardaki inançlara göre Umay her zaman çocukla beraberdir; ancak onun çocuğu terk ettiği zamanlar da olur. Bu ayrılma uzun sürdüğü zaman çocuk hastalanır. Umay’ın çocukla beraber olduğunun işareti, çocuğun uykudayken gülmesidir.” (Çoruhlu, 2002: 40).

Umay’ın daima bebeğin yanında olup ona hamilik ettiği düşüncesiyle birlikte bazı durumlarda bebeği terk etmesi ve bebeğin hasta düşmesiyle Umay’ın geri dönmesi için yakarılır. Umay çocuğun yanına geri döndüğünde çocuk hastalıktan kurtulur, geceleri ağlamayı bırakır, daha huzurlu ve daha sağlıklı olur.

“Umay Ana’dan Orhun Abideleri ve Dîvânu Lugâti’t-Türk’te bahsedilmektedir. Dîvânu Lugâti’t-Türk’te geçen ‘umayka tapınsa ogul bolur’ sözünden ‘birisi ona

(Umay'a) hizmet ederse çocuk doğar' anlamı çıkar." (Tunç, 2023: 3194). O, eğer ondan istenirse ve onun adına kurban verilirse Türkler için oldukça önemli görülen "çoğalma"nın gerçekleşmesini sağlamaktadır. Eski Türkler halk dilinde bebeğin eşi denilen ve doğum gerçekleştikten sonra rahimden çıkan plasentanın Umay'ın bir parçası olduğuna inanmaktadır. Yaşar Kalafat (1990: 22), Anadolu'da hala devam ettirilen temiz ve ıssız bir yere "bebeğin eşini gömme" geleneğinin Umay'a karşı gösterilen saygının son kalıntıları olduğunu belirtmektedir. Umay Ana'nın en birinci vazifesi üremeye yardımcı olmak olsa da o aynı zamanda Türk ulusunun da koruyucusu olarak görülmektedir. Şefkatin ve merhametin tecellisi olarak ulusu himayesi altında tutmaktadır. Bununla birlikte onun doğadaki hayvanları koruduğuna dair bir inanış da mevcuttur. Günümüzde en belirgin özellik olarak doğumu simgelese de o tabiattaki herkesi gözeten, koruyucu vasfı en belirgin olan ilahı varlıkların başında gelmektedir.

2.1.2. Ayasıt

Umay gibi Türk toplulukları içinde önemli bir yeri olan bir diğer kutsal ruh Ayasıt'tır. "*Ayasıt, Yakut inançları arasında gökyüzünde oturan, çocuk sahibi olmak ve doğum sancılarını azaltmak için dua edilen.*" (Harva, 2015: 135) bir tanrıçadır. Sibirya'da ve Orta Asya'daki Türk toplulukları arasında günümüzde de varlık gösteren Ayasıt, doğuma dair inançların merkezindedir. Doğum başladığında kadınlar onun adını seslenerek dua etmektedir. İnanışlarına göre bu yakarış neticelenir ve Ayasıt gökten inerek doğum yapan kadının başında bekler. Bazı anlatılarda Ayasıt'ın aslında iki kişi olduğunu aktarmaktadır. Doğum yapılan yere gelir ve annenin başucunda durarak doğum sancılarını azaltır, bebeğin sağlıklı bir şekilde doğmasını sağlar ve doğduktan sonra bebeği gözetir. Uno Harva (2015: 134), onun Gök Tanrı'nın eşi ve bir diğer doğum tanrıçası olan Kübey Hanım olduğunu aktarmaktadır. Bunun yanı sıra Murat Uraz (1992: 101), Ayasıt'ın bir çocuk doğacağı zaman tarla, çiçek ve yemiş perilerini yanına alarak lohusanın yanına gittiğini ve cennetteki süt gölünden getirdiği bir damlayı bebeğin ağzına damlattığını, bu sayede bebeğin ruh bulduğunu aktarır. Bu da Ayasıt'ın sadece doğumu kolaylaştırmak için var olan bir ruh olmadığını aynı zamanda insanoğluna ruh bahşeden önemli bir varlık olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Ana Maygıl

Ana Maygıl, Altay Türklerine göre yaratılış mitindeki su tanrıçasıdır. Umay Ana ve Ayasıt gibi doğumla ilişkilendirilen bu ilahe, Ak Ene olarak da isimlendirilir. Suda yaşadığına inanılır ve yaratmanın bir parçasıdır. Altay Türklerine göre tanrıya yaratma ilhamını veren sözleri o söylemiştir. Ana Maygıl kadınları ve bebekleri gözetip doğumu yöneten bir koruyucudur. Doğum anında bebeği öldürmeye ya da kaçırmaya çalışan kötü ruhlara karşı bebeği korur, anneye hamilik eder ve kadının lohusalık sürecinde onu albastıdan saklar.

Şu ana kadarki üç doğum ilahesini karşılaştırmak gerekirse Umay Ana'nın çoğunlukla Güney Sibirya, Tunguz, Türkiye ve Altay Türklerinde görüldüğünü, bebeğin ana rahmine düşmesini sağlayıp doğduktan sonra yürüyene kadar bebeğe koruyuculuk yaptığı görülmektedir. Ayasıt ise doğum anında çağırılan, bebeğin ve annenin doğum anında ölmemesi ve doğumun kolaylıkla gerçekleştirilmesi için yakarılan bir varlıktır. Ana Maykıl'a baktığımızda onun vazifesinin kara iyelere, kötü cinlere ve şeytanlara karşı kadını ve bebeği en zayıf anları olan doğum anında korumak olduğu görülür. Çünkü kötü ruhlar tam o anda bebeğin ruhunu çalmak istemektedir. Ana Maygıl onlarla savaşarak bebeği muhafaza etmektedir. Aslında Umay Ana, Ayasıt ve Ana Maygıl hatta başka Türk toplulukları tarafından benimsenip isimleri ve vazifeleri tıpkı bu üç ruhla benzerlik gösteren diğer mitolojik varlıklar da "Mitolojik Ana"nın tezahürleridir. Özet olarak ayrı ayrı ruhların yapısal fonksiyonel niteliği, Mitolojik Ana'yı oluşturmaktadır (Bayat, 2007: 12-14). Esas itibariyle her ne kadar isim konusunda çeşitlilik göstermiş olsalar da görev noktasında istikametleri birdir.

"İslamiyet'ten önceki dönem Türk inanç sisteminde olan ve bazıları İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde de varlığını sürdüren bu ulu ruh, kişi veya varlıklar, ata ruhlarına gösterilen saygı dolayısıyla, yeniden şekillenmiş ve hayatları etrafında teşekkül eden anlatmalar ile ulu kişilerin/evliyaların şahıslarına mâl edilmiştir." (Çetin, 2002: 33).

İslamiyet'in Türk topluluklarında etkisini yoğunlaştırmasıyla birlikte bu "ana" varlıklar yerlerini "aksakallı dede" figürüne bırakmışlardır. Artık göklerde yaşayan tanrısal ya da yarı tanrısal özelliklere sahip karakterlerin yerini gayb âleminde gelip

insan görünüşünde olan, kişiye yol göstermek, akıl vermek, kişiyi kaldığı zorluktan kurtarmakla vazifelendirilmiş bir ata-baba doldurmaktadır. Bu “kutlu yaşlı”nın anlatılarda karşımıza çıkan en belirgin özelliği çocuksuz çiftlere Allah’ın bahşettiği kut vasıtasıyla çocuk müjdelemektir. Abdülkadir İnan’ın aktarımıyla (1986: 168) kadınların mezarlıkları ziyaret etmesi, elmalı yerlerde yuvarlanması, kutlu pınarlar yanında gecelemesi gebe kalması için önemlidir. Çünkü bu üç unsur da –mezarlık, elma ve pınar- “pirlerin, erenlerin, evliyaların, dede ve babaların” kerametlerinin bir parçasıdır. Buralarda gezinen kadın onlara rastlayıp bir bebeği olması için onlardan yardım isteyebilir. Kadınların hamile kalmasını sağlayan bu kutsal varlığın başlarda dişil olup sonradan eril bir karaktere bürünmesi dikkate değerdir. Japon Mitolojisi’nde Koruyucular başlığı altında de Jizo isimli varlık benzer bir örnek sayılabilmektedir. Fakat Japon Mitolojisi’nde başta erkek olarak tasavvur edilen Jizo kadınlara hamilelik lütfettiği için zamanla koruyucu ve merhametli bir “kutsal anne” figürüne dönüşmüştür. Türk Mitolojisi’ndeki değişimin dişil ruhlardan eril şahsiyetlere geçişi ise ataerkil bir düzenin benimsenmesinin gözle görülür bir etkisi olarak yorumlanabilmektedir.

2.1.4. Ak İyeler

Doğaya dair her şeyin bir ruhu olduğuna inanan Türkler, bu ruhlardan toplumsal ve bireysel olarak önemli gördüklerine “iye” demişlerdir. Çevrelerinde onlar için kıymet-i harbiyesi bulunan mekânların ve nesnelerin koruyucu ruhları olduklarına inanan Türk toplulukları “iye” konusunda geniş bir inanç yelpazesine sahiptir. Çadır iyesi ailenin çadırını ve çevresini, yılık iyesi sürüleri, ocak iyesi evdeki ateşi ve yemeği korumaktadır. Yol iyesi yolları, yer iyesi toprağı, yel iyesi rüzgârı, su iyesi su kaynaklarını himayesi altında tutmaktadır. Bu ruhlar büründükleri nesnenin veya mekânın “bekçileridir”. Bunun yanı sıra *“iyeler bolluk, bereket verme, koruma, yardım etme gibi olumlu özelliklere sahip olabildiği gibi zarar verme, can alma, yanlış yola saptırma gibi olumsuz özelliklere de sahiptir.”* (Abdurrezzak, 2020: 35). Bu noktada onları iyi ve kötü olmaları açısından ak iyeler ve kara iyeler olarak ikiye ayrılmaktadır.

İyiliksever iyeleri de “yardımcı iyeler” ve “koruyucu iyeler” olarak gruplandırmak mümkündür. Yardımcı ve koruyucu iyeler insanlara iyilik yapar,

saadet ve zenginlik verir, saygısızlık ve kötü davranışları cezalandırırlar. Farklı Türk topluluklarında *“Ee, İye, izzı ve Yezim Piy olarak adlandırılan ruhlar, belli bir biçimde telakki edilmezler. Her insan kendi idrakince, kendi düşüncesince bunlara şekil verir ve insanların düşüncelerine göre kalplerde yer alır”* (Çetin, 2002: 31). Yer, su ve dağ ruhları olarak hâsıl olan bu iyeler, Türk topluluklarının yaşadıkları coğrafyaya göre çeşitlilik göstermişlerdir. Örneğin dağlık bölgelerde yaşayan Türk toplumlarında bulundukları coğrafya hasebiyle dağ iyelerine yönelik inanmalar çeşitlilik gösterirken su kaynakları çevresinde konumlanan Türkler için su iyelerine dair anlatılar ve inançlar çoğunluktadır.

“Gennadiy Pospelov, ilk insanın doğaya tümüyle bağımlı durumda bulunduklarını, doğa görüngülerinin gücünü, boyutlarını ve önemlerini kendi fantezilerinde yücelttiklerini, yani onları bilinçsizce tipikleştirdiklerini ifade eder.” (Karimova, 2016: 884). Ama bu “tipleştirme” her zaman bilinçsiz değildir. İnsanoğlu korunduğunu, birileri tarafından gözetilip kollandığına inanmak ister. Doğa unsurlarının ruhu olduğunu telakki ederken bir tür iç rahatlatma yolu oluşturur. *“Ateşin bir ruhu var, beni ve evimi korur”, “Hayvanlarımı otlatmaya gönül rahatlığıyla gidebilirim, yılkı iyesi beni gözetir”, “Yol iyesi bana hamilik eder yolculuğumda başıma bir iş gelmez”* gibi birçok düşünce ile insanlar psikolojik bir ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadırlar. Bu psikolojik ihtiyaç birçok inanç halkasını meydana getirmiştir. Elbette iyeler ve diğer ruhlara dair inanmaların ortaya çıkmasında esas sebep bu değildir. Yine de göz ardı edilemeyecek bir durumdur. Günümüzde halen iyelere dair anlatılar ve inançlar varlığını sürdürmektedir. Türkler bu gözle görünmeyen “bekçilere” saygı duymuş, onları kızdırmamaya özen göstermiş ve onlardan canlarını, evlerini, mallarını ve hayvanlarını korumalarını istemişlerdir.

2.1.5. Alaz Han

Neredeyse her mitolojide karşımıza çıkan koruyucu ruhlardan bir tanesi de ateş ve ocak ruhudur. *“Ateş hayatın temeli ve bütün insanlığın en önemli varlığıdır. Bundan dolayı insanların, ateşe saygı göstermesi ve ateş hakkında bazı şeyler düşünmesi normaldir.”* (Ögel, 1995: 495). Türkler de ateş hakkında bazı şeyler düşünüp çeşitli inanmalar göstermiştir. Bunlardan biri ateş iyesinin kişiselleşmiş hâli

olan Alaz Han’a dairdir. Ateş iyisi, Altaylarda “Ot Eezi” olarak isimlendirilir. Tuva Türklerinde “Ot Burgan”, Karaçay Balkar Türklerinde “Ot Teyri” gibi isimlerle anılır. Eski Türkler ateşin yanıcı ve yok edici özelliklerinin yanında temizleyici, arındırıcı, koruyucu bir yanı daha olduğuna inanmışlardır. Türk toplulukları evin veya çadırın en önemli noktası olarak gördükleri ocak ve ateşe kutsallık atfetmişlerdir. *“Etrafındaki inanış ve uygulamalar, ‘ateş’ ve ‘ocak’ın Türk kültüründe canlı bir varlık olarak algılandığını göstermektedir. İnaniş’a göre ‘ateş’ ve ‘ocak’ın kutsal bir ruhu vardır ve bu ruh da insan hayatı üzerinde önemli etkilere sahiptir.”* (Kumartaşlıoğlu, 2014: 176). Bazı Türk topluluklarının sadece iye olarak düşündüğü bazılarının da Alaz Han olarak kişileştirdiği bu ruh ayrıca bir aracı olarak düşünülmüştür. İnsanlar “maruzatlarını” ateş aracılığıyla göklerdeki tanrıya iletebileceklerine inanmışlardır. Bu da ateşin kutsallığına kutsallık katmıştır. İyiliksever iyelerden olan ocak/ateş ruhu insanların dileklerini tanrıya ileterek bu dileklerin gerçekleşmesi yolunda önemli bir eşiği aştığı için Türkler tarafından oldukça değerli görülmüştür.

“Altay Türklerinin inanişına göre her Altay Türkünün hayatında en anlamlı ve en değerli şey onun doğup büyüdüğü evi, ateşi ve ocağıdır. Çünkü evin ocağı, evde yakılan ateş Altay ailesinin asıl unsurudur.” (Dilek, 2014: 141). Böylelikle zaman içerisinde her evin bir koruyucu ocak ruhu oluştu ve ev halkını kötü ruhlardan koruyup, haneye huzur verdiğine inanıldı. Bazı Türk boylarında ateşe kurbanlar verilip, adaklar adandığı, ateşe yemekler saçarak çeşitli ritüeller gerçekleştirildiği bilinmektedir. Hatta günümüzde baharın gelişi için yapılan ritüeller başta olmak üzere birçok halk inancı uygulamalarında ateşin üzerinden atlama, ateşe yiyecek veya tuz atma gibi gelenekler mevcuttur. Bu gelenek ateşin arındırıcı ve temizleyici yönünün yansımasıdır. Bahattin Uslu’nun aktardığı bir şaman ilahisinde bu iyiliksever iye Alaz Han için *“Gündüzleri bizim için çalışıp çabalıyorsun, karanlık gecelerde bizi kötü ruhlardan koruyorsun; gelenlerin başındasın, gidenlerin arkasındasın”, “Ulusun koruyucusu, sürülerimizin bekçisisin.”* (Uslu, 2017: 49) gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu da ateşin ve ocağın eski Türkler için ne denli önemli olduğunun açık bir kanıtı niteliğindedir.

2.1.6. Bayanay

Bayanay, geçim ilahıdır. Bazı araştırmacılar birkaç Türk topluluğunda Bayanay'ın ailenin soyunu koruyan bir varlık olarak görüldüğünü ve bu bilgidен hareketle onun May Ana olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Fakat onun en belirgin koruyuculuk vasfı avcılarının, balıkçıların ve ormanların koruyucusu olmasıdır. Onu orman iyelerinden ayıran husus ise bir “bekçi-ruh” olmaktan ziyade varlık kategorisi içerisinde daha üst kademe bir konumda olmasıdır. O, ormanın ruhu değil ormanın sahibidir.

Avcıların ve balıkçıların koruyucusu olan Bayanay'ın aslında tek bir varlık olmadığı, sayılarının bazen yedi bazen on bir olduğu ifade edilen “kardeş ruhlar olduğu” inancı da mevcuttur. Ava çıkmış avcıları koruyup avlarına kefil olup onları ormandaki her türlü kötülükten ve marazdan sakınan Bayanay'a avcılar çeşitli ritüeller ile şükranlarını sunarlar. *“Bayanay'ı ağaçtan yapılmış bir kukla ile tasvir ederler. Elsiz, ayaksız, sadece bir kafadan ibaret olan bu kuklanın yüzü, burnu ve ağzını insan uzuvları gibi yapıp sırtını ise kumaş parçaları ile kaplar.”* (Dilek, 2014: 38). Avcılar av esnasında hastalanır ya da avları istedikleri gibi geçmezse Bayanay için kurban verirler. Bu şekilde avları istedikleri gibi devam eder ya da hastalanmış olan avcı iyileşir. Aynı uygulama balıkçılar tarafından da gerçekleştirilmektedir. Geçimlerini orman üzerinde sağlayan her bir kişinin koruyucusu sayılan Bayanay, onun ormanından “nimet” talep eden herkese istediğini verir ve geçim kaynaklarının koruyuculuğunu yapar.

2.1.7. Aşapatman

Aşapatman, Çavuş Türkleri tarafından inanılan mitolojik bir varlıktır. Tek gözlü olan bu varlık şifacı bir karaktere sahiptir. Kişiyi içine düştüğü hastalıktan kurtararak sağlık veren, marazi durumlardan koruyan bu mitolojik varlık, yaşlı ve bilge bir kadın olarak tasvir edilmektedir. *“Çuvaş mitolojisindeki Aşapatman, kızıl saçlı, inci dişli, gaipten haber veren, insanları her türlü belâdan koruyan, çevresi sık ormanla kaplanmış bir gölün içinde yaşayan, bir kadın olarak düşünülmektedir.”* (Aladaş, 2023: 288). Şifa veren bu kutsal ruh adına Çavuş Türkleri birçok sağaltım ritüeli gerçekleştirmekte ve ona kurban sunmaktadır. Aşapatman'ın aynı zamanda

falcıların da koruyucusu olduğu inancı mevcuttur. Bu sebeple yapılan ritüellerde falcıların büyülü sözler söyleyerek ona dua ettiği aktarılmaktadır.

Beydili, Çuvaşça araştırmacılarının önde gelen isimlerinden biri olan N. Aşmarin'den Aşapatman'ın isminin kaynağı hakkında bazı bilgiler aktarmaktadır. Onun isminin kaynağının Hz. Muhammed'in eşi Hz. Ayşe'nin ve kızı Hz. Fatma'nın adlarının bir kombinasyonu olabileceği düşünülmektedir. Süreç içerisinde Ayşe-Fatma "Aşapatman"a dönüşmüştür. Böylelikle iki tarihi karakterin adı Tatarların mitolojik kahramanı ile kaynaşarak yeni bir hal almıştır (Aladaş, 2023: 288). Kişiyi koruduğuna ve sağlık verdiğine inanılan bu mitolojik varlığın isim serüveninde Aşapatman'dan Bibi Fatma'ya doğru bir dönüşüm olsa da ona dair anlatılar ve inanç günümüze kadar gelmeyi başarmıştır.

2.1.8. Atagan Han

Dağların ve dağlarda yaşayan her türlü canlının koruyucusudur. Altay Türkleri tarafından dağ tanrısı olarak görülen Atagan Han, dağda yaşayan ve dağda yolculuk edenleri gözetip bu canlılara zarar vermeye çalışan kara iyelere karşı mücadele etmektedir. Dağın Türk Mitolojisi'ndeki yeri düşünülürse onun bir zamanlar oldukça önemli bir konumda olduğu düşünülebilir. Atagan Han dikkat çekici bir şekilde Japon Mitolojisi'nde yer alan dağların koruyucu kamisi Atago-Gongen'e hem isim hem işlev olarak oldukça benzemektedir. Bu benzerliğin Budizm etkisiyle yapılmış bir kültür alışverişi olduğu ihtimal dâhilinde olsa da kesinlik arz etmemektedir.

2.1.9. Cayık Han

Yayık, Jajyk veya Cayık Han olarak bilinen Türk ırmak tanrısıdır. Şamanlarla irtibat hâlinde olduğu ve Ülgen ile şamanlar arasında aracı vazifesi gördüğüne inanılmaktadır. Çok büyük felaketlerde kendisinden aman dilendiği bilinen Cayık'ın Ülgen'in oğlu olduğu rivayet edilmektedir ki tanrılar arası akraba ilişkisi doğu mitolojilerinde sık karşılaşılan bir hadise değildir. Uno Harva (2015: 124) tarafından aktarılan bilgiler ışığında Altaylara göre şamanların gökyüzü yolculuğunda eşlikçisi olan üç varlık mevcuttur. Bunlar Jajyk (Cayık Han), Suila(Suyla Han) ve Karlık'tır. Altaylara göre "*Jajyk (Cayık Han) insanlar arasında yaşar, onları kötülükten korur*

ve Ülgen ile insanlar arasında aracı konumundadır.” (Harva, 2015:124) Onun adına bazı ritüeller gerçekleştirilir. Bunlar bir tanesi “*Yayık Kaldırma*” adı verilen kansız kurban ritüelidir. Bahar geldiğinde onun onuruna inek ya da at sütü bazen toprağa bazen de sulara saçılır, böylelikle onu yücelterek himayesi altına girildiğine inanılır.

İnsanları her türlü kötülükten muhafaza eden Cayık Han’ın, Altay ve Yakut Türklerinin inancına göre cennetin de yer aldığı göğün üçüncü katında yaşadığına inanılmaktadır. Cayık Han’ın tıpkı Ayasıt gibi cennette yer alan ve insanın ruh bulması için ihtiyaç duyduğu süt gölünden bir damla alıp yeni doğan bebeğin ağzına damlattığı da aktarılmaktadır. “*Şaman, Jajyk (Cayık) Han’ı yardıma çağırırken, yükselen suların sesini taklit eder.*” (Harva, 2015: 266). Bunun sebebi Cayık Han’ın ırmakların ve kaynak sularının tanrısı olduğu inancıdır. 17 ırmağın birleştiği noktanın ikametgâhı olduğu düşüncesi de göğün üçüncü katında yaşadığı inancı kadar yaygın bir inanıştır. “*Kazak ve Kırgız söylencelerinde Tepegöz’ü kör eden kahramanın adı da ‘Yayık’ (Cayık) olarak geçer. Cayık’ın insanları kötülüklerden koruduğuna inanıldığı için ‘koruçu/korucu’ (koruyucu) olarak nitelenir.*” (Uslu, 2017: 217). Türk topluluklarının büyük musibetler karşısında başlarındaki belayı def edebilmek için yakardıkları bu varlık tanrıların da habercisi olduğu için önemli bir konumdadır.

2.1.10. Suyla Han

Suyla Han, tıpkı Cayık Han gibi büyük tanrı Ülgen ile iletişimi sağlayan aracı bir ruhtur. Ülgen için verilen bütün kurbanları göklere ulaştırmanın o olduğu düşünülmektedir. “*Su ile güneş ve ayın ışığından yaratılmıştır. At gözlü, kartal gagalı, eşek kulaklı ve yılan saçlıdır.*” (Sarı, 2016: 24). Ülgen’in elçisi olan Suyla Han, ayrıca onun en önemli yardımcısıdır. Yazgı Tanrısı olarak insanlarla birlikte yaşayan Suyla, onları kesintisiz bir şekilde izler ve yaşamın akışında bir aksilik çıkmamasını sağlayarak insanları korur. Gözlerindeki ilahi güç sayesinde onlarca gün sonra gerçekleşecek bir hadiseyi görür ve eğer bir felaket gelecekse insanları buna karşı uyarır. Bununla birlikte şamanın göklere ya da yeraltına yapacağı yolculuğu esasında kötü ruhların saldırılarına karşı doğrudan hedef olacağı için Suyla Han şamanın bu tehlikeli yolcuğunda onu kötü ruhlara karşı korumaktadır.

2.1.11. Sün Han

Sün Caahın olarak da isimlendirilen soyun ve ailenin koruyucusu olan ruhtur. Aileye düşmanlık besleyenlerin büyülerini, nazarlarını ve birçok zarar getirecek eylemlerini Sün Han engelleyerek aileyi belalardan korumaktadır. Aileleri dışardan gelecek belalardan muhafaza ettiği gibi olası bir aile içi kavgayı da önlediğine ve ailedeki barışı daim kıldığına da inanılmaktadır. Bu esenlik ortamını sürekli kılarak hane halkını ve hanenin soyunu koruyan Sün Han birçok Türk topluluğunda değer verilen bir varlığa dönüşmüştür.

“Sün Caahın, ışıyla dünyayı Şeytan’ın kötülüklerinden temizleyen, insanları koruyan ruh(tur).” (Çoruhlu, 2002: 39). Işıyla aydınlattığı, koruduğu hanedeki insanların ruhsal sağlıklarında da bir iyileşme olduğu düşünülmektedir. Tüm bunlar onun aynı zamanda bir şifacı olduğu fikrini ortaya çıkarabilmektedir. Böylelikle o, hem dış etkenlerin nazarlarını ve büyülerini hem de ev halkının kendi iç huzursuzluklarını ortadan kaldırarak ailenin koruyucusu olmaktadır.

2.1.12. Ak Körmösler

Körmös günümüzde hayalet ya da melek olarak tanımlanabilmektedir. Eski kaynaklar Körmös’ü direkt olarak Şeytan veya Erlik ile ilişkilendirirler de yapılan yeni araştırmalar ışığında yer üstünde yaşayan Körmös’ün Altay ve Güney Sibirya Türklerinde ailelerin ve kişilerin koruyucusu olarak görüldüğü inancı bulunmaktadır. Körmösler birçok açıdan iyelere benzerler. Onların da iyi ve kötü olanları vardır. Onlar da yeryüzünde ya da yeraltında yaşayan ruhlardır. *“Bunlardan bazıları Erlik’in hizmetinde ve belli belirsiz zamanlardan insanların arasına gelerek hastalık yayıp insanların ruhlarını çalar veya başka kötülüklerde bulunur”* (Harva, 2015: 297). Ruh çalmak ve insanları hasta etmek için yeryüzüne gelmedikleri sürece yeraltında yaşayan bu “kötücül” varlıkların bir de insanlara yakın yaşayan iyi huyluları da vardır. Bu iyi huylu Körmöslerin ailenin ölmüş bir üyesi olduğuna inanılmaktadır. Aile üyesi öldükten sonra “hayalet” olarak aile üyelerinin etrafında gezer ve onları korur. Ailedekiler de onun her zaman yardıma geleceğine inandıkları için zor durumda kaldıklarında ondan medet dilerler. Hatta çadırlara Körmös’ün temsili bir resmi asılıp önüne sunak yerleştirilmektedir. Evlenen çiftler kendi ailelerini temsil

eden birbirinden farklı Körmös resimlerini getirdiği bir gelenek mevcuttur. Körmös tıpkı iye gibi saygıdan kaynaklı bir korku duyulması gereken varlıklardır. İyeler gibi onlara karşı da saygılı olunmalı ve onlar için adaklar adanmalıdır. Bu saygı karşısında Körmös onlara karşı iyiliksever olur ve onları belalardan, hastalıklardan ve diğer olumsuzluklardan korumaktadır.

2.1.13. Hızır

Türklerin İslamiyet'e geçişiyle başlayan süreçte ve sonrasında İslam literatürü içerisindeki bazı kişiler Türk toplumu tarafından önceki inançlarına uygunluğu da göz önünde bulundurularak farklı bir konumda tutularak değer görmüştür. Hz. Hızır yalnızca Türk topluluklarında değil, İslam dinine geçen birçok Doğu toplumunda da aynı etkiyi göstermiştir.

Günümüzde dahi tartışma konusu olan "İslam Mitolojisi" oldukça çetrefilli bir meseledir. Hz. Hızır ise varlığındaki esrar ile bir o kadar karmaşık bir şahsiyettir. Sosyal bilimlerin birçok alanını meşgul eden bu şahsiyet için melek, peygamber, ulu zat gibi tanımlar yapılsa da bir kesinlik arz etmemektedir.

"Şüphesiz Kur'an ve hadislerdeki Hızır figürüne dayalı olarak başlayan bu folklorik Hızır inancına göre artık Hızır "Ne sadece bir peygambere ilahi sırlar açıklayan seçkin bir kul, ne de bazı insanlara tasavvuf yolunu açıp onları talim ve terbiyesi dairesine alan bir gaip eren, bir mürşiddir." Bu folklorik alanda Hızır, bir ümit kapısıdır. Her daralanın dostu ve yardımcısıdır. Bu yardımları elde etmek için bazı girişimlerde bulunmak gerekir. İşte Hızır kültü bu girişimler sonucu ortaya çıkmış bir inanç örneğidir." (Aydın, 1986: 64-65).

Hızır, Türk topluluklarının ve hatta İslamiyet'e geçen diğer birçok topluluğun önceki inanışlarında var olan tanrısal özelliklere sahip varlıklarla özdeşleştirilebilecek bir karakterdedir. Bu durum belki de eski tanrıların/tanrıçalarını hatırlattığı için bir kült hâlini alan Hızır adına birçok anlatının türetilmesine, halkın onun adına ritüeller ve törenler oluşturmaya sebep olmuştur. Günümüzde "Hıdırellez" dediğimiz bu törenin en büyük inanç kaynağı insanların Hızır'ın nerde ve ne zaman olursa olsun onların imdadına koşacağı fikridir. Hıdırellez, yeni bir

başlangıcın, yeni bir döneme geçişin sembolik kutlamasıdır. İnsanlar bu kutlamalar sonucunda Hızır'ın ellerinden tutacağına, her türlü sıkıntı ve elemelerini geçireceğine, o senenin sağlıklı ve arınmış bir şekilde devam edeceğine inanmaktadır. Bu sebeple Hızır, Türk toplumunda ve mitolojisinde sevilen ve kabul gören bir koruyucu varlıktır.

2.2. JAPON MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR

Mitoloji ve din kavramları kültür çatısı altında ve muhakkak birbirine nüfuz ederek varlık göstermektedir. Muhtevasında mitik bir anlatı barındırmayan bir din ile dini düşüncenin etkisinde kalmamış bir mitoloji düşünmek zordur. Japon kültüründe ise din ve mit arasındaki ilişki daha komplike ve enteresandır. Çünkü Japon halkının mitolojilerinin kökeni aynı zamanda dini inanışlarının ve ibadet esaslarının da merkezidir. Günümüzde büyük toplumlara baktığımızda üç semavi dinden birine mensup oldukları ve mitolojik inançları geride bıraktıkları ya da ikinci planda tuttukları gözlemlenmektedir. Oysa Japon halkı için din ve mit aynı kapıyı açan iki anahtardır.

Genel bir çerçeveden bakıldığında dünyevî bir din olan Şintoizm ekseninde tabiata ve atalara tapınan Japon halkı aynı zamanda Çin etkisiyle Budizm ve Konfüçyüs öğretilerinden etkilenmiştir. İlk mitleri olan yaratılış mitlerine baktığımızda evrenin ve dünyanın yaratılışından önce sadece su olduğu düşüncesi mevcuttur. Sonrasında göklerdeki büyük tanrılar, İzanagi ve İzanami adında iki ilahı yeryüzüne yolladı ve onlar da aşağı inip Japon adalarını yarattılar. Adaların ve sonrasında Japonya'nın yaratılmasıyla birlikte insanlık için yaşam başlamış oldu. İnanışa göre İzanagi ve İzanami'nin birleşmesiyle diğer önemli tanrılar doğarak sayıları sekiz milyonu bulan ve Kami olarak isimlendirilen ilahlar ortaya çıkmışlardır.

Kami inanışının Japon toplumunda etki alanı çok derindir çünkü Şintoizm kamileri merkezine alarak oluşmuş bir inançtır. Kami, Japon halkı için üstün ve ilahi varlıklara verilen genel addır. Kelime manası olarak “yukarıda yer alan, üstün, yüce, kutsal, yüksekteki varlıklar” gibi ifadeleri karşılar. Kami, sadece Japon inanışındaki tanrılar için değil, aynı zamanda melekler, gözle görülemeyen ilahi ruhlar hatta ay ve

yıldızlar için kullanılan esas ifadedir. Onlar için kutsalın tezahür ettiği ve mitolojik/dini bir hikâyeye sahip olan her unsur kami olabilmektedir.

Dinler tarihi alanında çalışma yapan bilim insanları Japonya'yı "Kamilerin Ülkesi" olarak da zikretmektedir. Bu noktada Japon halkının bilinen en eski metinleri olan "Kojiki" ve "Nihongi"ye değinmek faydalı olacaktır. MS. 712 yılında yazılan Kojiki, Japon Mitolojisi'nin ambarı sayılabilecek bir kitaptır. İlk mitleri olan Yaratılış Miti de dâhil olmak üzere birçok mit metnini bünyesinde barındıran bu eser Japon halk dini Şintoizm için de kutsal sayılmaktadır. *"Şintoizm'in en temel kavramı, tanrı kavramını da içine alan "kami"dir ve Japon kutsal metinleri Kojiki ve Nihongi'de de büyük oranda yer tutan bu kavram öyle önemli bir konuma sahiptir ki, bu dinin her türlü itikat, ibadet ve uygulaması kami inancıyla bağlantılıdır."* (Şenavcu, 2022: 75-76).

Japon Mitolojisi'ni diğer mitolojilerden ayıran bir detay da Japon kraliyet ailesinin soyunun Şintoizm'e göre güneş tanrısı olan Amaterasu'a dayandığına inanılmasıdır. *"Üstelik İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin ısrarıyla imparator, tanrısal özelliğinin olmadığını açıklamış olsa da bu açıklamanın zorla yapıldığını düşünen Şintoistler tarafından imparatorun soyunun Güneş Kamisi Amaterasu'dan geldiği ve kutsallığı inancını devam ettirmiştir."* (Şenavcu, 2022:78). Din ve mitolojinin iç içe geçtiği bu kültür ortamında tarihi gerçekler olarak kabul gören unsurların da mitoloji kökenli olduğunu görmekteyiz.

Araştırmacılar, mitler de dâhil olmak üzere Japon geleneklerinin bir takım dış kaynaklardan etkilendiğini belirtmektedir. Bu etkinin en büyük nedeni dindir. Hindistan ve Çin, Budizm yoluyla Japon kültürüne "zenginleştirici" bir katkıda bulunmuşlardır. Bu katkıyı Japon tarihinin Kojiki'den sonra en önemli kaynağı olan Nihongi'de görebilmek mümkündür. Ünlü Japon bilgin Motoori Norinaga, 49 ciltlik Kojiki tefsirinde Nihongi'nin Çin zihniyetiyle yazıldığını belirtmiştir. Japon halkının Budizm yerine milli din olan Şintoizm'in esas alındığı bir hayatı tercih etmelerini ifade eden Norinaga, Nihongi'nin Çin ve Budizm etkisiyle yazılmış olma özelliğinden dolayı onu otantik bir Şinto kutsal kitabı kabul etmemiş ve bütün gerçek Şinto öğretilerinin ve esas alınması gereken itikat esaslarının Kojiki'de yer aldığını ifade etmiştir (Kaya, 2020: 155). Bu düşünce Norinaga'nın öncülüğüyle 18. yüzyılda ivme kazandı ve Japon âlimler dinlerini onlara ait olmayan unsurlardan arındırmaya

çalıştılar. Süreç içerisinde Kojiki tekrar değer kazandı ve günümüzde Japon halkı için “biricik” kaynak olmayı başardı. Fakat bu düşünceye kapılıp Japon Mitolojisi’ni yalnızca Kojiki’den ve Şintoizm’den ibaret görmek yanılğı olacaktır. Çünkü Budizm ve Budist öğretisi etrafında şekillenen mitolojik öğeler de hayli kabarık bir alanı kapsar. Çalışmamızın ilerleyen sayfalarında Buda’yı, Budist Yasaları, Budist tapınakları koruyan birçok varlık olduğu görülecektir. Hint ve Çin kültüründen koparak birçok farklı sebeple Japon topraklarına gelip yerleşen bu din ve kültür, zamanla Japon yerel dini Şintoizm ile belli noktalarda harmanlanıp iç içe geçmiştir. Bu iç içe geçişin en büyük sebebi Şintoizm’deki doldurulamamış boşluklardır. Şintoizm inancının boş bıraktığı noktaları Budist öğretisi doldurmuştur. Bunun sonucunda da “Honji Suijaku” denilen ve Budizm’in tanrıları ile yerel din Şintoizm’in tanrılarının birleştiği hem kami hem de bodhisattva olarak anılan ilahlar ortaya çıkmıştır.

Japon mitlerinin merkezinde dağ ve denizin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dağ tanrıyla ilişkilendirilen göğe yakındır ve ilahi varlıklara dair mitler dağ etrafında şekillenmektedir. Bakıldığı zaman diğer mitolojilerde de bu husus geçerlidir. Kutsal olanın göklere olduğu düşüncesi diğer kültürlerde de mevcuttur. Bu düşünce sonuç olarak göklere yakın olan dağların ilahı varlıklarla irtibata geçilebilecek bir nokta olduğu kanısını oluşturmuştur. Deniz ise coğrafik açıdan incelendiğinde Japon topraklarına ulaşımı sağlayan tek unsurdur. Halk deniz ticareti ve balıkçılıkla geçinmekteydi. Hâl böyle olunca zamanla deniz hakkındaki anlatılar artarak etki kazanmıştır. Kamiler, bodisatvalar, deniz ve dağ inançları, Kojiki ve Nihongi, Şintoizm ve Budizm etrafında oluşan Japon mitoloji dünyasının koruyucu varlıkları aşağıda listelenmiştir.

2.2.1. Bishamon-ten

Tenler kelime manası olarak koruyucu tanrıları kapsayan bir ifadedir. Bu koruyucu tanrıların en önemli görevi Budizm’i ve Buda’nın öğretilerini (yasalarını) korumaktır. Ten kategorisinde birçok koruyucu ruh bulunsa da en önemlileri nirvanaya ulaşmanın sembolü olan kutsal dağ Meru’yu koruyan dört büyük semavi kraldır. Bu dört büyük semavi kral (Shi Tenno), dört ana yönün de muhafızıdır. Bu krallar: Doğu’nun savunucusu ve muhafızı Jikoku-ten, Batı

yönünü koruyan Zochoten, Güney'in koruyucu kralı Komoku-ten ve Kuzey'in koruyucu kralı Bishamon-ten'dir.

Kuzey yönünü savunan semavi kral Bishamon-ten aynı zamanda Tamonten adıyla da bilinmektedir. O, yalnızca Kuzey'in savunucusu değildir. “*Bishamon aynı zamanda yeryüzü hazinelerinin de muhafızıdır.*” (Ashkenazi, 2018: 171). Yani onu dolaylı da olsa ticaretin ve geçim kaynağının koruyucusu olarak görmek de mümkündür. Bununla birlikte onu önemli kılan diğer husus bir savaş ilahı olmasıdır. Nihongi gibi kutsal görülen bir kitabın büyük bir kısmı ilk Japon devleti olan Yamato Devleti'nin politik, ritüel ve askeri anlamdaki varlığının önemine vurgu yapmaktadır. Topraklarını istilacılardan korumak hatta ana karada yer alan bazı bölgeleri fethetmek isteyen Japon devleti için toplumsal bir bilinç oluşturmak ya da politik bir strateji sağlayabilmek adına Nihongi'nin en önemli kısımları devletin kudretini ve gelişmişliğini anlatmaya adanmıştır (Ashkenazi, 2018: 424). Bu adanmışlık politik bir strateji olarak toprakları ve askerleri korumayla görevlendirilmiş kamilerin sayısında da artış sağlamıştır. Savaş meydanında hâsıl olan koruyucu bir ilah ihtiyacı neticesinde Bishamon, askerlerin hamisi olarak görülmüştür.

Savaşan Japon askerlerini korur, başkenti himaye eder ve işgalcileri püskürtür. Birçok anlatıda hazinelerin, savaşçıların, Budizm'in ve zenginliğin savunucusu olan Bishamon, tüm bunların yanında Shichi Fukujin olarak isimlendirilen “Yedi Genç Şans İlahı”ndan biridir (Roberts, 2004: 12). Bu ilahların heykelcikleri genellikle Budist tapınakların girişlerinde yer alır. Bununla beraber evlerin bahçelerinde de bu yedi şans ilahının heykelciklerine rastlanabilir. Bishamon hem Shi Tenno denilen Dört semavi kraldan biri olup Kuzey yönünün koruyucusu olarak hem askerleri himaye eden kami olarak hem de Shichi Fukujin denilen yedi şans ilahından biri olarak Japon Mitolojisi adına önemli bir figür olarak görülmektedir.

2.2.2. Jizo

Bilinen en popüler Japon kami olan Jizo, merhametin simgesidir. “*Hint edebiyatında/kültüründe görülen küçük bir bodisatva olan Ksitigarbha'nın Japon mitolojisindeki temsili olduğu yaygın olarak kabul edilir*” (Moto-Sanchez,

2016:311). Ancak Jizo ve onun adına yapılan ritüeller bahsi geçen Hint kökenli ilaha göre hayli fazladır. Çünkü Jizo yalnızca merhametin simgesi değildir. Japon kültüründeki popülerliğinin büyük bir kısmı onun hem bodhisattva hem de Şinto tanrısı olarak görülmesidir. Japon Mitolojisi başlığının başında da söylediğimiz gibi Japon kültüründe bir ilahın hem kami hem de bodhisattva olarak görüldüğü bir durum mevcuttur. Honji Suijaku denilen bu budist-şintoist entegrasyonla Jizo toplumdaki birçok insanın, özellikle de kadınların manevi ihtiyaçlarını karşılayan bir figür olarak görülmüştür (Moto-Sanchez, 2016: 312). 12. yüzyılın sonralarına kadar da güçlü bir tanrı olarak görülen Jizo'nun ilahlık serüveni günümüze gelene kadar keskin noktaları olan bir tanrıdan ziyade merhametiyle insanları çevreleyen, arkadaş canlısı ve güven veren kutsal bir varlığa evrilmiştir. Bu karakteristik değişimlerle birlikte Jizo heykelciklerinde kadınsı düzenlemeler oluşmuştur. Merhameti simgelediği için süreç içerisinde onun aslında bir tanrıça olduğu fikri popülerlik kazanmıştır.

Jizo, yolda olanların da koruyucu kamisi olmuştur. Yolculuk edenler, gezginler Jizo'ya yakararak Jizo'nun onların muhafızı olmalarını talep etmektedir. Jizo onları yol boyunca koruyup varacakları yere kadar gözetmektedir. Fakat görevleri bununla sınırlı değildir. Jizo bütün bir insanlığı korumayı kendine vazife bilmiş olsa da en çok çocukların ve hamile kadınların koruyucusudur. Yolda kaybolmuş çocuklara eve güvenle dönmeyi, doğum yapmak üzere olan kadınlara kolay ve güvenli bir doğum vaat etmektedir. Hatta ölümler dünyasında yargılananları da Jizo korurdu. Jeremy Roberts'ın (2004: 59), Jizo hakkındaki *“Eğer ibadet etmeden yatağa giren çocuklar ölürse cennetin yolunu bulamazlar. Bu yüzden Jizo gelir ve onları cennete giden yola götürür.”* ifadelerinden aslında Jizo'nun yalnızca dünyada değil ölümden sonra bile koruyucu olarak çocukları gözettiği anlaşılmaktadır. Jizo'nun dünya dışındaki görevi bu kadar da değildir. O aynı zamanda yeraltı dünyasına giderek günahları yüzünden yargılanan ölümleri yeraltı ilahlarına karşı savunmaktadır. Jizo, birçok mucizevî halk anlatısının da kahramanıdır. Hikâyelerden birinde –ufak değişikliklerle farklı varyantları olsa da- aristokrat babası tarafından reddedilen kadın karakter evden ayrıldıktan sonra ölür ve Jizo, yeraltı dünyasında onu savunur. Jizo'nun savunması sayesinde kadın

hayata geri döner ve başka bir isimle yaşamaya başlar. Görüldüğü üzere o saf bir merhametle ona ihtiyaç duyan her çocuk ve her kadının imdadına koşmaktadır.

Edo Dönemi'ne gelindiğinde, popüler metinlerde ve halk arasındaki söylencelerde Jizo'yu, bazı hastalıkları tedavi etme gücüne sahip üstelik şefkatili oluşuna da vurgu yapan sayısız mucize hikâyesi kaydedilmiştir. Halk ve kadınlar arasında artan popülaritesi ile birlikte, Jizo birçok mucize göstermiş, sayısız kişiyi korumuş ve kurtarmış bir varlık olarak kayıtlara geçmektedir (Moto-Sanchez, 2016: 315). Böylelikle Jizo, çocukların koruyucusu, kadınların yardımcısı, ölmüşlerin yol göstericisi ve yeraltı dünyasında yargılananların savunucusu olmasının yanında insanları hastalıklardan muhafaza edici olarak da hayli dikkat çekici bir koruyucu ve kurtarıcı olarak bilinmektedir.

2.2.3. Kishitbojin

Kishitbojin, doğurganlık ve çocuk yetiştirmeye ilişkilendirilmiş bir Şinto tanrıçasıdır. Hamile kalamayan kadınların hamile kalmasını sağladığına inanılır. Çocuk sahibi olmasına yardım ettiği kadınların çocukları doğduktan sonra da bu çocukların koruyuculuğunu üstlenir. Esasında ilk anlatılarda onun çocukları yiyen korkunç bir canavar olduğu aktarılır fakat sonrasında değişim sürecinin nasıl gerçekleştiği bilinmese de günümüzde Kishitbojin, Japon toplumuna göre hamileliğin lütfedicisi ve çocukların koruyucusu olarak simgeleşmiştir. Kishitbojin'in bu değişimi ve sembolleşmesi durumu süreç içerisinde onun bir kadın olarak tasavvur edilmesine sebebiyet vermiştir. İlerleyen zamanlarda merhamet dolu koruyucu bir anne figürüne dönüşmüştür.

2.2.4. Haçiman

Japon halkının koruyucusu, askerlerin hamisi olan savaş tanrısıdır. Ama insanoğlunun koruyucu tanrıları aynı zamanda iyi niyetli olarak görmek istediğinden olacak aynı zamanda barış ilahı olarak da görülmektedir. Kanlı savaşlarda eve canlı dönmek isteyen askerler ve ülkesinin zafer kazanmasını isteyen Japon halkı ona dua etmektedir. Haçiman'ın dualara cevap olarak askerleri savaş meydanında koruduğuna ve Japon ulusuna şanlı zaferler

kazandırdığına inanılmaktadır. Tüm bunların yanında bu savaş ve barış kamisine çiftçilerin de dua ettiği bilinmektedir. Verimlilik için hasat zamanından önce Haçiman'dan bereketli bir hasat dilenmektedir. Çiftçilerin Haçiman adına ve bolluk getirmesi niyetiyle bazı ritüeller gerçekleştirdiği bilinmektedir. Özetle o, Japon ulusu adına hem cephede milli bir mücadele için hem de hayatlarını idame ettirebilecek bir gelir kaynağı için başvuru olan oldukça önemli bir kamidir.

2.2.5. Atago-Gongen

Aynı adı taşıdığı Atago Dağı'na muhafızlık eden ilahtır. Ona dair anlatılarda aslında onun en başta bir goblin olduğu sonrasında Japon bilgeler tarafından ikna edilip mesken edindiği dağı felaketlere karşı koruyacağına dair söz vermiştir. Bu anlaşmanın sonucunda dönüşüm geçirerek iyi bir ruh olduğu ve genellikle Jizo'nun muhafızı olarak görüldüğü aktarılır. Aynı şekilde çocukları ateşten, ocaktan ve buna benzer tehlikelerden korumasıyla da bilinir (Ashkenazi, 2018: 194). Böylelikle o yangınlara ve felaketlere sebebiyet veren kötü bir cin iken bulunduğu dağı ve çevresindeki insanları yangından ve felaketlerden koruyan bir ilaha dönüşmüştür.

2.2.6. Okamutsumi

Tam adı Okamutsumi-No-Mikoto olan koruyucu tanrıdır. *“İnsanoğlunun acı dolu ıstıraptan ve boğucu sıkıntılardan korumaktan sorumlu kami”* (Ashkenazi, 2018: 348) olarak bilinmektedir. Yaratılış mitinde gördüğümüz tanrı İzanagi'ye yeraltı dünyasından kaçmaya çalışırken ona kurtarıcı olmuş üç şeftaliyi anlatan hikâyede İzanagi'nin bu üç şeftaliyi Okamutsumi olarak “kami”leştirdiği aktarılmaktadır. Okamutsumi, insanlığın koruyucusu olarak her zaman insan ırkını gözetti ve onları ıstıraptan, bunalımlardan, acılardan korudu. Onun ilk hâlinin şeftali olması da dikkat çekicidir. Çünkü şeftali hem Japon hem de Çin mitolojilerinde yaşamın koruyucusu olarak sembolleşmiştir. Bu da Okamutsumi'nin Çin üzerinden Budizm etkisiyle Japon kültürüne entegre olmuş bir ilah olduğu düşüncesini oluşturmuştur. İnsanlığın somut veya soyut kötücül ruhlar ile gözle görülür tehlikeler dışında mücadele etmesi gereken bir başka husus da kendi iç dünyasında yaşadığı umutsuzluk ve buhrandır. Bu rahatsız edici

hisler elbette ruh sağlığını etkileyerek insanı hasta etmektedir. Okamutsumi insanlara ruhsal bir dinginlik vererek onları korumaktadır.

2.2.7. Amida-Nyoria

Tefekkür eden beş Buda'dan biri olan Amida-Nyoria, Hint kültüründen Çin kültürüne, oradan da Japon inanç sistemine geçmiş bir ilahdır. Japon halkının inanişına göre insanlığın en önemli koruyucularından biridir. Amida Nyoria, Arı Diyar'ın (Saf Topraklar'ın) yani cennetin merhametli ilahıdır. Işığı sembol etmesinin yanında sonsuz güç ve bilgeliğin de Buda'sıdır. Amida, bunların yanı sıra sevgi ve cömertliğin ilahıdır.

İnsanları gözettiğine, koruduğuna ve ölümden sonra sonsuz merhametiyle insanlığı kurtardığına inanılmaktadır. Aynı zamanda Jodo-Shinshu mezhebi onu mezheplerinin merkezine alarak ibadetlerini ona gerçekleştirirler. İnananlar için ölüm anında onun adını zikretmek ruh aydınlanmasının mümkün olduğu, sonsuz saadetin yaşıandığı Arı Diyar'a gidebilmenin teminatıdır (Roberts, 2004: 6). “*Bu sebeple de kurtuluşa giden yol sadece nembutsu deyişini tekrarlamaya ya da ilaha sonsuz inaniş ve güvene bağlıdır*” (Ashkenazi, 2018: 191). Bu inanç İslam dininde yer alan ölmeden önce şahadet getirerek günahlardan arınmış bir şekilde dünyadan göç etmeye çalışma durumuna oldukça benzemektedir. Zikrin ve son ana kadar ilahı güce bağlılığın kurtuluşa ermek için temel prensip olduğu düşüncesi günümüzde birçok dinin mayasını oluşturmaktadır. Japon kültüründe de bunu sağlayacak unsur Amida-Nyoria'nın kendisi ve adının zikredilmesidir. Kurtuluş yolu ya da cehennemden korunmak ona sadakatle bağlılık ve tapınma ile mümkün görölmektedir.

2.2.8. Kannon

Amida'dan sonraki ikinci merhamet ilahıdır. Anlatılarda onun Amida'nın çıkardığı bir ışıktan meydana geldiği söylenmektedir. Onun birçok tezahürü vardır. “*Bunların arasında kendisini on bir yüzle gösteren ve insanlara yardımcı olma konusunda ebedi bir nöbetçi olarak Juichimen Kannon*” (Ashkenazi, 2018:298) bulunmaktadır. Onun bir diğer formu olan *Bato Kannon*, fakirleri

himayesi altına alıp yardım eden tezahürüdür. Bato Kannon ayrıca hayvanların da hamisidir, bunun yanı sıra çiçek hastalığının insanlara bulaşmasını engelleyen Kannon'un Bato formu olduğu inancı mevcuttur. **Juntei Kannon**, merhamet tanrıçası Kannon'un bir başka tezahürüdür. Bir annenin çocuğunu beslediği gibi herkesi besleyen Buda'nın yansıması olarak düşünülür. Bu sebeple merhamet dolu bir anne olarak düşünülür ve öyle tasvir edilir. Böylelikle o her avatari ile insanlara sağlık veren, merhametiyle esirgeyen bir varlık olmaktadır (Roberts, 2004: 59). Japonya'da Kannon adına birçok mabet bulunmaktadır ve Japonlar ondan esenlik ve korunma dilemek için bu mabetlere giderek dua etmektedirler. Karşılıksız ve saf merhametin sembolü olarak Japon halkı tarafından önem verilip sevilen Kannon, bu özellikleri dolayısıyla bir kadın olarak tasvir edilmektedir.

2.3. HİNT MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR

Hint Mitolojisi Doğu uygarlıkları içerisinde başı çeken mitolojilerden biridir. Bu mitolojinin ana hatlarına bakıldığında oluştuğu ve geliştiği dönemleri üçe ayırmak mümkündür. Bu dönemler Veda, Brahman ve Hindu dönemleridir. Hinduizm, Hindistan'ın en eski dinidir ve “Vedik din” yani kadim din olarak adlandırılır. Hinduizm'in temelini oluşturan hususlara baktığımız zaman en önemlisi Veda adlı kitaplardır. Bu kitapların adından ötürü Vedik din denmiştir. Bu mitolojinin üç ana dönemi olduğu gibi üç büyük tanrısı da bulunmaktadır. Veda metinlerine göre Brahma evrenin yaratıcısı, Vişnu evrenin koruyucusu, Şiva ise verenin dönüştürücüsü ve aynı zamanda bir önceki evrenin yok edicisi görevini üstlenmektedir. (Gül, 2022: 13).

Çalışmamız sürecince mitolojiler hakkında genel bilgilere yaratılış mitlerini anlatmakla başlamaktayız. Hint Mitolojisi'ndeki yaratılış mitinde ise evren zaten vardır. Brahma, Vişnu uyurken onun bedeninde duran bir nilüfer çiçeğinden doğar ve dünyayı meydana getirir. Bizim gözümüzü çevirmemiz gereken nokta ise yaratılış miti değil yaratılış döngüleridir. Çünkü bu mitolojiye göre yaşam sürekli dönen, durmadan tekrarlanan bir döngüdür. “*Dünya sonsuz tekrar eden döngülerde yaratılır, yok edilir ve tekrar yaratılır*” (Rosenberg, 2003: 629). Brahman, Vişnu ve Şiva sırasıyla bu üç eylemin uygulayıcılarıdır. Bu döngü hiç durmadan ve hiç aksamadan

sonsuzu kadar devam etmektedir. Doğum ve ölüm çarkı sürekli olarak dönmektedir. Tanrıların istediği bu çarklara meydan okunmaması ve direnilmemesidir. Bu çarklar Krita, Treta, Dvapara ve Kali adında dört çağı kapsamaktadır. Çağların sırası asla değişmez ve asla aksamaz. Krita, kusursuz çağdır. “Dört” sayısını simgeler. Bu çağda insanlar erdemli, krallar şefkatli, köleler sadıktır. Bu çağ ilahi ödevlere samimiyetle itaat çağıdır. Treta ise üç demektir. İnsanlara verilen yaşam ödevleri bu çağda yavaş yavaş bozulmaya başlar. Erdem hala vardır ama eksilir, sadakat devam eder ama zayıflar. Dvapara, iki kelimesinin kökünden gelir. Bu çağ araf olarak düşünebileceğimiz bir çağdır. Zimmer, bu çağ için *“kusurluluk ile kusursuzluk, karanlık ile ışık arasındaki tehlikeli dengenin çağıdır.”* (Zimmer, 2004: 21) der. Kali ise son çağdır. Dünyanın en kötü durumda olduğu çağdır. Karanlık, dünyayı ele geçirmiştir. Erdem artık tamamen yok olmuştur, sadakat bitmiş, kutsal ödev umursanmaz olmuştur ve insanlık için en vahim çağdır. Bu dört çağ bir döngü içerisinde devam eder. Aslında milyonlarca yıl süren bu döngü Brahma’nın bir gününe tekabül eder. Hint Mitolojisi’nde Brahma’nın zaman dilimi ile insanınki bir değildir. İnsanlık için milyonlarca yıl Brahma’nın bir ya da iki gününe denktir. O yüzden bu döngü onun gündelik hayatının sıradan bir rutini (Zimmer, 2004:25).

Hint Mitolojisi’ni üç temel kavramla anlatmak gerekirse bunlar “Maya”, “Samsara” ve “Nirvana” olur. Bu kavramlar aldaniş, mücadele ve kurtuluşun mitolojik karşılığıdır. *“Maya, biçimlerin ölçülmesi, yaratılması ya da sergilenmesidir; maya bir yanılsama, hile, kurnazlık, aldatma, el çabukluğu, sihirbazlık ya da büyücülüktür; yanıltıcı bir imge veya görüntü, hayal, göz aldanmasıdır”* (Zimmer, 2004: 35). Mayayı ilahi Töz’ün bir parçası olarak düşünmek doğru olacaktır. Samsara ise doğum, ölüm ve yeniden doğma döngüleridir. Sonsuz bir çarktır. İnsanlar doğum çarkına girer, yaşarken mayanın ne olduğunu anlayamaz, ölüm çarkına girer ve yeniden doğar. Tüm döngü bu şekilde sonsuza kadar devam eder. Bu döngüler içinde insanların bir bilinç kazanması beklenir. “Ben neden sürekli olarak yeniden doğuyorum?” sorusunun cevabına ulaşmalı. Sebep mayadır. Maya insanların varoloşı ve gayesidir. İnsanlar bunu anlamadıkça samsara döngüsünde mahsur kalır. Kurtuluş mayayı idrak etmek ve samsaradan çıkmakla mümkündür. Buna da nirvana denilmektedir. Nirvana aydınlanmadır. Her şeyin bilincinde olmak ve kurtuluşa ermek demektir. Hint inanç sistemi ona ulaşmak

üzerine kurulmuştur. Mayanın tuzaklarını alt ederek samsara çarkından kurtulmuş olmak insanı nirvanaya ulaştırmaktadır.

Hint toplumunun kutsal sayılan metinleri yine bu toplumun mitolojisi ve ritüelleri etrafında oluşmuştur. Bu noktada durup şunu hatırlamakta fayda vardır: Mitler insanlığın bilinen ilk ideolojilerdir. Giriş bölümünde mitlerin ne olduğuna, mitolojilerin özelliklerine ve önemlerine değinmiştik. Oldukça uzun bir özellik listesi olan mitolojinin “ideoloji” özelliğinin en iyi anlaşılabilceği mitolojilerden bir tanesi Hint Mitolojisi’dir. Hint toplumu oldukça renkli bir çeşitlilik göstermektedir. Birçok farklı mezhepten veya klandan olan insanlar hâliyle gruplaşmıştır. Bu gruplaşma da insan doğası gereği üstünlük taslama yarışına dönmüştür. Kendi dinlerini, ait oldukları mezhepleri veya mensubu oldukları soyları daha üstün, daha değerli gösterme çabasına giren Hindistanlılar bu iddialarına delil olarak mitlerini öne sürmüştür. Her miti kendi açılarından yorumlayarak günümüzdeki Hint kültürünü biçimlendirmişlerdir. Hint mitolojisi süreklilik ve bütünlük arz eden tek parçalı bir yapı olmayıp, farklı bölgelerde farklı zamanlarda gelişmiş mezheplerin tarihi ve felsefi yorum ve anlayışlarının bir arada toplanmış hâlidir (Gül, 2022: 21). Böylelikle Hint mitoloji evreni Doğu mitolojileri arasında kendine has ve çevre kültürleri etkileyen yapısıyla günümüze kadar gelebilmiştir.

2.3.1. Kubera

Hint Mitolojisi’nde tıpkı Japon Mitolojisi’nde gördüğümüz gibi yönlerin koruyucuları vardır. Bu ilahların dünyanın koruyucuları olduğuna inanılır ve yönlerin/bölgelerin muhafızları oldukları düşünülür. Bunlardan ilki İndra’dır. O, doğu’nun koruyucusudur. Yama ikincisidir ve Güney’in muhafızıdır. Üçüncü koruyucu olan Varuna Batı’yı himayesi altına almıştır ve son olarak Kubera Kuzey’in koruyucu ilahı ve muhafızıdır. Yönlerin koruyucusu olan bu dört ilah arasında Kubera farklı bir konumdadır.

Kubera yalnızca kuzey yönünün değil aynı zamanda Hint evlerinin koruyucusu olan tanrıdır. Aslında Kubera ilk başta bir tanrı değildi. Fakat birçok zorlukla karşılaştığı ve her zorluğu tanrı Brahma’nın takdirini kazanarak aştığı için ona sayısız mükâfatla birlikte tanrı statüsü de bahşedilmiştir.

“Tüm cinlerin (Yakşala) efendisi Kubera, genellikle çömelen bir adamın üzerinde dururken tasvir edilir. Yaygın lakabı “Bineği insan olan”dır. Kubera ve yardımcıları doğurganlık, zenginlik ve refahın cinleridir ve esas olarak toprakla, dağlarla ve yeraltındaki değerli taş ve maden hazineleriyle ilişkilidirler. Ari öncesi asıl yerli gelenekten bu yana Hint evlerinin koruyucu tanrısıdır; Hindu ve erken dönem Budist folklorunda hatırı sayılır bir rolleri vardır” (Zimmer, 2004: 83).

Çünkü Kubera, Hint toplumunda bir tür ermiş olarak da görülür. Kendisine tapınılmaz ama dindarlığı ve sahip olduğu iyi özellikler sayesinde bu kültürün önemli bir parçasıdır. Kubera’nın Ravana adında üvey bir kardeşi vardır. Nasıl ki Kubera’nın Yakşala adı verilen yardımcıları varsa Ravana’nın da Raksasa denilen hizmetkârları vardır. Kubera ve yardımcılarının aksine Ravana ve hizmetkârları kötüdür. Bu kardeşler arasında sürekli olarak kötülük ve iyilik mücadelesi görürüz. Kubera ve hizmetkârları refahı sağlayıp insanlara zenginlik verip doğurganlığı tahsis ederken Ravana ve hizmetkârları da bebeklerin ölü doğmasını isterler, şekil değiştirerek insanlara yaklaşip onlara zarar vermeyi planlarlar. İyi ruhların ve kötü ruhların bitmez bir mücadelesi vardır. Türk Mitolojisi’ndeki ak ve kara iyelere benzemektedirler.

2.3.2. Vişnu

Hint tanrı üçlemesinde Brahma ve Şiva ile birlikte üçüncü ilahtır. O, Brahma tarafından yaratılan ve zamanı gelince Şiva tarafından yok edilecek olan dünyayı koruyan büyük güçtür. Hint toplumunda Vişnu’yu her şeyin yaratıcısı ve evrenin temel maddesi olarak gören bir kesim vardır. Brahma’nın bile onun göbeğinde yer alan nilüfer çiçeğinden doğması da onlar için en önemli gerekçelerden biridir. Vişnu’nun güneş olduğu inancı da mevcuttur. Hinduizm’den sonra baştanrı olacak olan fakat Vedalarda pek de önem verilmemiş, diğer tanrılara nazaran geri planda tutulmuş bir tanrı olan Vişnu’nun evreni üç adımda dolaştığına inanılmaktadır. Bu üç adımın güneşin konumuyla alakalı olduğu düşünülmektedir. İlk adım güneşin doğuşunu, ikinci adım güneşin en tepedeki hâlini ve son adım da güneşin batışını temsil etmektedir (Kaya, 1998: 15). Vişnu’nun en önemli özelliği dünyadaki düzeni korumaktır. Vişnu’nun

dünyanın koruyucusu olarak rolü, evrenin yaşam sürecinde etkin olarak karşıt enerjiler arasındaki arabuluculuk işlevini de kapsar. *“Vişnu yok edici, yıkıcı güçlerin zorbaca etkisini kısıtlar. Bunu, avatarlarından herhangi biriyle dünyaya inerek, genel yıkım tehdidinde bulunan korkunç güçleri denetim altına alıp onlara boyun eğdirerek ve sonunda, karşıtların işe yarar dengesini yeniden kurarak yapar”* (Zimmer, 2004: 102).

Devdutt Pattaniak’tan aktarılan bir hikâyede dünya(toprak) koruyucusu gibi gözüken ama kendisini sömüren krallardan bıkararak inek formunu alır ve Brahma’nın karşısında çıkar. İnek formundaki dünya Brahma’ya sırtındaki kamburu ve ağırlı göğüslerini göstererek krallardan şikâyetçi olur. Brahma onu Vişnu’ya gönderir. En sonunda Vişnu inek formundaki toprağa, “Yeryüzüne ineceğim ve seni yükünden kurtaracağım. Seni açgözlülükle sağan kralların kanıyla kendini yenileyeceksin.” der. Bu hikâyeden de anlaşılacağı üzere Vişnu toprağın ve yaşamın koruyucusu olarak düzeni vaat etmektedir. Keza Vişnu; Paraşurama, Rama ve Krişna şeklinde ekarne olarak dünyaya iner ve dünyada zulmederek yaşayan haksız kralları katlederek dünyaya düzeni geri getirir (Pattanaik, 2003: 8). Vişnu, insanlık için sonsuz merhametin ve katıksız iyiliğin ilahıdır. Dünyanın yaratılışından önce bile var olacak kadar kudretli, dünyada düzenin aksamaması ve insan ırkının yok olmaması için uğraşacak kadar da merhametlidir. Hint inanç sisteminde en sevilen ve en çok tapınılan tanrıdır.

2.3.3. Sashti

Sashti, kelime itibariyle “altıncı” anlamına gelmektedir. Sashti çocukları daha doğrusu yeni doğmuş bebekleri koruyan ilahi annedir. Yeni doğum yapmış kadın ve bebek için en tehlikeli zamanın ilk beş gün olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple tehlikeli beş gün sorunsuz atlatıldığında doğumdan sonraki altıncı gün ona tapınılmaktadır (O’Flaherty, 1996: 304). Türk Mitolojisi’ne göre anne ve bebek ilk kırk gün boyunca kötü ruhların radarındadır. Kötü ruhlar bebeği hasta etmek, anneyi çıldırtmak ve her ikisine de ölüm getirmek isterler. Bu sebeple mitolojimizde birçok anne ve bebeği bu kırk gün içinde korunma için bazı inanışlara ve ritüellere başvururuz. Hint Mitolojisi’nde de durum farksız değildir. Onlar da anne ve bebeği -yukarıda adından bahsettiğimiz- Raksasa isimli kötü

ruhların karanlık enerjisinden korumaya çalışır ve Hintliler için o kritik süre altı gündür. Sasthi altı gün boyunca bebeği himayesi altına alır, ona bir zarar verilmesine engel olur ve bebek tehlikeli eşiği geçtikten sonra ev halkı Sasthi'ye minnettarlığını göstermek için ona adak adar ve tapınır.

2.3.4. Kîrtti-mukha

Kîrtti-mukha bir ilah değildir. Kîrtti-mukha, Şiva'nın tahtının en üzerinde yer alan bir maskedir. *“‘Görkemin Çehresi’ adı verilen kötülüklerden koruyucu bir araçtır; işlevi dinsizliği önlemek ve mümini korumak olan, tanrının korkunç yönünün bir tezahürüdür”* (Zimmer, 2004: 159). Bunun yanında Kîrtti-mukha tanrıya inananları ruhani bir kalkan gibi çepeçevre sarar ve korurdu. “Mümin kişi” için ne kadar koruyucu bir araçsa da iblisler için de bir o kadar gazap vericidir. Aslında onu bir tür denetleyici olarak düşünmek mümkündür. İbadetlerini ihmal etmeyenler onun sayesinde güvendedir. Kişi ibadetlerinde ihmalkârsa “Görkemin Çehresi” ona azaptan başka bir şey getirmez. Hint inanç sisteminde dinden uzaklaşılmasa için bir tür caydırıcı figür görevi görmektedir. O aynı zamanda düzen koruyucu olarak da düşünülmektedir

2.3.5. Vastospati

Evin koruyucu ruhudur. Çalışmamız sürecinde çalışmamıza dâhil ettiğimiz veya etmediğimiz her mitolojide evleri korumakla görevlendirilmiş veya bunu kendine vazife bilmiş koruyucular olduğu gözlemlenmiştir. İnsanoğlu doğa olaylarının hepsinden olmasa da bazılarında korunabilmek için evler inşa etti ve evlerinde güvende hissetmek için yardımcı bir ruh arayışına girdi. Her millet, her kültür kendince o varlığa/nesneye bazı özellikler bahşetti ve evlerini muhafaza etmesi için o koruyucu unsurdan yardım istedi. Vastospati de Hint toplumunun kendisine tayin ettiği koruyucu ev ruhudur. Kötü ruhların eve sızmasını engellemekte ve evi dış tehlikelere karşı korumaktadır. O, evi yalnızca kötü ruhlardan korumaz. Vastospati aynı zamanda evlerin temellerinin sağlam kalmasını ve o konutun yıkılmamasını sağlayan koruyucudur.

2.3.6. Sûrya

Sûrya güneş tanrısıdır. Onun gökyüzünde duran ve her şeyi görebilen bir göz olduğuna inanılmaktadır. Bulunduğu yerden bütün dünyaya baktığı ve insanoğlunun yaptığı eylemleri gördüğü düşünülmektedir. “*Duran ve hareket eden her şeyin koruyucusu ve ruhudur*” (Kaya, 1997: 146). Yıldızların Kralı, günün Efendisi, Dünyanın Gözetleyicisi gibi isimleri vardır. “*Sûrya, bütün dünya için, insanlar ve tanrılar için parlar. Karanlığı dağıtır, hastalığı, kuruntuyu ve kötü hayalleri uzaklaştırır. Bütün yaratıklar ona muhtaçtır*” (Kaya, 1997: 147). Güneşin dünyayı aydınlatıp ısınmasını sağlayarak insanların hayatta kalmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Sûrya insanları hastalıklardan, musibetlerden, kötü düşüncelerden ve vesveseden korumaktadır. Onlara sağlık ve esenlik vermektedir. Bu sebeple onu ruhsal sağlığın koruyucusu olarak görebilmekteyiz.

2.3.7. Aditi

Kralların, kahramanların ve hatta tanrıların annesidir. “*Ona genellikle sıhhat ve güvenlik vermesi, kötülükten koruması için yakarılır*” (Kaya, 1997: 26). Sürüleri tehlikelerden koruduğu için çobanlar tarafından tapınılmaktadır. Onun sonsuz ve sınırsız bir gücü olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple Aditi için adak adanır, kurban kesilir. Rigveda’daki ilahilerin bazılarında ona “inek” ismiyle hitap edilir. Hatta törenlerde ritüelleri gerçekleştirmek için kullanılan ineğe Aditi diyerek seslenilmektedir. “*Ayrıca Rigvedalar’ın bir yerinde de düzeni sürdüren her şeyin “ana”sı, geniş, güçlü, ölümsüz ve koruyucu Aditi’ye yakarılır*” (Kaya, 1997: 27). Hint Mitolojisi’ndeki bu kutsal ana yaratılışın da bir parçasıdır. Rigveda’da “*Aditi tanrıların hepsidir, beş ırktır, Aditi olan ve doğması gerektir*” (Gardin ve Ashmidt, 2021: 242) ifadeleri geçmektedir. Aditi aynı zamanda ahlakı, toplumsal nizamı ve evreni dengede tutan unsurdur.

2.3.8. Puşan

Göksel tanrılardan bir tanesi olan Puşan’ın tıpkı Aditi gibi sürüleri koruduğuna inanılmaktadır. “*O aynı zamanda yolların koruyucusudur. Yol üzerinde duran tehlikeleri giderir. Bu yüzden ona “Kurtuluşun Oğlu”*

(*Vimuçonapat*) denir. Bir yerde de “Kurtarıcı” (*Vimoçana*) diye çağırılır” (Kaya, 1997: 125). Yolların koruyucusu olması sadece dünyadaki yollardan ibaret değildi. O aynı zamanda cennet ve dünya arasındaki yolun da koruyucusuydu. Ölümlere koruduğu ve onlara cennete kadar eşlik ettiği de bazı kaynaklarda geçmektedir.

2.3.9. Savitri

İnsanları ve diğer canlıları ışıyla uyandırıp canlandıran tanrıdır. Hint Mitolojisi’nde güneşle ilişkilendirilmiş birçok ilah vardır. Savitri de onlardan biridir. Güneşle ilişkilendirildiğinden olacaktır ki tamamen altından bir tanrı olduğu düşünülmektedir. Bütün bedeni, kıyafetleri ve bineği altındandır. “*Kötü rüyaları giderir, insanları günahlarından arındırır; şeytanları ve büyücülerini uzaklaştırır. Kurulu düzeni gözetir; rüzgârı ve suları kendisine bağlı kılar*” (Kaya, 1997: 140). Savitri’nin Puşan’la benzer bir özelliği vardır. Onun altından arabasıyla hem yerdeki hem de göklerdeki yolları gözlediği aktarılır. Ölmüş kişilerin cennete giden yolu bulmaları için yanlış yollara girmelerine engel olmaktadır. Bu yönüyle Japon Mitolojisi’ndeki Jizo’ya da benzemektedir.

2.3.10. Yedi Analar

Yedi Analar şu ana kadar Hint mitolojisi başlığı altında gördüğümüz diğer ilahlardan biraz farklıdır. Bunlar dini bir inanişaya dayanmayan, kültürün nesilden nesile aktarımında kendiliğinden ortaya çıkan varlıklardır. Onları hem olumlu hem de olumsuz özellikler gösterebilen varlıklardır. Çünkü onlar hastalık ve ölüm getirebilir. Bir çocuğun başına “musibetler” açabilir. Ama onlar aynı zamanda hastalıkları giderir, insanları korur ve çocukları himaye ederler. Hem iyilik hem kötülük vermeleri açısından diğer ilahlardan daha farklı olsalar da Hint toplumunda inanılıp, saygı duyulan tanrıçalardır. Tıpkı Türk mitolojisi başlığı altında ele aldığımız Ak Körmösler ve Ak İyeler’e benzerlik göstermektedirler.

2.4. MISIR MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR

Yeryüzünde kurulmuş en eski uygarlıklardan biri olan Antik Mısır Uygarlığı'nın bıraktığı izler, insanoğlunun dünden bugüne kat ettiği gelişimi ve değişimi görebilmemiz için dönüp bakacağımız en önemli somut kaynaklardır. Mitlere bakıldığında birçok toplumda nesilden nesile sözlü bir şekilde aktarılan anlatılar Mısır uygarlığında yazıtlarda, papirüslerde, duvar resimlerinde, oyma anıtlarda kendini ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle diğer kültürlerle nazaran yazılı kaynakları ile mitolojik bir külliyata sahiplerdir.

Mısır Mitolojisi'nde birden fazla yaratılış miti mevcuttur. Bunun en temel sebeplerinden bir tanesi ülkede hükümdar değiştikçe eski yönetimin yerine geçen yeni hanedanlığın; kendi bünyesinde diğer Mısır tanrılarından önde tuttuğu ilahları yüceltip, onlara ve onlara dair anlatılara öncelik vermesidir. *“Yönetimdeki hanedanların kökenlerine göre saygı duyulan tanrıların üstünlükteki konumları değişebildiği gibi yaratılış mitleri de değişebilmiştir”* (Çiftçi, 2023:238). Antik Mısır'da otuzu aşkın hanedanlık olduğu düşünülürse bu kültür için tapınılan tanrı sayısı ile mitik anlatıların çeşitliliği hayli fazladır. Birden fazla yaratılış miti olmasının bir diğer nedeni ise Nil Nehri'nin kıyılarına kümelenen Mısır halklarının kendi aralarında özerk topluluklar kurmuş olmalarıdır. Bu topluluklar da mitleri kendi içsel yolculuklarıyla şekillendirmiş ve yorumlamışlardır. Antik Mısır'ın en bilinen yaratılış mitiyse birçok mitolojide olduğu gibi sonsuz bir karanlık ile başlayan mittir. Mısırlılar bu karanlığa (kaosa) Nun ismini vermiştir. *“Başlangıçta sadece Nun vardı. Bu sıvı, karanlık, kalın ve sınırları belirsiz alandan daha tam olarak uyanmamış bir Demiurgos var olacaktı”* (Guilhou ve Peyre, 2023: 39). Demiurgos, Nun'un karanlık sularından yükselen Atum idi. Böylelikle karanlık yerini aydınlığa bırakmış ve yaratma eylemi başlamıştır. Atum aynı zamanda Ra idi. Mısır Mitolojisi'nde tanrılar dönüşebilmektedir. İki tanrı birleşebilmekte, güçlerini kaynaştırabilmekte ve tüm bunları yaptıktan sonra ayrılabilirler. Atum/Ra bunun en büyük örneklerinden biridir. Yaratılışa dönecek olursak Atum ilk olarak Şu ve Tefnut'u yarattı. *“Oğlu Şu'ya, senin ismin Yaşam'dır dedi, kızı Tefnut'a da 'senin ismin Maat'tır (Uyum) dedi”* (Guilhou ve Peyre, 2023: 42). Onlar da sahip oldukları tanrısal güçle Geb ve Nut'u yarattılar. Yer ve gök olan Geb ve Nut birleşerek Osiris,

İsis, Seth, Büyük Horus ve Neftis'i doğurdular. Mısır tanrılar panteonu bu şekilde oluşup şekillenmeye başladı.

Ölüme dair anlatılara ve ritüellere bakıldığında ölüme dair inanmalar bu kültürün temel dinamiklerinden bir tanesi olmakla birlikte ölümü algılayış biçimleri diğer kültürlerle göre farklılık göstermektedir. *“Ölümü olduğu gibi kabullenip gelişmeleri sürece bırakmak yerine sürece egemen olmayı hedefleyen Mısır'ın ölüme bakışı bu nedenle hiçbir kültürde olmadığı kadar dünyevi olmuştur”* (Çiftçi, 2023: 251). Ölüm tasavvuru bu toplum için bir bitiş anlamına gelmemektedir. Antik Mısır'da ölüm bir son değil bir eşikti. Kişi o eşikten geçer ve ölümler âleminde yeni ve güzel bir başlangıç yapardı. Fakat yine de ölümler âleminde ceza ve azap olması ihtimaline karşı bedenlerini mumyalatıp korumaya önem göstermişlerdir. *“Mısırlılara göre ölüm sırasında ruh bedeni terk ediyor olsa da beden eğer şartlara uygun olarak muhafaza edilirse, ruh yeniden cesede dönmektedir. Bedeni, oluşabilecek her türlü tahribata karşı korumak bu yüzden Mısırlılar için en temel kutsal görevlerden biri olarak görülmüştür”* (Çiftçi, 2023:248). Bu inanç beraberinde bedenlerin koruyucusu olarak düşünülecek ilahların oluşmasını sağlamıştır. Bir gün yeniden ruhun ve bedeninin buluşacağını düşünen Mısır halkı; mezarlıkları, ölü bedenleri, tabutları ve hatta önemli organları muhafaza edip sakınacak varlıklar tayin etmişlerdir.

Antik Mısır'dan günümüze kadar gelindiğinde popülerliğini kaybetmemiş muskalar ve büyü dikkate değer bir konumdur. İnsanlar korunma amacıyla muskalara ve büyü tılsımlara başvurmuşlardır. Tanrıların/tanrıçalarının bir kısmının büyü kullanarak insanı muhafaza ettiğine inanılmıştır. Muskalar belirli tanrıları/tanrıçaları temsilen takılmaktaydı çünkü muskalara büyü koruma gücünü tanrıların verdiğine inanılmaktaydı. Oldukça popüler olan muska takma geleneğinde en sık kullanılan “tanrı muskaları” Hathor, Bes, İsis ve Tauret'i temsilen takılanlardır. Çalışmamızın devamında göreceğiniz üzere adı geçen ilahlar Mısır Mitolojisi'nde koruyucu vasfı en kapsayıcı ilahlardır. Mısırlılar bazı muskaların yalnızca onları güvende tutmakla kalmayıp aynı zamanda takan kişiye özel güçler de verdiğine inanıyorlardı. Örneğiniz aslan muskası takarsanız cesur olursunuz, boğa muskası güç verir, babun muskası bilgelik kazanmanıza yardımcı olurdu böylelikle muska takma uygulaması Mısır'da dikkate değer bir popülerliğe sahip olmaktaydı (Remler, 2000:

8). Görülüyor ki muskadan medet umma geleneği dünyanın dört bir yanında ilk insanlardan bu yana inanırlılığını kaybetmeden devam etmiştir.

Mısır Mitolojisi'ndeki koruyucu ilahlardan bahsetmeden önce değinmemiz gereken bir nokta da yaratılış mitinden bahsederken ifade ettiğimiz tanrıların birleşmesi durumudur. Bu durum Mısır Mitolojisi'nde oldukça fazla olduğu için ilahların birçoğu iç içe geçmiştir. Herhangi bir mitik hikâyede kötü güçlerle savaşmak için birleşen ve güçlerini kaynaştırarak bir beden hâlinde varlık gösteren ilahlara rastlamak mümkündür. Bahsedeceğimiz ilahlar güçlerini birleştiren iki tanrının yansıması olabileceği gibi herhangi bir tanrıyla kaynaşmayıp bağımsız olarak varlık gösteren bir ilah da olabilmektedir. Bunun tespiti oldukça zorlayıcı olduğundan her bir başlık müstakil olarak ele alınmaktadır.

2.4.1. Hathor

Besleyen, koruyan, çoğaltan kutsal anne olarak görülmektedir. Sembolik olarak Mısır firavununun annesidir. İnek başlı olan bu tanrıça oldukça sevilen bir ilahe olduğu için her Mısır şehrinde onun için tapınaklar yapılmıştır. Bir külte dönüşen sayısız formu olduğuna inanılan Hathor için çeşitli ritüeller yapılmaktaydı. *“Mısır panteonunda Hathor o kadar önemliydi ki sonunda diğer tüm tanrıçalar hatta bazen İsis bile onunla özdeşleştirilirdi”* (Remler, 2000:65). Kutsal anne Hathor adına gerçekleştiren ritüellerden bazıları aşk üzerinedir ve içinde büyü de barındırmaktadır. Bu büyülü ritüellerde kırmızı kurdelelere düğümler atılarak Hathor'dan medet dilenirdi. Kırmızı kurdelelere atılan her bir düğümün kötü ruhları içine hapsedmeye yaradığına inanılmaktaydı.

Hathor, farklı mitolojilerde birçok benzeri bulunan bir koruyucudur. Aşk büyülerinde çağırılan Hathor, doğurganlıkla da ilişkilendirilen bir ilahtır. Bu tanrıçanın doğum yapan kadınları himayesi altında tutarak kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır. Bilinen en önemli vasfı yeni doğan bir bebeğin kaderini belirlemesidir. Yani o bir kadının hamile kalmasını sağlayıp ayrıca sağlıklı bir doğum gerçekleştirmesine yardım edip doğan bebeğin kaderini tayin eden önemli bir ilahtır.

Tüm bu özelliklerinin yanında Mısır gibi ölüm konusunda derin bir kültür örüntüsüne sahip bir toplumda bu anne tanrıça cenaze/ölüm tanrıçası olarak kabul

görmekteydi. “Bir efsaneye göre, ölen kişi “Hathor’un yolunda olmak” veya sonsuz karanlıktan kaçmak için dua ederse Hathor onun için her gece “akşam güneşini” korur” (Remler, 2000: 67).

2.4.2. Bes

Antik Mısır’ın en bilinen koruyucu ilahlarından bir tanesidir. Onu Beset ve Bastet diye isimlendiren kaynaklar olsa da diğer araştırmalar bu iki ilahın Bes’ten farklı olduğunu belirtir. Bes bir ev ilahıydı ve evleri koruduğu için tapınılırdı. “Aldatıcı bir dış görünümü vardır. Cüce ve çarpık bacaklı birisi olmasına rağmen son derece alçak gönüllü ve temiz kalpli biri olduğu anlatılır” (Narçın, 2013: 91). Korkutucu görüntüsüne rağmen nazik ve sevecen bir tanrı olduğu düşüncesinden dolayı Mısır halkı tarafından çok sevilmekteydi. Onun ev ilahı olarak vazifesi hane halkını iblislerden ve diğer kötü ruhlardan korumaktır. “Aileler Bes’i severdi, iyi şans ve esenlik getirmesi için evlerine sık sık onun resmini çizerlerdi” (Remler, 2000: 26). Bes, evleri yalnızca iblislerden değil tehlikeli hayvanlardan da korurdu. Ev ahalisi çocuklarının boyunlarına Bes’in muskasını taktıkları zaman akrepler, yılanlar ve diğer ölümcül hayvanlar o eve ve evin küçük çocuğuna musallat olamazlardı. Mısır’ın iklimi dolayısıyla akrep ve yılan zehrinden kaynaklı ölümlerin çokluğu düşünülürse Bes, insanlar için önemli bir ruhsal ihtiyacı da tesis etmekteydi.

Ali Narçın, Bes’in fiziksel görüntüsünü tanımlarken “Sarkık göğüslü, kirpi sakallı, arkasında leopar kuyruğuna benzeyen bir kuyruk taşır. Çarpık bir şekilde yürüyen cüce” (Narçın, 2013: 92) ifadelerini kullanır. İnanışa göre onun bu denli çirkin ve korkunç olmasının sebebi iblisleri ve kötü ruhları görüntüsü ile korkutup koruduğu kişiden uzaklaştırmaktır. Aslında görüntüsünün bir çeşit zırh görevi gördüğü söylenebilir.

Evleri muhafaza eden Bes, aynı zamanda doğum yapmış kadını ve bebeğini de korurdu. Birçok kültürde doğum anı ve doğumdan sonraki birkaç gün –ki kültürlerde bu ilk üç günden ilk kırk güne kadar değişiklik gösterir- annenin ve çocuğun sağlığı için çok kritiktir. Bu süreçte kadın ve bebek kötü cinlerin, iblislerin, hastalıkların pençesindedir. Onları koruyacak bir varlık fikrine ihtiyaç duyulmaktadır. Mısır kültüründe bu ihtiyacı Bes ve Tauret karşılamaktadır. Süreç içerisinde doğum anında

ve sonrasında Bes anneyi ve çocuğu korur. Sonrasında ise bu görev çocuğu korumak ve eğlendirmek üzerine şekillenmektedir.

2.4.3. Tauret

Tavaret, Opet, Apit, Toeris gibi birçok farklı ismi vardır. Mitolojik anlatılarda hamile bir su aygırı olarak tasvir edilir. O da tıpkı Bes gibi muskası takılarak tapınılan bir ilahtır. Fakat Bes'in muskasını küçük çocuklar takarken Tauret'e ait muskayı hamile kadınlar korunmak için takmaktaydı. Doğum tanrıçası olan Tauret aynı zamanda ev koruyucularından biridir. Bes ile aynı özelliklere sahip gibi gözükse de öncelikleri farklıdır. Bes çocuk merkezli bir koruyucuyken Tauret kadınları hamileliklerinde ve doğumlarında himaye etmektedir. *“Tılsımların Hanımı” şeklinde betimlenen Thoeris adıyla da tapınıldı. Kötü ruhlardan kurtulmak için yatağın başına onun bir heykeli konurdu*” (Narçın, 2013: 412). Sebek'in eşi olan Tauret'in aslında Hathor'un bir görünümü olduğuna dair bazı fikirler olsa da Mısır Mitolojisi'nde tanrıların/tanrıçaların dönüşebildiği, birbirleriyle birleşip ayrılabilirdiği bilgisinden hareketle onların belki de birkaç mitik anlatıda güçlerini birleştirmiş olabileceği varsayılabilir. Tauret yine de müstakil olarak evlerin koruyucusu olan ilahlardan biridir ve kadınlara hamileliklerinde ve doğumlarında hamilik etmektedir.

2.4.4. Sekhmet

Koruyucu ilahlar genellikle merhamet ve şefkatle ilişkilendirilmektedir. Çünkü koruyucu yahut kurtarıcı olmak genel itibarıyla barışçıl ve uysal olmakla da ilişkilendirilmektedir. Fakat Sekhmet bu hususlarla özdeşleştirilemeyecek kadar “öfkeli” bir ilahtır. Dişi aslan formunda görünen Sekhmet *“hastalıkları iyileştirmede sargıların tanrıçası olarak tapınılırdı. Ayrıca kanobos kavanozlarına konan ölümlerin iç organlarını korur. Mumyalama işlerini organize ettiği ifade edilirdi*” (Narçın, 2013: 380). Ölüm ritüelleri konusunda oldukça hassas olan Mısır toplumu için bu sebeple önemli bir ilahtır. Büyü yaptığı da belirtilen bu Mısır tanrıçasının bir kimseye zarar verme niyetiyle yapılmış kara büyüleri bozduğu ve kötü ruhları insanlardan büyü yoluyla uzaklaştırdığı inancı mevcuttur.

Ateşin, savaşın ve Memphis bölgesinin tanrıçası olan “*Sekhmet, bazı zamanlar güneşin düşmanlarını öldürmek suretiyle Ra’nın gözü oluyordu; salgın hastalıklar yayıyor, fakat öfkesi yatıştığında da aynı şekilde iyileştirebiliyordu*” (Gardin ve Ashmidt, 2021: 706). O koruyucu olarak tapınılan bir tanrıçaydı fakat musibet getirici bir tarafı da vardır. Sekhmet, Ra’ya karşı bir tehdit oluşturan kötücül güçlere karşı Ra’nın intikam dolu gözü olup hastalıkları yaydığı gibi hastaları iyileştiren tanrıça olarak da insanlığa esenlik ve sağlık verebilmektedir. Bu yönüyle çalışmamızın Hint Mitolojisi bölümünde bahsettiğimiz “Yedi Ana” ile benzerlik gösterir. Çünkü o hem felaketlere sebebiyet verebilmekte hem de insanlığı bu felaketlerden koruyabilmektedir.

2.4.5. Bastet

Güneş tanrısı Re’nin kızı olarak bilinir. Bastet kedi başlı bir kadın formundadır. Eski Mısır’da kedi kutsal sayılan ve oldukça sevilen bir ev hayvanıydı, bu sebeple Bastet Mısır halkı tarafından sevilen bir tanrıçaydı. Bastet’e “Kuzeyin Tanrıçası” denmekteydi ve Kuzey Mısır ağırlıklı olmak üzere Nil Nehri etrafında kurulmuş Antik Mısır’ın her bölgesinde onun adına festivaller düzenlenmekteydi. Bastet muskasının şans getirdiğine inanılmaktaydı. O aynı zamanda bereket ve verimlilikle ilişkilendirilmektedir. Onun adına düzenlenen festivallerin de bahar mevsiminde tarıma dair işlerin başlama dönemine denk geldiği görülmektedir. “*Sekhmet’in daha uysal bir versiyonudur*” (Guilhou ve Peyre, 2023: 332). Hatta Sekhmet’in görünümlerinden biri olduğu da rivayet edilmektedir fakat birçok çalışmada herhangi bir tanrının bir başka formu olarak değil de bağımsız bir ilah olarak ele alınmaktadır.

2.4.6. Hapi

Mısır halkı için en kutsal mekânların başında Nil Nehri gelmektedir. Medeniyetlerini bu nehrin kıyılarında kuran halk; tarımlarının, bilimlerinin, sanatlarının odağına Nil’i almışlardır. Nil Nehri beraberinde felaketleri, selleri, yıkımları getirmiş olsa bile halkın gözünde kutsallığından bir şey kaybetmemiştir. Hapi’ye Nil Nehri’nin tanrısı olarak tapınılırdı. O aslında Nil Nehri’ndeki taşkınların kişileştirilmiş hâlidir. İnanişâ göre Hapi, Nil’in etrafından hiç ayrılmaz ve nehri

korurdu. Nil suyunun bereketini vadeden bu tanrı için Mısır’da söylenen bir ilahide *“Ey Hapi! Sen bu topraklarda belirir ve Mısır’a hayat vermek için barışla gelirsın”, “Ra’nın yarattığı tarlaları sen sularsın, sensin hayvanları yaşatan, sensin bu toprakları yorulmadan suya doyuran”* (Narçın, 2013: 142-143) şeklinde ifadeler geçmektedir. Bu da onun Antik Mısır için ne denli önemli bir tanrı olarak görüldüğünün kanıtı niteliğindedir. Tarımın bereketi, yaşam kaynağı suyun devamlılığı onun takdirindedir. İlahiden de anlaşılabacağı üzere hayvanların hayatta kalmasını sağlayan koruyucu da Hapi’dir.

Mısır tanrılar panteonundaki Hapi’nin üstlendiği görevler Nil Nehri’ni korumaktan ibaret değildir. O aynı zamanda Büyük Horus’un ölülerin iç organlarını muhafaza etmekle görevlendirilmiş dört oğlundan biridir. Eski Mısır’da ölüm sonrası ritüellerin öneminden bahsetmiştik. Onlara göre ruh ve beden uygun koşullar sağlanabildiğinde tekrar bir araya gelebilmekteydi. Bedenin ve hayati organların olabilecek en iyi şekilde saklanması ve korunması için birçok tanrı/tanrıçanın bulunduğu Mısır Mitolojisi’nde Hapi, akciğeri korumaktaydı. O ve diğer üç kardeşi “Canope” denilen ve ölülerin iç organlarının konduğu kapaklı ve seramik(ya da taştan) dört vazoyu temsil etmekteydiler.

2.4.7. Sfenks

Mısır ve Yunan mitolojilerinin ortak figürü olan Sfenks, koruyucu güçleri olduğuna inanılan masalsı bir kahramandır. *“Sfenks egemen gücün sembolü, iyilerin koruyucusu, isyancılara korku salandır”* (Gardin ve Ashmidt, 2021: 709). Sfenks esasında antik Mısır’a dair en bilinir figürlerden bir tanesidir. Başında hükümdarlık sembolü olan, uzanmış bir aslan bedeninde ve insan suretindeki bu büyük heykelleri devasa Mısır piramitlerinin önünde görmek mümkündür. Muhtemelen piramidi ve içinde naaşı bulunan hükümdarı koruması için oraya konmuştur. *“Tanrılar düzenli olarak sfenks formunda tecessüm ediyorlardı ve böylece tapınaklarının tetikteki koruyucuları oluyorlardı”*(Gardin ve Ashmidt, 2021: 709). Sfenksler kötülüklere dair bir çeşit koruyucu kalkan olmanın yanında ölünün de koruyucu muhafızlarıdır. Bu sebeple birçok mezarın başında ona dair heykelcikler bulmak mümkündür. Ölümüne dair derin inanışlar besleyen Mısırlılar için ölüm sonrası mezarlarını koruyacak bir figürün varlığına duyulan ihtiyaç sfenksleri ortaya çıkarmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI MİTOLOJİLERİNDE

KORUYUCULAR

3.1. YUNAN MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR

“Biz buraya nereden geldik?”, “Neden geldik?”, “Tanrı ya da tanrılar evreni nasıl yarattı?”, “Bizden önce dünyada ne vardı?”, “Bizden önce dünya var mıydı?” Neredeyse bütün yaratılış mitleri şu sorulara cevap bulma isteğiyle ortaya çıkmıştır. İnsanlık, varlık sebebini ve bunun yanı sıra bizzat varlık denilen olgunun ortaya çıkış şeklini hep merak etmiştir. Asya kıtasının ortasındaki Hintli, Kuzey Afrika’daki Mısırlı, Amerika kıtasındaki Kızılderili ve dünyanın diğer yerlerinde yaşayan her toplum, her kültür bu sorulara kendince cevaplar getirme ihtiyacı duymuştur. Bu cevap bulma ihtiyacı insanın fitratından gelen bir durumdur. Bakıldığı zaman yaratılış mitlerinin çoğunda tanrı veya tanrılar gelir önce evreni sonra dünyayı ve doğayı yaratmaktadır. Son olarak insanı yaratır ve yaratılış böylece nihayete erer. Kaos biter ve yerini kozmos alır. Düzen ortaya çıkar. İş bu noktada Yunan Mitolojisi’nde farklılık arz eder. “*Yunanlılar, evreni tanrıların yarattığına inanmazlardı. Onlara göre evren tanrıları yaratmıştı*” (Hamilton, 2019: 11). Stephen Kershaw’ın tabiriyle “*Yunan tanrıları, dünyayı tek başlarına yaratacak kadar yeterince kudretli değillerdi*” (Kershaw, 2018: 44). Öyle ki onlar da bizzat başka güçler tarafından yaratılmışlardır. Esasında Yunan Mitolojisi’ne göre kaosun kendisi de bir tanrıdır. Khaos olarak isimlendirilen bu tanrının nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Tıpkı Mısır yaratılış mitinde olduğu gibi –ki onlar başlangıç olarak gördükleri karanlığa Nun demişlerdi- Kaos, içinde yer alan tohumlardan Gaia ve Eros’u çıkardı. “*Evrenin ilk üç ögesi olan Khaos, Gaia ve Eros’un nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Var olan her şey bu üçünden meydana gelmiştir*” (Gözlü, 2021: 177). Bu üç tanrı/tanrıça bir çeşit görev dağılımı ile gökyüzünü, yeryüzünü,

coğrafik diğer unsurları, doğanın önemli parçalarını, karanlığı, güzelliği, insanlığı ve doğurganlığı yaratmışlardır.

Gaia yani yeryüzü hiçbir dış etken olmadan kendisine denk olan Ouranos yani gökyüzünü doğurdu. Onlardan doğan çocukları titan oldu. Titanlar dünyada yaşayan ilk kavimdi. Yerin ve göğün çocuklarıydı. Babaları Ouranos’a karşı derin bir korku beslemekteydiler. Çünkü o herkesi yutmakta ve karanlıkta tutmaktaydı. *“Durmadan doğurmaktan hoşlanmayan ve eşinin hoyratça kucaklamalarından kurtulmak isteyen Gaia, oğullarından kendisini ona karşı korumalarını istedi. Son doğan Kronos’un dışında bütün çocukları buna yetkileri olmadığını söylediler”* (Grimal, 2012: 570). Kronos, annesinin öcünü almak için babasının hayalarını kesti, kardeşlerini serbest bıraktı ve babasının tahtına geçti. Ama uzun bir mitolojik silsileden sonra babası Ouranos gibi acımasız bir efendi olan Kronos, oğlu Zeus tarafından bozguna uğratılıp tahtından edildi. Babasına isyan eden Kronos da tıpkı babası gibi oğlu tarafından allaşa edilmiş oldu. Zeus’la birlikte tanrılar nesli de bu şekilde başlamıştır. Yunan Mitolojisi’ndeki bu anlatının neredeyse aynısı ikinci bölümde gördüğümüz Mısır Mitolojisi’nde de yer almaktadır. Mısır Mitolojisi’nde yer ve gök olan Geb ve Nut birleşirler ve yıldızlar çocukları olarak doğar. Sonrasında da Nut çocuklarını yutarak içinde tutar. Anlatının devamında tıpkı Gaia’nın Ouranos’a olan hiddetine benzer şekilde Geb’in öfkesi ve kavgaları anlatılmaktadır. Bu iki anlatı arasındaki en büyük fark –sonuçlanış şeklini saymazsak- çocuklarını yutan bu tanrılardan Mısır menşeli olanının dişi olması ve amacının çocuklarını korumak olduğunu ifade etmesidir.

Yunan Mitolojisi’nin diğer unsurlarına baktığımızda isimlendirilmiş mitolojik çağlar göze çarpmaktadır. Bu çağlar sırasıyla; altın, gümüş, tunç ve demir çağıdır. *“Tunç devrinden sonra Hesiodos, Thebai şehrinin önünde ve Troia duvarları dibinde vuruşan kahramanları yetiştiren bir devrin (kahramanlar devri) geldiğini söylüyorsa da bunu çoğu şair ve bilgin kabul etmemektedirler. Çoğunluğun inancına göre tunç devrinden sonra demir devri başlamıştır”*(Can, 2011: 30). Her çağı diğerinden ayıran başlıca unsurlar olmuştur ve her çağın insanı ait olduğu çağın ırkı olarak anılmıştır. Altın çağında yaşayan altın ırk, Zeus’tan önce bile var olan ve hiçbir zorluk çekmeyen, ölene kadar genç kalan ve uykularında tasasız bir şekilde ölen insanların çağıydı. Hiçbir şey yapmalarına gerek kalmadan etrafları dünya nimetleriyle

donatılmaktaydı. “Zeus’un hükümdarlığının başlamasıyla bu ırkın yeryüzünden kaybolmasına rağmen ölümlerin koruyucusu ve zenginliklerin dağıtıcısı bazı iyi cinler kaldılar” (Grimal, 2012: 55). Bu çağdan sonra gümüş çağı gelmekteydi. Gümüş ırk, altın ırkla karşılaştırıldığında onlardan aşağı, güçsüz ve akılsızdı. Uzun bir ömrü küçük bir çocuk gibi yaşarlardı. Ahlaki açıdan kusurlu olan bu ırk tanrılara tapınmayı reddettiği için yok edilmiştir. “Altın ve gümüş soyluların “Olympos’ta oturan ölümsüzlerce” yaratıldığı, üçüncü tunç soyunu ise Zeus’un yarattığı söylenir” (Erhat ve Eyüpoğlu, 1977: 35). Zeus’un tunç ırkını ağaçtan yarattığı söylenmektedir. Bu ırk altın ve gümüş ırkına göre daha zayıf ve kısa ömürlü olmuştur. Prometheus’un Zeus’tan çaldığı ateşi verdiği insanların tunç ırkı olduğu konusunda görüşler mevcuttur. Bu ırk oldukça saldırgan ve tehlikelidir. Kendi aralarında savaşarak birbirlerini yok ettikleri söylenmektedir. Son olarak demir çağı gelmektedir. Demir ırkı günümüz insanını da kapsayan son ırktır. Bu çağda bütün soylu davranışlar dünyayı terk etmiştir. Ahlak, dürüstlük, bilgelik artık tamamen yok olmuştur. Öyle ki tanrıların da insanlığı terk ettiği belirtilir.

Çalışmamız Doğu ve Batı mitolojilerini karşılaştırmak niyetiyle yapıldığı için Yunan Mitolojisi’ndeki Altın, Gümüş, Tunç ve Demir Çağı olarak adlandırılan ve her birinin farklı bir özelliği bulunan bu çağları Hint Mitolojisi’ndeki Krita, Treta, Dvapara ve Kali dönemlerine benzetmekte bir beis görmemekteyiz. Doğu Mitolojilerinde Koruyucular bölümünde Hint Mitolojisi başlığında bu dönemleri detaylı bir şekilde anlatmış bulunmaktayız. Fakat genel itibariyle Krita’nın en erdemli insanların yaşadığı ve ahlaki açıdan en kusursuz dönem olduğunu ve çağlar değiştikçe her şeyin kötüye gittiğini, en kötü ve yozlaşmış dönemin de Kali olduğunu belirtmiştik. Yunan Mitolojisi’nde ise Hint Mitolojisi’ndeki bu dört mitik döneme oldukça benzerlik gösteren dört çağı olması dikkate değerdir. Her iki mitolojiye göre de en kötü çağ olan Kali(Hint) ve Demir(Yunan) çağları günümüzü de içermektedir.

Yunan mitolojisi kendi coğrafyasının en zengin mitolojilerinden biri olarak oldukça geniş bir mitolojik geçmişe sahiptir. Mitolojisinin büyük bölümünü tanrılar ve savaşlar alan bu kültürün elbette birçok farklı şeyi korumakla vazifelendirilmiş varlıkları, tanrıları bulunmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde Yunan Mitolojisi’ndeki koruyuculara ve kurtarıcılara yer vermekteyiz.

3.1.1 Artemis

Zeus'un kızı, Apollon'un kız kardeşidir ve aynı zamanda en büyük Yunan ilahlarından. Yunan kültüründe ava dair hikâyelerde sıklıkla onun adı duyulur. Çünkü o da tıpkı kardeşi Apollon gibi ok atarken tasvir edilir ve mitik anlatılarda avlanmaktan çok hoşlandığı aktarılır. Onu vahşi bir tanrıça olarak anlatan eserler hayli fazladır. Çünkü o öfkesi ve kını ile ün salmıştır. Annesinin düşmanlarını, kendi iffetine göz dikenleri, ona rakip olmaya çalışanları acımasızca öldürmüştür. Tüm bunlara rağmen o aynı zamanda Yunan Mitolojisi'ndeki en önemli koruyucu simgelerden biridir. *“Tanrıça Artemis, Hellen mitolojisinde Potnia Theron (πότνια θηρών), yani “Hayvanlar Hâkimi ya da Vahşi Hayvanların Efendisi” olarak tanınmaktadır”* (Külahlı, 2023: 748). Babasından sonsuza kadar bakire kalmasını sağlamasını istediği anlatıda *“Ne yazık ki annem Leto'dan sancısız bir şekilde doğduğum için doğum sancısı çeken kadınlar beni her zaman yardıma çağıracaklar, bu yüzden Fataalar⁴ beni Doğum Tanrıçası yaptılar”* (Graves, 2010: 100) ifadesi geçer. Bu da Artemis'in doğum yapan kadınların ve lohusaların koruyucusu olduğunu göstermektedir. Eileithyia onun en bilindik unvanlarından bir tanesidir ve “doğum yapan kadınlara yardım eden” anlamını taşımaktadır. O aynı zamanda yavru hayvanların ve küçük bebeklerin koruyucusudur. Öfke duyduğu insanlara ölüm ve hastalık gibi musibetler verdiği söylene de aynı zamanda insanları hastalıktan ve hatta ölümden kurtarma kudretine de sahip olarak görülmektedir. *“Strabon, onun isminin anlamının “insana sağlık getiren” olduğunu belirtir”* (Külahlı, 2023: 748). Artemis'i önemli kılan bir diğer unsur geçiş ritüelleri konusunda kilit bir tanrıça olmasıdır. Onun çocukların koruyucusu olduğunu belirtmiştik. Bu noktada Artemis'in hem erkek hem de kız çocuklarının geçiş ritüellerine eşlik edip sosyal olarak farklı bir statüye geçişlerine kadar onları koruduğuna inanılırdı. Onun adına festivaller gerçekleştirilir ve özellikle kız çocukları Artemis'e kurban verip, hediyeler sunardı. Artemis onları doğarken, büyürken, evlenirken, çocuk doğururken ve hatta sonrasında bile korurdu.

Birçok Yunan mitinde Artemis'i kutsal suyun tanrıçası olarak da görmekteyiz. Onun hüküm sürdüğü ormanlarda suyu koruduğu bu yönüyle

⁴ Ellerindeki ilahi ipliklerle insanların ve tanrıların kaderlerini ördüklerine inanılan üç büyük tanrıça.

hayvanlara yaşam bahşettiği de düşünülmektedir. Yani o aynı zamanda doğanın gözeticisidir. İnsanlar kadar hayvanların ve yaşam kaynağı olan suyun da koruyucusudur.

3.1.2. Hestia

Kronus'un en büyük kızı ve Zeus'un kız kardeşidir. Zeus, babası Kronos'u tahtından düşürdükten sonra *“sıra ayrıcalıkların paylaşılıp yeni dünya düzeninin belirlenmesine gelmiştir”* (Bonnefoy, 2000: 411). Yunan tanrılarının/tanrıçalarının meskeni olan Olympos'ta hiçbir savaşın ve kavganın bir tarafı olmayan bu tanrıça aynı zamanda kendisi için savaşmaya hazır tanrıları (Apollon ve Poseidon) da reddederek olası bir ilahi savaşı da engellemiştir. Hestia bu tavrı ile tıpkı Artemis gibi Zeus tarafından sonsuza kadar bakire kalmakla ödüllendirilmiştir. Olymposlular içinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan bu tanrıça evlerin koruyucusudur. Evlerin mutfaklarında onun için sunaklar yerleştirilmektedir. *“Aynı zamanda her evde, her şehirde, beladan kaçıp kendisine sığınanların koruyucusudur. Olymposluların en dürüstü ve en iyilikseveri olan Hestia'ya sadece ağırbaşlı olmasından değil, aynı zamanda ev yapma sanatını icra etmesinden dolayı evrensel bir bağlılık ve derin bir saygı gösterilmekteydi”* (Graves, 2010: 90).

Hestia her ne kadar bekâr bir bakire olarak anılsa da evlilik müessesesinin hamisiydi. Bir evi muhafaza etmek aynı zamanda o evin içinde süregelen evlilikleri de himaye altına almak demektir.

“Hestia ailelerin, şehirlerin ve kolonilerin koruyucusu olarak hürmet görmektedir. Gerçekten de Yunanlar bir koloni kurmak istediklerinde metropolden, yeni vatanın merkezini aydınlatmaya tahsis edilen Hestia'nın ateşini getirmektelerdi. Daima durağan ve değişmez olan Hestia göçleri, yıkımları, inkılâpları, zamanın değişimlerini önemsemeksizin, dinî sürekliliği, bir medeniyetin devamlılığını sembolize eder.” (Gardin ve Ashmidt, 2021: 592).

Tüm bunların yanında her ne kadar doğum yapan kadınların yardımcısı olarak Artemis'i bilsek de bazı kaynaklar onun da hamile ya da doğum yapmak üzere olan kadınların koruyucusu olduğunu aktarır. O Yunan Mitolojisi'nde iyilikleri çeşitlilik gösteren önemli bir varlıktır.

3.1.3. Prometheus

Yunan Mitolojisi'ne göre insanlığın kurtarıcısıdır. Dünya mitolojileri içerisinde adı en çok bilinen karakterlerden biridir. Çünkü o Zeus'tan ateşi çalıp insanlığa hediye etmiştir. Bu hadise mitolojik olarak insanlık için bir dönüm noktasıdır. *“Prometheus, kile şekil vererek ilk insanları yaratan kahraman olarak geçer. Ancak bu efsane, Theogonia'da yer almaz; burada Prometheus, insanlığın yaratıcısı değil, sadece velinimetidir”* (Grimal, 2012: 667). Prometheus'un insanlarla ortak bir sahne paylaşması tunç çağına denk gelmektedir. Çünkü birçok benzer görüşe göre Prometheus ateşi çalıp insanlara tunç çağında vermiştir. Peki Prometheus ateşi neden çaldı? Onun neden insanlığın velinimetisi olarak görüldüğünü ve insan soyunun koruyucusu olarak kabul edildiğini anlamamız için öncelikle bu soruya cevap bulmamız yerinde olacaktır.

Hikâyenin başlangıcında Prometheus bir arabozucu gibi görülebilir çünkü onun kurnazlığı tanrılar ve insanlar arasındaki savaşı başlatmıştır. Mekone'de insanlar ve tanrılar bir kurbanı paylaşmak için toplandıklarında pay etme görevi elbette “arabulucu” olarak görülen Prometheus'a verilmiştir. Akıllı bir titan olan Prometheus etin en güzel kısımlarını insan ırkı için bir tarafa koyar ve hileli bir yol seçerek üzerini mide bulandırıcı hayvan derisiyle örter. Diğer tarafa da kemikleri koyar ve aynı hileyi bu sefer kemiklerin üzerine iştah açıcı yağları dizerek devam ettirir. Elbette Zeus et paylaşımında yağlı kısma aldanarak farkında olmadan kemikleri seçer ve etli kısım da insanlığa kalır. Düşüğü durumdan dolayı öfkelenen Zeus eti pişiremesinler diye zaten oldukça nefret ettiği insan ırkından ateşi alır. Tüm bu hikâye -çalışmamızdaki diğer bütün anlatılar dahil olmak üzere- metaforik olabilir. Ateşten ve etten kasıt nedir? Bunu sorgulamak başlı başına başka bir felsefi veya mitolojik çalışmanın konusudur. Bizim bu çalışmada önceliğimiz bahsi geçen her olağanüstü varlığın, ilahi karakterlerin neden ve nasıl bir kurtarıcı ya da koruyucu figüre dönüştüğünü bulmaktır.

Hikâyenin devamında Zeus'u öfkesi Prometheus'u pek tabii durdurmamıştır çünkü o *“davasına tamamen bağlı cesur bir şövalye rolüne soyunan bir titandır”* (Gardin ve Ashmidt, 2021: 71). Hile ile Zeus'tan ateşi çalıp

insanlara götürür. Üstelik bununla da kalmaz, ateşi nasıl kullanacaklarını, madenleri nasıl işleyeceklerini öğreterek insan ırkına medeniyetin temel niteliklerini kazandırır. Zeus tarafından aşağılanan ve her an yok edilmekle karşı karşıya kalan insan Prometheus'un onlara kazandırdığı bilgelikle dünyaya tutunur ve bir uygarlık kurar. Prometheus onlara bir kurtuluş yolu bulmuş biricik bir kahramandır artık.

İnsanlık için ateşi çalan Prometheus'un bir kurtarıcı olarak hikâyedeki tek rolü bu değildir. Onun titan olarak yeteneği kehanetlerde bulunmasıdır. O, öngörü yeteneğine sahiptir. Bu sayede birçok hadiseyi önceden bilmekte ve stratejik hamleler yapabilmekteydi. *"Nitekim Zeus'un, insan soyunu yok etmek için tasarladığı büyük tufanı da Prometheus önceden görmüş ve oğlu Deukalion'a bu felaketten kurtulmanın çaresini öğretmiştir"* (Grimal, 2012: 668). Yunan Mitolojisi'ne göre Prometheus her zaman insanlığın yanında bir tavır almış ve bu sayede insan ırkını birçok kez felaketlerden kurtarmış, onların kurtarıcısı ve koruyucusu olmuştur.

3.1.4. Athena

Zeus ve Metis'in kızıdır. Muharebenin ve bilgeliğin tanrıçasıdır, bununla birlikte Atina şehrinin koruyucusu olarak anılmaktadır. O, babası Zeus'u tahtından edeceğine dair bir kehanet üzerine yine babası Zeus tarafından yutulur. Fakat çok geçmeden Zeus dayanılmaz bir baş ağrısı çekmeye başlar ve Hephaistos'un kafasını yarmasını ister. Zeus'un kafası bir baltayla yarılır ve içinden baştan ayağa savaş kıyafetleriyle kuşanmış Athena çıkar. Onun doğum hikâyesi böyledir. Ama Yunan Mitolojisi'ndeki hikâyesi bununla sınırlı değildir. Athena savaş zekâsı, bilgeliği ve adaletiyle bu mitolojinin en önemli figürlerinden biridir. Aynı zamanda çalışmamızın da Yunan Mitolojisi'ndeki koruyucular ve kurtarıcılar noktasında başrollerindendir.

Onun savaş tanrıçası olduğu söylenir ama unvanının aksine muharebelerin barışla neticelendirilmesi için mücadele ederdi. Yunan ilahları arasında merhametiyle nam salmış tanrıça oydu. Robert Graves, Yunan Mitleri adlı eserinde *"Bir savaş tanrıçası olarak bilinmesine rağmen Tanrıça, Ares ve Eris'in tam tersine savaşlardan hoşlanmaz, aksine yaşanan anlaşmazlıkları adaletli bir*

çözüme kavuşturmak için bir savaş tanrıçasından beklenmeyecek şekilde barış için çaba sarf ederdi.” (Graves, 2010: 117) demektir. Kendisi hakkındaki neredeyse bütün mitolojik hikâyeler kahramanları kurtarması, savaşlarda askerleri koruması ve danışman bir bilge olması üzerineyken yalnızca bir anlatıda onu çıplak gören Teiresias’ın gözlerini öfkeyle oyduğu ve sonrasında yaptığından pişman olup Teiresias’a bir tür zihinsel görü becerisi bahsettiği anlatılır.

Savaş tanrıçasının en önemli özelliklerinden biri titan annesi Metis gibi kılık değiştirebilmesidir. Bu özelliğini kullanarak “*Odysseus’a Ithake’ye geri dönmesi için yardım eder. Odysseia’da hep aynı şeyi yapar: Kahramana yardımcı olmak için şekil değiştirip, farklı fanilerin kılığına girerek olaylara müdahale eder*” (Grimal, 2012: 98). Troialılar ile yapılan savaşta birçok kahramanı koruduğu ve bu sebepten askerlerin koruyucu tanrıçası olduğu ifade edilebilmektedir.

Athena Yunanistan’ın başkenti Atina’nın koruyucusudur. Şehir onun adıyla özdeşleşmiştir. Poseidon’la girdiği güç gösterisinde Atina halkına rakibinden daha maharetli olduğunu göstermek için zeytin ağacını yeşertmiştir. Bunun sonucunda halk koruyucuları ve hükümdarları olarak onu seçmişlerdir. Athena böylelikle Atina şehrini düşmandan, yangından ve diğer felaketlerden koruma görevini vazife edinmiştir. Ama ilerleyen dönemlerde başka Helen şehirleri de Athena’yı koruyucuları olarak kabul edip onun adına mabetler yapıp onun için ayinler gerçekleştirdiler.

Barışın hüküm sürmesini sağlamaya çalışarak halkını koruyup huzuru sağlayan bu Bilge Tanrıça, insanlarına birçok zanaat öğreterek de hayatta kalmalarına ve güçlenmelerine destek olmuştur. Şu an Yunanistan’ın sembolü sayılabilecek sayılı unsurlardan biri olarak gösterilen Athena, esenlik ve barışın koruyucusudur.

3.1.5. Asklepios

Yunan Mitolojisi’ndeki iyileştirme tanrısıdır. Babasının kim olduğu şaibeli olsa da Apollon’un oğlu olarak anılmaktadır. Oratio isimli eserinde Aristides, Asklepios için şu ifadelere yer verir: “*O (Asklepios), evrenin rehberi ve*

yöneticisi, herkesin kurtarıcısı ve ölümlülerin koruyucusudur... O her şeyin babası ve yapıcısı/yaratıcısıdır...” (Patacı, 2016: 177). Yunanlılar hayatları boyunca maruz kaldıkları her türlü hastalıktan kurtulmak için ona dua etmektedirler. Günümüzde “Hipokrat Yemini” olarak anılan ve mezun olmuş her hekimin mesleğe başlamadan önce sesli olarak okuduğu andın orijinal metninde Asklepios’un da adı geçmektedir. Şifanın ve her türlü tedavinin yaratıcısı olarak görülen Asklepios başta bir ölümlü olarak anlatılsa da antik anlatıların devamında tanrılaştığı görülmektedir. Tıbbın ve şifanın tanrısı olan Asklepios’a dair heykelcikler, madeni paralar, madalyonlar ve daha birçok tarihi kalıntı günümüzde Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu birçok kazı çalışmasında gün yüzüne çıkmaktadır. Bu tarihi kalıntılar onun adına ritüeller gerçekleştirildiğini işaret etmektedir. Sıhhat bulmak, bedensel rahatsızlıklardan ve yaralardan kurtulmak için antik çağlardaki Yunan halkı ona yakarmış ve sağlığı ondan talep etmişlerdir.

3.1.6. Hermes

Zeus ve Maia’nın hileci, zeki ve kurnaz oğludur. Onun doğum hikâyesine bakıldığında bir destan kahramanını andıracak özellikler karşımıza çıkmaktadır. Daha doğduğu gün inanılmaz bir gelişim gösterip büyümüş, annesinin onu doğurduğu mağarasından kaçmış ve abisi Apollon’un sürüsünden hayvanlar çalmıştır. Bu olayda Apollon’un öfkesini kurnazlıklarla bertaraf etmiştir. Hermes ne tam bir tanrı ne de tam bir insan olarak görülmediğinden bu belirsiz çizgide insanlar tarafından sevilmiş ve bir tür arkadaş olarak görülmüştür.

Hermes uygarlığın yükselmesine yardım edecek birçok şeyin mucididir. Bunlar arasında ölçü birimleri, ağırlık birimleri ve alfabe de mevcuttur. O sebeple tüccarlar Hermes’i koruyucu tanrıları olarak kabul etmişlerdir. *“Heykelleri kavşaklarda ve yol kenarında dikilmiştir. Onun mevcudiyeti seyyahların cesaretini, gezici tüccarların meşakkatli emeğini destekler, zira tanrı onlar için yolun tehlikelerini ve kötü karşılaşmaları savar”* (Gardin ve Ashmidt, 2021: 591-592). Kurnazlıkları ile nam salmış olsa da bu Hermes’in aynı zamanda insanların koruyucusu olduğunu da gösterir. Ki o örnekte de görüldüğü üzere seyyahların ve tüccarların koruyucu tanrısıdır. Daha doğduğu ilk gün Apollon’un sürüsünü

kurnazca eksilttiği için bu çalma maharetinden dolayı hırsızlar da onu koruyucu tanrıları bellemektedir.

Birçok halk anlatısında onu olaylardaki kilit noktalarda görmekteyiz. *“Nephele’ye Phryxus ve Helle’yi kurtaracak olan altın postlu keçiyi verirken, tehlike altındaki Ulysses’e birçok defa yardım götürürken ve Herakles ve Perseus gibi ünlü tanrılara başa çıkılmaz silahlarını sağlarken görülür”* (Gardin ve Ashmidt, 2021: 592). Bu örnekler de gösteriyor ki onu yalnızca Yunan halkına da Yunan tanrılarına yardım ederken de görmekteyiz. Halk anlatılarında büyük Yunan kahramanlarını en zor durumlarda destekler ve onları bu durumdan bizzat kendisinin kurtardığını görmesek de o, kahramanlara çetrefilli durumlardan kurtulmalarını sağlayacak “araçları” tahsis eder. Bir gölge gibi kahramanları izleyerek ve düştükleri zor durumdan kurtulmaları için gerekli olan unsuru onlara bahşeden bir güç olarak Yunan Mitolojisi’nde yerini almaktadır.

3.1.7. Demeter ve Oğlu Ploutos

Toprağın tanrıçası Demeter ile oğlu zenginliklerin babası Ploutos Yunan anlatılarına göre bereketin ve bolluğun teminat vericileriydi. Esasında ikisi bir “ekip çalışması” içinde değillerdi fakat benzer vazifeleri iş bilmekteydiler. Antik toplumlarda tarım birincil ekonomik faaliyet olarak görüldüğünden pek tabii Demeter de önemli bir konumdadır. O, hasadın bolluğunun ve çiftçinin koruyucusuydu. Elinde bir buğday başağı ve yanmakta olan bir meşaleyle tasvir edilmektedir. Tarımın koruyucusu olan bu tanrıçayla ilgili bilinen en ünlü anlatı kızının Hades tarafından kaçırması üzerine bütün tanrılık vazifelerinden feragat edip köşesine çekilmesidir. Bunun sonucunda kıtlık ve felaketler baş göstermiş ve diğer tanrılar araya girerek Hades’ten kızı geri vermesini istemişlerdir. Fakat Demeter’in kızı Yeraltı Dünyası’nda bir nar tanesi yediği için tekrar yeryüzüne çıkması imkânsız bir hal almıştır. Bunun üzerine Zeus bir çözüm yolu bularak yılın belli zamanlarında anne ve kızını Yeraltı Dünyası’nda buluşturur. Demeter hasat zamanı ortaya çıkarak çiftçilerin hasadına hamilik etmekte ve tarımı korumaktadır. Sonrasında kızının yanına geri döndüğünde hava serinlemekte, tarım durmaktadır. Bu süreçte de kış mevsimi oluşmaktadır.

Ploutos’a gelecek olursak o da annesi gibi toprağa dair unsurların koruyuculuğunu yapmaktadır. Bunların yanı sıra o, şans ve zenginlik getirerek insanların kazançlarına hamilik eder. *“Ploutos, komedi yazarları(ve halkın sağduyusu) tarafından bir kör kişi olarak tasavvur edilir; çünkü o, hiç fark gözetmeden iyilere de kötülere de konuk olur”* (Grimal, 2012: 642). Bazı anlatılarda onun Zeus tarafından iyiler ve kötüler arasında ayırım yapmayıp herkese eşit miktarda bolluk ve bereket getirip her insanı aynı derecede ödüllendirmesi için kör edildiği anlatılmaktadır. “Körlük” sembolik bir ifadeyi de temsil etmektedir. O, eşitlikçi davranarak herkesi mutlu edip gözetmektedir.

3.2. ROMA MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR

“Pragmatik, fetihçi, toplumu ve dünyayı organize edici, yapılar diken, yasalar yapan, savaşçı halk Romalılar” (Gardin ve Ashmidt, 2021: 129). İşte Larousse Dünya Mitolojileri sözlüğünde bu şekilde takdim edilir Roma halkı. Onlar küçük bir şehir devletiyken büyük bir imparatorluk hâline gelmeyi başarmışlardır. Dünyanın farklı kıtalarında hüküm sürüp zengin mitolojileri olan halkları fethetmişlerdir. Hâl böyle olunca onların eşsiz ve oldukça renkli bir mitolojileri olması beklenmektedir. Bu beklentiler üzerinden fikir belirtmek bizim çalışmamızın amaçlarından değildir. Ama Roma Mitolojisi’ni müstakil bir başlık altında ele almak yerine Yunan mitolojisi ile ortak bir başlıkta buluşturmamızın daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Çünkü bu mitoloji, İtalya kökenli yerli tanrılarını saymazsak çoğunlukla Yunan Mitolojisi’ni ve kahramanlarını kendi kültürlerine devşirmiştir. *“Romalıları da Hititler gibi bin tanrılı halklar olarak nitelendirmek yanlış olmasa gerek, zira oldukça akılcıca nedenlerden yeni topraklarında kendi dinini onlara empoze etmekten çok onların dinini ve mitoslarını Roma din sistemi içine adapte etmişlerdir”* (Şahin, 2017: 11). Bununla beraber dinlerine adapte ettikleri kültürlerin inançları için belirli rahipler vazifelendirmişlerdi. Bu rahipler yapılan dini törenlerde dışarıdan getirilip dine eklenen ritüelleri gerçekleştirirlerdi. İmparatorluğun ömrü açısından izlenen bu devşirme politikası doğrultusunda diğer mitolojilerde gördüğümüz ilahları, kahramanları ve mitolojik anlatılara dayanan dini ritüelleri Roma’da isim değiştirmiş ve Roma kültürüne has rötuşlar yapılmış bir hâlde bulmaktayızdır. Yunan tanrılarının isimlerini değiştirip yer yer iki tanrıyı birleştirip

bazen de birçok tanrı ve tanrıçadan farklı özellikler alıp tek bir ilaha yüklemişlerdir. Aslında bu açıdan Roma dininin kendine özgü bir yapısı olduğu da söylenebilmektedir. Ek olarak Yunan mitolojisi çoğunlukla tanrıların diğer tanrılarla ilişkisi ve başlarından geçen olaylar üzerine inşa edilir. Oysa Roma Mitolojisi'nde tanrıların muhatabı insanlardır. Odak nokta ilahi güçler ve insan ırkı arasındaki hikâyedir.

Önceki bölümlerde bahsettiğimiz her mitolojide koruyucular ve kurtarıcılardan bahsetmeden önce o kültürün yaratılış mitlerine değinmiştik. Roma'ya baktığımız zaman evrenin veya dünyanın yaratılışına dair özgün bir roma miti mevcut değildir. Onların ilk mitleri Roma'nın kuruluşu hakkındadır. Roma'nın kuruluşu hakkında rivayet edilen iki anlatı mevcuttur. Bunlardan ilki bir Avrupa kralının soyundan gelen Remus ve Romulus isimli ikiz bebeklerin taht savaşında rakip olarak görülüp ölmeleri için bir sepete konarak nehre atılmaları fakat sonrasında ikizlerin büyüüp intikam almaları ve kendi şehirlerini kurmaları hakkında bir hikâyedir. Hikâyede kardeşlerin taht için tehdit olarak görülmesi, sepete konmaları, nehre salınmaları ve nihayetinde gerçekten de kralı tahtından etmeleri ile Hz. Musa kıssasına olan benzerliği dikkat çekicidir. Bir diğer kuruluş anlatısı da bu sefer Yunan mitolojisi ile ilişkilidir. Bu anlatı da Roma'nın Troia Savaşı'ndan canlı kurtulmayı başaran Aeneas'ın kaçması ve sonrasında Roma'yı kurması üzerinedir.

Doğadaki her nesnede ilahi bir ruh olduğuna inanan Romalıların sadece dinlerine adapte ettikleri diğer kültürlerden ibaret olduğunu düşünmek hatalı olacaktır. Onların İtalya kökenli ilahi varlıkları, tanrıları ve ruhları vardır. Romalıların ilahları ilk başta soyut, bulanık, belirsiz bir görüntü oluştururlar.

“Bunlar giderek açıklık kazanmış ve böylece kaynaklar ve akarsular pınarda tanrılarını bulmuşlardır. Buğdaydan pas hastalığını uzak tutan Robigus da bir tanrıdır; Flora ve Pomona çiçek ve meyve tanrıçalarıdır. İmparatorluğun şehirleşen Romasında ayrıca sürülerin koruyucuları Pales ve Faunus, korulukları bekleyen Silvanus ve tarlanın sınır taşı demek olan Terminus da kutsanır” (Estin ve Laporte, 2002: 206).

Peki neredeyse her şeyin tanrı olma potansiyeline sahip olduğu Roma kültüründe bu çetin yarışı ilk sıralarda bitirmeyi başarıp Romalıların en sevgili koruyucu ve kurtarıcı ilahları kimler olmuştur?

3.2.1. Lar/Lares

Romalıların dini hakkında bilmemiz gereken ilk şeylerden biri yukarıda da bahsettiğimiz gibi onların doğada var olan her şeye bir ruh yerleştirmeleridir. Onlara göre çevredeki her şeyin iyi ya da kötü bir ruhu vardır ve bu ruhları öfkelenmemek gerekmektedir. Ayrıca o ruhlardan bazılarını kendi taraflarına çekmeli ve onlardan himaye talep etmeleri gerekmektedir. İşte bu noktada Lar/Lares dediğimiz ruhlar ve benzerleri başka varlıklar meydana çıkmıştır. Laresler evleri korumakta, evlilikleri sağlamlaştırmakta ve ailede huzuru tesis etmektedir. Lareslerin birçok türü mevcuttur. En bilineni *Lares Familiares* yani yukarıda da değinildiği gibi evlerin koruyucu ruhlarıdır. Ev koruyucularının bir de Manes denilen başka bir çeşidi vardı. Lareslerden farklı olarak Romalıların Manes dediğimiz ölü ev ruhlarına baktığımızda Japon Mitolojisi'ndeki ata kamileri hatırlatmaktadır. Japon halkının inanışında hayattayken iyi şeyler yapmış aile büyükleri öldükten sonra ilahi bir varlık olan kamiye dönüşüp ailesini gözetip koruyabilmekteydi. Bu inanın bir benzerini Roma Mitolojisi'nde de görmekteyiz. Maresler sonradan ilahi bir kutsiyet atfedilmiş ruhlardı ve eğer onlara saygı duyulup dua edilirse soylarından gelen torunlarının koruyucu ruhları olurlardı. Fakat bu onları kişisel koruyucular yapmazdı. Onlar kendi “klanlarına” mensup olanların evlerini gözetirlerdi. Ayrıca bu ölü ruhlara saygısızlık yapılması ve ihmal edilmeleri durumunda hiddetlenir ve felaketlere yol açarlardı.

Lareslere dönecek olursak ev koruyucuları olan Laresler (*Familiares*) haricinde “köylerde ve kasabalarda, toprakların ya da kasaba kavşaklarının kesiştiği noktaları koruyan Lares” (Şahin, 2017: 55) yani *Lares Viales* ile birlikte gemicileri koruyan Laresler, devleti koruyan Laresler, yolları koruyan Laresler de mevcuttur. Mekânları ve bu mekânlara bağlı kişileri koruyan Lares çeşitliliğini göz önüne aldığımız zaman bu yönüyle Türk Mitolojisi'ndeki “iye” inanışına benzerlik göstermektedir.

3.2.2. Genius

Genius Romalı erkeklerin koruyucu ruhlarına verilen isimdir. Ama Genius sadece erkeklere eşlik eden bir ruh değildir. Doğada yer alan her şeyin bir ruhu

olduğuna inanan animist Roma insanına göre her Şeyin bir Genius’u vardı. Yine de bu ruha sadece erkekler adak adar, kurban verirdi. *“Her bir erkeğe ve kadına (kadınların koruyucu ruhu Ionu’dur) sürekli, onun bireysel, ahlaki ve toplumsal tek m l ne kılavuzluk eden bir tür bekçi melek Genius eşlik ediyordu. Roma’da, insanların doğum günlerini Genius’una adaması bir gelenektir”* (Gardin ve Ashmidt, 2021: 137). Doğum günlerinde erkek, Genius için ne kadar içten hediyeler sunarsa Genius’ın o yıl için ona o içtenlikle “sahip çıkacağına” inanılmaktadır.

“Romalılar her erkeğin kendi Genius’u, her kadının da kendi Juno’su olduğuna inanırdı. Diğer bir deyiŐle bu onlara varlığını veren ruhtu ve bu ruhlar yaşam boyunca koruyucu olarak görülürdü. Erkekler doğum günlerinde Genius’larına kadınlar ise Juno’larına adak sunardı.” (Bulfinch, 2018: 23). Bu koruyucular kişinin yaşaması için ihtiyaç duyduğu temel maddedir. Böyle bakıldığında onlar direkt olarak insanların ruhlarını temsil eder. Görünen o ki Romalılar ruhlarına bile bir ruh atamıŐlardır. Yukarıda Yunan Mitolojisi’nin ve Yunan kültürünün eski Romalıların inanç sistemine “asimile” olduğundan bahsetmiştik. Genius ise tamamen Roma kültürüne ait bir inanıştır. O, orijinal bir Roma kültür ürünüdür.

3.2.3. Iuno

Göklerin kraliçesi, Jüpiter’in karısı, Romalı kadınların koruyucusudur. Yunan Mitolojisi’ndeki Artemis ve Hera’nın birleŐimi denebilecek özellikleri kendinde barındıran Iuno, doğdukları günden öldükleri güne kadar kadınları korumaktadır. Kadınların evliliklerinin güvencesi olması hasebiyle Hera’ya; doğum esnasında onların ve çocuklarının yardımcısı ve koruyucusu olması açısından da Artemis’e benzemektedir. Kadınlar onun himayesi altında yaşamaktadır. Esasında Iuno kadınların “eşlikçi” ruhudur. Evlilik hayatını düzende tutar, doğumlarında onlara yardım eder, kadın imdat dilendiğinde Iuno onu muhafaza eder. *“O, Jüpiter ve Minerva ile birlikte Roma devletini koruyan ve sürekliliğini temin eden Capiolium’un üçlüsünün parçasıdır”* (Gardin ve Ashmidt, 2021: 611). Koruyucu ruh Iuno tam manasıyla eşlik ettiği kadının doğurganlığını ve evliliğini muhafaza etmektedir. Erkeklerin Genius için

gerçekleştirdiği doğum günü ritüelinin aynısını kadınlar da Iuno için kendi doğum günlerinde gerçekleştirmektedir.

3.2.4. Saturnus

Tarımın koruyucusudur. Rivayet edilen hikâyeye göre Zeus tarafından Yunan topraklarından kovulan Saturnus İtalya'ya gelir ve burada tarımı başlatır. İtalyan halkı tarımı ondan öğrenmişlerdir. Bu nedenle çiftçiler onu koruyucu tanrıları olarak görmektedir. Ona dua edilip adak adandığı için Saturnus'un buna karşılık olarak bolluk verdiğine inanılmaktadır. Eğer Saturnus tarafından korunursan toprak sana bereketli bir hasat verir. Bolluk içinde yaşarsın. Tüm bunlar beraberinde refah ve mutluluk da getirir. Saturn aynı zamanda kurtuluş düşüncesiyle de ilişkilendirilir. *“Saturnus’a eş olarak gösterilen Ops, hem kişisel hem de ulusal zenginliğin simgesi ve refahın koruyucusu olmuştur”* (Şahin, 2017: 52) Onun adına Opalia festivali düzenlenir.

3.2.5. Victoria

Romalıların koruyucusu olan bu tanrıça savaş ve zaferle ilişkilendirilir. Savaşlarda Romalıları koruduğuna ve zaferlerin onun desteğiyle elde edildiğine inanılmıştır. Roma Devleti kendi topraklarını genişletirken ya da düşmanlardan korunurken, Roma'nın koruyucusu olmuş ve böylece Tanrıça Victoria'nın önemi hızlı bir şekilde artmıştır. Roma'da Palatine Tepesi'ne tanrıça adına bir tapınak inşa edilmiştir.

3.3. KELT MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR

Kelt kültürüne mensup insanları “Kıtalı Keltler” ve “Adalı Keltler” olarak ayırmak mümkündür. Kıtalı Kelt toplumunu Galyalılar ve diğer Avrupa ülkelerine seyrek halde dağılmış Keltler şekillendirmiştir. Adalı Keltler ise İngiltere, Galler ve İrlanda başta olmak üzere Avrupa’nın ada ülkeleri oluşturmaktadır. Keltler birçok tanrıya inanan ve Kelt rahiplerinin önderliğinde inançlarını sürdüren pagan bir topluluktur. Bu topluluğun kutsal saydıkları mekânlara bakıldığında diğer pek çok mitolojide gördüğümüz üzere dağlar, ağaçlar ve su kenarları ruhani varlıkların, tanrıların ikametgâhı olarak görülmüştür. Günümüzde Keltler hakkında çok az edebi kanıt bulunmamaktadır. Fakat bir topluluğun varlığı sadece yazılı kaynaklarla kanıtlanabilecek bir meseleden ötedir. *“Kıta Keltlerinde çok ayrıntılı bir sözlü edebiyat bulunduğunu varsayabiliriz: Tarihi öyküler, kral adları, kahramanlık öyküleri... Bunların üstünde çoğu zaman mitolojik bir örtü bulunur”* (Kruta, 2009:21). Sözlü kültür uyanık ve dinamiktir. Nesilden nesile aktarımı sağlayacak bir mekanizma ile işler. Böylece toplumların yazılı olarak aktarılmayan gelenekleri, inançları, mitleri sözlü kültür ile aktarılır.

“Keltlerin inanç sistemleri arasında druidizm, dinlerinin en önemli parçasıydı. Druidler; rahipler ve bilginlerdi ve topluluklarında büyük bir saygınlığa sahiptiler. Druidler, doğayı ve evreni tanımlayan bir dizi sembol ve ritüeller kullanırlardı” (Akıncı, 2023: 2). Druidler aynı zamanda sözlü kültürün taşıyıcılarıydı. Bu semboller ve ritüeller ile birlikte Keltlerin sözlü kültürünü canlı tutarak sonraki kuşaklara aktarmaktaydı. Romalıların istilası sonrasında uğradıkları baskılardan kurtulabilmek için İrlanda’ya kaçan bu topluluk Hristiyanlaşan Keltler tarafından dışlanmamış aksine mensubu oldukları yeni dine entegre edilmiştir. Kültürün taşıyıcısı olan bu ozanlar süreç içerisinde Hristiyan ruhban sınıfının bir parçası olmuşlardır. Kelt hikâyelerinin yazıya geçirilişi de bu süreçle başlamaktadır. *“Hayatta kalan hikâyeler yedinci yüzyıl civarında başlayarak ilk Hristiyan İrlanda manastırlarındaki kâtipler tarafından yazılmıştır”* (Price, 2011:21).

Kelt topluluğu için dikkat çeken en önemli inanışlardan bir tanesi de cehennem fikrinin olmamasıdır. Keltlere göre insan, öldüğü zaman işlediği suçlardan dolayı cezalandırılacağı bir cehenneme değil korku duyulmaması gereken bir ülke olan

“Ölümler Ülkesi”ne gitmektedir. Doğu mitolojilerinde çok yoğun bir şekilde gördüğümüz ahiret inancının Batı mitolojilerinde ve özellikle de Kelt kültüründe bulunmaması onların anlatılarının farklı bir boyut kazanmasına neden olmaktadır. Doğa unsurlarının tanrılaştırılarak tapınıldığı bu kültürün mitolojisinde tanrılar ve insanlar dışında elfler, yarısı insan diğer yarısı at görünümünde olan sentorlar, cinler ve periler de yer bulmaktadır. Özgün sayılabilecek Kelt anlatıları Hristiyanlık öncesi Kelt topluluklarında ortaya çıkmıştır. Hristiyanlıkla birlikte Keltler, Roma başta olmak üzere diğer Avrupa inanç ve uygulamalarının etkisinde kalmıştır.

Kelt mitolojisi yapısı itibarıyla şu ana kadar söz ettiğimiz mitolojilerden daha farklı bir manzara çizmektedir. Bundan önceki mitolojilerde ilahi varlıklar ile insanlar arasında keskin bir çizgi mevcuttu. Tanrılar/tanrıçalar belirgindi. Tapınılan, adaklar adanan, hiddetinden korkulup saygı duyulan “varlıklar” idi. Oysaki Kelt Mitolojisi’nde herhangi bir karakterin efsanevi bir halk kahramanı mı yoksa insanların inandığı bir tanrı/tanrıça mı olduğu konusunda bir muamma bulunmaktadır. Üstelik kesin olarak “ilah” sıfatına sahip olan varlıkların evlenmek, çocuk sahibi olmak ve hatta ölmek gibi insani özellikler gösterdiği de gözlemlenmektedir. Yunan ve Roma Mitolojisi’nde de insani özellikler gösteren ilahlar mevcutsa da Kelt inancındaki gibi “neredeyse insan” tanrılar dikkat çekici boyuttadır. Avrupa’nın farklı noktalarında yaşayıp benzer dilleri konuşan Keltler, aynı soydan geldiklerine inandıkları tanrılara ve tabiattaki unsurlara inanmaktaydılar. İnandıkları tanrılara dair efsanevi anlatılar oluşturan bu topluluk zaman geçtikçe efsane kahramanlarını tanrılaştırıp tanrılarını da bir efsane kahramanı gibi tasvir ederek kahramanlık ve ilahlık aradaki çizgiyi bulanıklaştırmışlardır.

Yaratılışa dair anlatılarına baktığımız zaman incelediğimiz Doğu mitolojilerindeki yaratılış mitlerine benzerlikler olduğu görülecektir. Bir kaos mevcuttu, dünya toz ve gazla kaplıydı, dünya tehlikeli ve korkunçtu. Sonrasında gökten bir damla su düştü. Bu bir damla suyu başka su damlaları takip etti ve yaratılış başladı. Diğer mitolojilerdeki gibi su başlangıcın ve yaşamın ana maddesi olarak rol olmaktadır. Bir damla su ile başlayan yaratılış, bir sel ile devam etti ve bu sel suları sayesinde toprağın içinden bir ağaç çıkmıştır. Bu heybetli ağacın tohumlarından tanrılar meydana gelmiştir. Böylelikle yaratılış tamamlanmış ve tanrılar panteonu da bu hadise ile oluşmuştur.

3.3.1. Dagda

Dağda, Daghdha, Dagdae vb. isimlerle de anılan “iyi tanrı” Dagda, İrlanda halkının en önemli tanrılarında biridir. Keltler bazen onun adını anmak yerine sadece “iyi tanrı” demektedir. Bu bile onun nasıl bir tanrısal özellik gösterdiğinin ispatıdır. Onun her konuda ve her insana karşı iyi olduğuna inanılmaktaydı. *“Dagda aynı zamanda hem zanaatkâr hem de kâhin, çiftçi, savaştı ve bilge bir kraldı. Aynı zamanda iyilikseverdi, bolluk ve bereket tanrısıydı”* (Monaghan, 2004: 113). Toprak tanrısı da olan Dagda, ana geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olan Keltler için büyük bir saygınlığa sahiptir.

“Dagda ‘hayırseverliğini’ vurgulayan birkaç alternatif adla da anılmaktaydı: ‘Eochaid Ollathair, ‘herkesin babası’ ve Ruad Rofhessa, ‘büyük bilginin efendisi’” (Monghan, 2004: 113). Bu ifadeler de onun Kelt panteonunun lider tanrısı olarak görüldüğü bilgisini doğrulamaktadır. Bütün Keltlerin “babası” olarak vazifesini yapmakta ve çocuklarını gelebilecek her türlü tehlikeden beri tutmaktaydı. Onları öncelikle yoksulluktan koruyarak “bereketsiz” bırakmamaktadır. Hayırsever olduğu için zorda kalan Keltlerin imdadına da yetişmektedir. Bu “iyi tanrı”ya dair birçok anlatı bulunmakta ve bu anlatıların neredeyse hepsi onun iyilikleri, koruyuculuğu ve kahramanlıkları üzerinedir. Fakat bu kahramanlık düşünüldüğü gibi kılıç ve kalkan kuşanıp savaş meydanında düşman avlayarak gerçekleşmez. Kelt tanrılarının savaşçı kahramanlığı savaş meydanının gerisinde düşman için yaptıkları güçlü büyülerden ve korkutucu görüntülerinden gelmektedir. Büyü gücü en yüksek tanrılarının başını da elbette tanrılarının da babası olan Dagda çekmektedir. Muharebe alanlarında asker çocuklarını düşmanın kılıçlarından koruyan bu ilah zaferin de hamisi olmuştur. Dagda tüm bu iyilik ve hayırseverlik vasıflarıyla Kelt Mitolojisi’nin en bilindik koruyucusu olmuştur.

3.3.2. Epona

Keltlerin at ve bereket tanrıçasıdır. Onun kökeni hakkında net bir bilgi olmasa da Keltler tarafından oldukça değer verildiği bilinmektedir. Epona, Keltçe “at” kelimesinden türeyerek oluşmuştur. Birçok toplumda olduğu gibi Keltlerde de teknoloji öncesi çağlarda binek hayvanları önemli bir yer tutmaktaydı. Özellikle

yayılmacı politikalar sergileyen toplumların savaş meydanlarındaki en büyük avantajı atlardır. Belki de atlara atfettikleri kutsallık sonucunda ortaya çıkmış bu tanrıça bazı yazıtlarda ve kabartmalarda at şeklinde bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Savaşçıları, özellikle de atlı süvarileri gözeten Epona, bir tür himaye edici lider olarak görülmektedir. *“Epona sadece bütün atgillerin, bütün sivil ve askeri atlıların, at bakıcılarının ve sürücülerin reisi değildir. Yolcuları ve mitik olarak da öte dünyaya yapılan yolculukları gözetir”* (Bonnesfoy: 2000: 218). Keltlerin cehenneme değil de “ölüler ülkesi”ne olan inancına değinmiştik. Ruhani bir ahiret inancı olmasa bile ruh bedenden ayrılınca bir öte dünyaya gitti fikri –ki bu yaşadıkları kıtada var olduğuna inandıkları bir toprak parçasıdır- mevcuttur. Bu fikir doğrultusunda Epona onları gidecekleri “ölüler ülkesi”ne sağ salim ulaştıran ilahedir. Ölü bir bedeni bile gözetin;

“Epona, aynı biçimde kadın olarak bolluk tanrıçasıdır: bolluk ifade eden boynuzu, meyve sepeti, kutsal kabı, ayrıca yanında bir çocuk ve bir tay vardır. Bindiği hayvanı bir yana bırakırsak, bu durumuyla ana tanrıçalara benzer. Evlerin koruyucusu olduğu da söylenir. Çünkü kabartmalarda elinde büyük bir anahtara benzeyen bir şey vardır” (Bonnesfoy: 2000: 218).

Anahtarın bir evi dış etkenlerden korumak için kullanılan bir araç olması hasebiyle Epona’nın koruyuculuk yaptığı unsurlardan birinin de Kelt evleri ve aileleri olduğu düşünülmektedir. Böylelikle o bereket ve bolluk getiren bir tanrıça olmanın yanında evleri de gözetin bir hamidir.

3.3.3. Apolloslar

Işıkları ve sıcaklıklarıyla kişiyi iyileştirdikleri düşünülen varlıklardır. *“Üç ya da dördtürler, Galya dilindeki adları Romalıların büyük tanrısının adına benzer ve bu tanrıya uygun düşen nitelikleri belirtir: İyi gelen, iyileştirici ışık ve sıcaklık...”* (Bonnesfoy, 2000: 52) ifadelerine rastlanmaktadır. Apolloslar arasında Apollo Aneksiyomar, Keltlerin şifa veren koruyucu tanrısıdır. Bu formda –özellikle kıta Keltleri tarafından- benimsenen Apollos, ışıyla halkı aydınlatır ve yine ışıyla hastalıkları iyileştirirdi. *“Şifacı etkilere sahip güneşe ya da yine şifalı kaynaklara ilişkin birçok yerel tanrı adı vardır ve bunların hepsi de Romalıların eline geçen Galya’da Apollun’la benzeştirilecektir.”* (Bonnesfoy: 2000: 52). *“Fakat bu Kelt Apollos’unun, orijinal Yunanlı bir yana, Romalıyla çok az ilgisi olabilir ya da hiç*

ilgisi olmayabilir.” (Monaghan, 2004: 22). Bu varsayım üzerine duracak olursak Kelt Apollos’u orijinal bir Kelt mitolojisi ürünüdür. Keltler onun güneş tanrısı olarak görmekteydi. Özellikle Galya bölgesinde şifa için onun adı anılmaktaydı. Şifa kavramı onunla o kadar özdeşleşmiştir ki kaplıcalarına onun adı ile hitap eder, o kaplıcada Apollos tarafından bahsedilmiş bir iyileştiricilik olduğuna inanılırdı. Bu sebeple Apollos, sağlığın koruyucusu olarak Kelt Mitolojisi’nde yerini almaktadır.

3.3.4. Manannan

Tam adı Manannan mac Lir olan denizcilerin koruyucu tanrısıdır. Genellikle İrlanda ve Man Adası’nda yaşayan Keltler tarafından önemsenen bir tanrıdır. Manannan kelimesi “deniz” anlamına da gelmektedir. Gemilere fırtınalı havalarda hamilik eder, onları erişmeleri gereken limana güvenle ulaştırırdı. Denizcilerin ve deniz ticaretinin koruyucusu olarak görülen bu ilah, aynı zamanda usta bir şekil değiştiricidir. İsteddiği kılığa girme yeteneğine sahip bu tanrı, savaş meydanlarında kılık değiştirme ustalığı sayesinde zafer getiren bir kahramana da dönüşebilmekteydi. *“Çoğu zaman ışığı yakalayan ve tıpkı deniz gibi büyük bir pelerin giyerdi; Manannan tek bir bakışıyla kaderleri değiştirebilmektedir”* (MacKillop, 1998: 285). Rüzgârdan daha hızlı ve azgın dalgalardan daha güçlü olan Mannanan mac Lir, bir tanrı olsa da ölümüne dair anlatılar da mevcuttur. Bu husus Batı mitolojisinin ve özelde de Kelt Mitolojisi’nin diğer mitolojilerden ayrıldığı noktalardan birini tekrar hatırlatmış olmaktadır. İnsani özellikler gösteren bu tanrı, diğer topraklarla iletişimini ve ticaretini denizcilik yoluyla sağlayan Adalı Ketler için –Kelt kültürüne özgü olarak- aynı zamanda bir halk kahramanıdır.

3.3.5. Aine

Aine Kelt Mitolojisi’ndeki güneş tanrıçalarından bir tanesidir. Işığın, aşkın ve doğurganlığın koruyucusu olan bir peri olarak da anılmaktadır. *“İrlanda efsanesi “parlaklık” veya “görkem” anlamına gelen bu ismin birkaç figürünü sunar. Bu ismin tarihi figürleri erkek olma eğilimindedir. Mitolojik figürleri kadındır.”* (Monaghan, 2004:10). Kelt mitoloji evreni bu isimle birçok farklı karakter sunsa da Aine, Kelt

halkları tarafından aşkın ve doğurganlığın hamisi olarak bilinmektedir. Bazı anlatılarda Mananna mac Lir babasıyken bazılarında da sevgilisidir.

Aine adına yapılan birkaç festival olduğu bilinmektedir. Bazı festivaller onunla ilişkili olmasa bile festivaller sürecinde Aine'nin onuruna bazı ritüeller gerçekleştirilmektedir. Yaz gündönümü arifesinde yapılan etkinliklerde, 1 Ağustos'ta gerçekleştirilen yaz festivalinde ve Aziz Yuhanna Günü olarak anılan 24 Haziran'daki festivallerde onun adına adaklar adanmakta ve ona dua edilmektedir. Bu festivallerde doğurganlığın ve aşkın koruyucusu olan Aine'den gelecek yıl için aşk ve çocuk istenilmektedir. Keltler nesillerini devam ettirmek ve çoğalmak konusunda onun gücüne güvenmektedir.

3.3.6. Brigid

İrlanda, Galler ve Britanya'da büyük bir popülerliğe sahip olan Kelt tanrıçasıdır. Brid, Brightid, Brijit gibi isimlerle de bilinen bu tanrıça ateşin, şiirin, şifanın, sığırların ve mahsullerin koruyucusudur. Onu birçok efsanede ve mitte birçok farklı şeye koruyuculuk yaparken görmekteyiz. *“Bazı rivayetlere göre pagan tanrıça o kadar popülerdi ki Hristiyan kilisesi Kelt halkının ona tapınmasını engelleyemedi. Böylelikle kilise onu bir aziz ilan etti.”* (Matson, 2004:22). Bu onun popülaritesinin Hristiyanlıkla birlikte sönmediğini aksine daha da harlandığını göstermektedir. Bazı araştırmacılar onun bir “Ana Tanrıça” olduğunu söylemektedirler.

Şairlerin koruyucusu olarak görülen Brigid, bu yolla edebi geleneklerin de hamisiydi. *“Kelt mitolojisinde birçok tanrı ve tanrıça, şairlerin ve onların edebi geleneklerinin koruyucuları olarak anılır fakat en çok bilineni Brigid'tir.”* (Matson, 2004: 84). Yine de sanata dair üstlendiği koruyuculuğu şairlerle sınırlandırmak doğru değildir. O aynı zamanda hikâye anlatıcılarının, ozanların ve kültürel birikimlerin de koruyucusudur.

Hristiyanlaşan Kelt toplumuyla birlikte Aziz Brigid'e dönüşen bu ilahenin onuruna şubat ayının ilk pazartesi “Aziz Brigid Günü” olarak kutlanır ve çeşitli festivallerle onun adına ritüeller gerçekleştirilir. Öncesinde şifa dağıtıp hastalıklardan muhafaza eden, şiirin ve sanatın koruyuculuğunu yapan bir ateş tanrıçası; sonrasında

Hristiyan dünyası tarafından saygınlık elde etmiş ve adına dualar edilen koruyucu bir aziz olarak Keltler için hiçbir dönem önemini kaybetmemiş bir figürdür.

3.4. SLAV MİTOLOJİSİNDE KORUYUCULAR

Doğu ve Batı kültürleri arasında ortak birçok unsuru bünyesinde taşıyan ama kendine has bir mitolojik evrene sahip olan Slavlar hakkında genel bilgilere baktığımız zaman “*Slav anavatanı, günümüz Belarus, Batı Ukrayna ve Polonya’nın batı bölgesini içerisine alan bir coğrafyadan ibarettir. Slavları Batı, Orta ve Doğu Slavlar olmak üzere üç gruba ayıran tarihçiler, Rusların atalarının Doğu ve Orta Slav kavimlerinden geldiğini ileri sürmektedir.*” (Dualı, 2022:922). Coğrafyaları ve etkilenme dereceleri hasebiyle bazı araştırmacılar Roma ve Yunan mitolojileri arasındaki kıyaslamaların bir benzerini de Slavlar ve İskitler arasında yapmaktadır. Yine de kültürel alışverişin derinliği ve çeşitliliği hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Slav yaratılış miti, komşusu olan Türk toplulukları ve dünyanın diğer birçok mitolojideki gibi su ile ilgilidir. “*Bu tür mitlerde mutlak yaratıcı kendi iradesiyle ya da bir meleğin/ruhun isteğiyle evreni yaratacak ilk tohumu atar*” (Öksüz, 2014: 60). Tohum filizlenir ve yaratılış başlar. Slav Mitolojisi’nde âlem üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar yerüstü, yeryüzü ve yeraltı âlemleridir. Slav tanrılar panteonunun da bu üç âleme göre gruplandırıldıkları görülmektedir. Yerüstü âleminde en önemli tanrılar ikamet eder. Bu tanrılar hava durumunu kontrol eder, insanların çoğalmasını, düzeni ve bereketi sağlar. Yeryüzü âleminde de ilahlar vardır fakat bunlar evrenin yaratılışı ile ortaya çıkan “üst düzey” tanrılar değil daha alt tabaka ilahlardır. Onlar tabiat ruhları olarak da isimlendirilebilecek varlıklardır. Yeraltı âleminde ise cinler, iyeler ve ruhlar diye isimlendirebileceğimiz varlıklar yer almaktadır.

Slavların tanrı figürlerini tahtadan yaptıkları bilinmektedir. Bununla birlikte ölen kişinin yakıldığı, yakılırken de ateşe kişisel eşyalarının da kişiyle beraber bırakıldığı belirtilmektedir. Ölen kişiyle birlikte eşinin ya da hizmetçisinin de yakıldığına dair bir takım rivayetler bulunsa da bunu doğrulayacak bir kanıt henüz rastlanmamıştır. Ölüyle birlikte ölüye dair eşyaların da yakılması hadisesi Slavlara ait tarihi kalıntıların neden yetersiz olduğunu açıklar niteliktedir. Bunun yanı sıra Hristiyanlaşma sürecine kadar yazıyı kullanmayan ve özerk prenslikler hâlinde

yaşayan Slav halkları, kendi aralarında da bir çeşit içsel kapanma yaşamışlardır. Büründükleri ezoterik yapı nedeniyle kültürel ürünlerinin ve halk anlatılarının arketipsel arka planının izi sürülememektedir.

Mısır mitolojisi ve Hint Mitolojisi'nden bahsederken mitlerin ve ilahi varlıkların önem derecelerini hanedanlığın ya da klanın başında kim varsa onun takdiri belirlemektedir demiştik. Antik Mısır'da hangi hanedanlık tahta geçerse kendi mitik anlatılarını ve inandıkları tanrılarını daha üstün ve biricik gösteren bir politika izlemekteydiler. Hint kültüründe de klanlar menfaatleri ve mezhepleri doğrultusunda mitlere kendilerinin yararına olacak şekilde yorumlayıp inanmaktaydılar. Slavlar arasında da bu strateji hayata geçirilmiştir. *“Kiev prensi Vladimir, 978 yılında Kiev tahtına oturduğunda hâkimiyetini sağlamlaştırmak ve korumak adına bir takım çalışmalarda bulunur.”* (Uzelli, 2017: 183). Vladimir, belirli tanrıların ön planda tutulduğu, belirli tanrılar yok sayıldığı bir tanrılar panteonu oluşturmuştur. Bu panteonda askerlerin koruyucusu olan Perun en önemli tanrı olarak yer almıştır.

“Rus mitolojisine ait pek çok arkaik tasarım, Hristiyanlığın kabulüyle birlikte yeniden yorumlanmış, pek çok mit ve mitolojik unsur orijinalliğini koruyarak ve Hristiyan öğretileriyle kaynaşarak günümüze kadar devam etmiştir.” (Öksüz, 2014: 16). Bu şekilde görüşler olsa da Ortodokslaşan Slavlar için bir zamanlar ilah olarak görülen varlıkların “aziz” olarak dönüşümü elbette kültürel özgünlüğü azaltmaktadır. Paganlıktan Hristiyanlığa geçiş ile tanrıların Hristiyan azizlerine dönüşmesi, sahip oldukları özelliklerin farklı azizlere “bölüştürülmesi”, birçoğunun sakıncalı bulunarak kilise tarafından unutturulması günümüzde Slavların mitolojilerine daha detaylı bir bakışı engellemektedir. Fakat bu politika neredeyse bütün batı kültür ve mitolojilerine sirayet etmiştir. Yine de günümüzde dahi önemini yitirmemiş, tapınılmasa da saygı duyulan, kültürel zenginlik olarak görülen mitolojik anlatılar ve varlıklar mevcuttur.

3.4.1. Domovoy

Slavların ve özellikle de Rus halkının koruyucu ev cinidir. Domovoy'un bir ata ruhu olduğu düşünülmektedir. Tıpkı Japon Mitolojisi'nde gördüğümüz gibi atalar öldükten sonra dönüşüm geçirerek bir koruyucu ruh olarak eve geri döner ve ev ahalisini korumaya başlar. Domovoy'un evlerin merkezi olan ocak ya da soba

içlerinde yaşadığına inanılmaktadır. Slavlar tıpkı Mısırlılar gibi ev inşa ederken evin temeline bazı koruyucu unsurları yerleştirmişlerdir. Böylelikle Domovoy'un gelip o evi ve ev ahalisini gözeteyeğine inanılmıştır. *“Adı –Rusça’da ev anlamındaki- “dom”dan gelen, ailenin refahını gözetten ve bazen sevgiyle dedushka (büyükbaba) veya chelovek (arkadaş) olarak anılan Domovoy’un karısı Domovikha da bodrumda ya da kümeste yaşayarak iyi eşlere ev işlerinde yardımcı olurdu.”* (Dixon-Kennedy, 1998: 73).

Dajbog'dan bahsederken değindiğimiz coğrafi zorlukların ortaya çıkardığı bir diğer inanış da Domovoy'un o evdeki insanları donmaktan koruduğu inanışıdır. Uzun ve soğuk kış aylarında Slavlar, evlerini soğuktan, yırtıcı hayvanlardan ve doğal afetlerden koruması için Domovoy'a inanç beslemişlerdir. Bu ev cini de bir ata ruh ya da sadece koruyucu bir ruh olarak hane halkını gözetmiştir. Evlerin ocaklarında yaşaması Yunan Mitolojisi'ndeki Hestia'ya benzerlik gösterse de o bir ilah değil eril özellik gösteren kutsal bir ruhtur. Sunak alanı da yine evin ateş yakılan noktaları olan sobalar, ocaklar, şöminelerdir.

“Diğer pek çok tinsel varlık gibi Domovoy da gün batımından sonra ve geceleri aktiftir. Bu saatlerde evin içinde ve dışında dolaşır, ahıra gidip hayvanları kontrol eder.” (Öksüz, 2014: 156). Bunun yanı sıra Domovoy'un eğer ev sahibi çalışkansa, ahlak sahibi ve ailesine bağlıysa o evi koruduğu düşünülmektedir. Bu inanış da hem toplumsal hem de bireysel bir nizam oluşmasını sağlamaktadır. Eğer ahlaki açıdan yeterli olunursa Domovoy o kişiyi ve hanesindekileri yangından, soğuktan, hastalıktan ve ölümcül diğer şeylerden muhafaza ettiğine inanılmaktadır.

3.4.2. Perun

Slav tanrı panteonunun en bilinen tanrılarının başında gelen Perun bir savaş tanrısıdır. *“Doğu Slav mitolojisinde baş tanrı, gök gürültüsü, fırtına ve aynı zamanda savaşçıların tanrısı olarak bilindiğinden genelde elinde topuz ile tasvir edilegelmiştir.”* (Dualı, 2022: 933). Savaş meydanlarında askerlerin koruyuculuğunu yapan bu tanrı aynı zamanda zafer müjdecisidir. Askerler onun hamiliğini diler ve ondan yardım isterlerdi. Bunun neticesinde Perun onları düşmanlarının ölümcül darbelerinden korumaktaydı. *“Rusça’da “ilk” (Pervıy) anlamına gelen sözcükten türetilen Perun adı, koruyucu, kurtarıcı, üstün varlık anlamında kullanılır.”* (Öksüz,

2014, 85). Slav Mitolojisi'ndeki en kudretli tanrı Rod iken Perun'un baş tanrı olarak görülmesi esasında insan eli değmiş stratejik bir hamledir. Bir önceki sayfada mitlerin iktidarlara hizmet etme görevine değinmiştik. Birçok kültürde antik anlatılar o devrin iktidarının onu yorumlayış biçimi ve öne çıkarma nedeniyle canlı kalmayı başarmıştır. Slav halklarına baktığımızda ise prenslikler birleşip bir devlet olduktan sonra sınırlarını genişletmek ve orduda birlik sağlayabilmek adına Perun'un birincil tanrı sayılacağı bir panteon oluşturdıkları düşünülmektedir.

Tüm bunların yanı sıra onun şimşek tanrısı olması da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Fırtınaya, yağmura ve gök gürültüsüne hükmeden Perun'un su kaynaklarının da hâkimi olduğu inancı yaygındır. Yani onu sadece savaşçıların koruyucusu ve zafer getiren kurtarıcı olarak düşünmemek gerekir. O, birincil yaşam kaynağı olan suların da koruyucusudur. Perun'a sadakatle bağlı olan Slavlar, *“hastalıklardan iyileştiklerinde, savaşta zafer kazandıklarında Perun'a adak adayacaklarına söz verirler”* (Uzelli, 2017: 184). Bu hastalıktan kurtaranın da zafer getiren gücün de Perun olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Böylelikle o hem panteonun hem de Slav toplumlarının en önemli ilahlarından biri hâline gelmektedir.

3.4.3. Volos

Volos ya da Veles sığırların, tacirlerin ve ticaretin koruyucusu olan tanrıdır. Tarım ve hayvancılığın birincil ekonomik iş gücü olduğu çağlarda neredeyse her toplulukta hayvanlar, tüccarlar, çiftçiler ve bunlara dair unsurları korumakta olduğuna inanılan tanrılar oluşa gelmiştir. Tarım toplumları hasadına hamilik edecek ilahları öne çıkarmıştır, deniz ticareti yapan toplumlar her zaman denizlerde onları korumakta olup onları gözeten tanrılara inanmıştır. Hayvancılıkla geçimlerini sağlayan kavimlerde de durum böyledir. Slavlar sığır yetiştiriciliği ile uğraştıkları için geçim kaynakları olan bu hayvanlara ehemmiyet vermişlerdir. Slavlar onları ve ticaretlerini koruyacağına inandıkları Volos'a da kültürlerinde ve inanç sistemlerinde önemli bir yer ayırmaktadır. *“Çiftlik hayvanlarına salgın bir hastalık bulaştığında bir koyun, bir inek ve bir at kuyrukları birbirine bağlanarak bir uçurum kıyısına götürülüp uçurumdan atılırdı. Volos'a yapılan bu kurban sunusu pagan tanrının anılmasını sürdürerek Hristiyanlık dönemine kadar devam etti”* (Dixon-Kennedy, 1998: 308). Hayvanları hastalıktan koruyup, kişinin kazancının muhafızı olan Volos,

Hristiyanlığa geçişle birlikte batı toplumlarında sık sık görülen bir dönüşüm yaşayarak pagan tanrısından bir azize evrilmiştir. Ona ait olan özelliklerin bir kısmı Aziz Vlasil kimliğiyle Hristiyan-Ortodoks Slavlar arasında inanılabilirliğini sürdürmüştür. Slavlar Pagan iken de Hristiyan iken de onu yüceltmişlerdir.

“Eski Slav metinlerinde genellikle boynuzlu hayvanların, sürülerin tanrısı olarak yer almaktadır. 945 ve 971 tarihlerinde yapılan anlaşma metinlerinde Perun’la birlikte isminin geçmesi onun önemli bir Slav tanrısı olduğunu göstermektedir” (Dualı, 2022: 936). Volos, Slavlar için çok önemliyken Vladimir panteonunda yer almamaktadır. Buna sebep olarak Perun başlığında bahsi geçen “strateji” meselesi gösterilebilmektedir. Yapılan savaş antlaşmalarında Perun askerlerle Volos da zenginlikle ve mutlaka ikisi de birlikte anılmaktadır. İki tanrının denk görüldüğü bu inanç sistemi Vladimir’in stratejilerine uymadığından Perun’un “biricik” kalabilmesi adına Volos’un panteona dâhil edilmediği yorumu yapılabilmektedir. Yine de Slavlar için zenginliğin, hayvanların ve ticarete dair her unsurun koruyucu tanrısı olarak varlığını sürdürmüştür.

3.4.4. Mokoş

Doğurganlığın ve hasadın koruyucu tanrıçasıdır. Slav inancında çok önemli bir konumda yer alsa da Vladimir panteonunda son sırada konumlandırılmıştır. Özellikle kadınların bağlılık gösterdiği bir tanrıçadır. Aynı zamanda Perun gibi su ile ilişkilendirilmiştir. Hasadın ve bereketin koruyucusu olduğu için bu bir çeşit “toprak ana” figürüne dönüşen tanrıçanın; hasadın ve yaşamın kaynağı olan su ile ilişkilendirilmesi pek tabiidir. Ayrıca Vladimir panteonunun sonunda da olsa Slav toplulukları bahar şenliklerinde, tarıma dair ritüellerinde ve daha birçok toplumsal faaliyetlerinde Mokoş’u özel bir konumda tutup ona adaklar adayıp, ibadet etmişlerdir.

“Tanrıça Mokoş tüm el işlerini, özellikle de yün eğirme ve iplik bükme gibi faaliyetleri kutsar. Mokoş’un kutsal günü cumadır ve haftanın bu gününde iplik eğirmek, çamaşır yıkamak yasaktır.” (Öksüz, 2014:91). Mokoş’un insanların kaderiyle ilişkili olduğu inancı da mevcuttur. Yün ve iplik işiyle ilişkilendirilen bu tanrıçanın kaderle de bağlantılı olması Yunan ve Roma mitolojilerinde gördüğümüz “Fatalar”ı çağrıştırmaktadır. Fatalar, ellerindeki ipliklerle insanların ve tanrıların

“kader ağlarını” kutsal ipliklerle ören tanrıçalardır. Mokoş da hem insanların kaderine hükmedebilen bir tanrıça olması hem de ipliklerle bağlantılı olması hasebiyle Fatahar’a benzemektedir.

Eski Slav Mitolojisi’nde tek tanrıça olan Mokoş, “*Levskiyevska’ya göre aile mutluluğunun, çocuk doğumunun ve her türlü tipik kadın işlerinin koruyucusudur.*” (Uzelli, 2017:194). Daha çok kadınlar tarafından ibadet edilmesinin sebebi de budur. Hamile kalmak isteyen ya da doğum yapmak üzere olan kadınlar onun yardımını talep etmektedir. Gebeliğin oluşması ve doğacak çocuğun sağlıklı olması için ona yakarılıp adak adanmaktadır. Gündelik ve zorlu ev işlerini kolaylaştırması ve yardımcı olması için dua edilen Mokoş aynı zamanda disiplin edici bir figürdür. İşlerini savsaklayan ve tembellik edenleri cezalandırdığına inanılmaktadır. Bu yönüyle de hem toplumsal hem kişisel nizam sağlayıcıdır. Özetleyecek olursak Mokoş; doğurganlığın, bereketin, hasadın, kadınların, su kaynaklarının koruyucusudur. Birçok fonksiyona sahip bu tanrıça Slav toplulukları için önemli bir konumda yer almaktadır ve günümüzde de oldukça bilindik ve saygın bir kültürel figürdür.

3.4.5. Dajbog

Dajbog ya da Dazhbog olarak bilinen bu varlık Slav Mitolojisi’nde yer alan bir güneş tanrısıdır. Slav halkları onu mutluluk, talih ve iyilikle özdeşleştirmiştir. Dajbog ismi kesin olarak Slav kökünden gelmektedir. “*Rusçada bog “tanrı” demektir. Dat “vermek” fiilinden türeyen bir emir kip, day ise “ver” anlamındadır. Dolayısıyla Dajbog, iyilik, cömertlik veren tanrı olarak nitelendirilir.*” (Öksüz, 2014: 92). Bazı araştırmacılar bir başka güneş tanrısı olan Hors’un da Dajbog’un bizzat kendisi olduğunu ifade etseler de kesinlik söz konusu değildir. Soğuk ve sert bir iklimin kucağında yaşayan Slav halkları için güneş ve sıcaklık oldukça değerlidir. Yılın büyük bir bölümünü bulundukları coğrafya sebebiyle karlı ve buz tutmuş topraklarda geçiren Slavlar, yaz mevsimini ve güneşin sıcaklığını Dajbog ile ilişkilendirmişlerdir. “*Güneşin yeryüzüne verdiği refah, nimet, bereket ve iyilikle ilintili olarak Dajbog*” (Öksüz, 2014: 92) varlığıyla insanları koruyan bir tanrıdır. Onun yokluğunun kıtlık, hastalık ve şanssızlık getireceği düşüncesi dolayısıyla her sene tekrar gelmesi ve insanları ışığı ve sıcaklığıyla koruması için adına festival düzenlenmektedir. Bu

festivalin aynısı yaz başlangıcında bu sefer de ışııyla insanların ruh sağığını koruyacağı, onlara mutluluk ve şans vereceğı inancı doğırtusunda gerçekleşir. Dajbog, Slav toplulukları için sıcaklığın, iyiliğın ve esenliğın koruyucusudur.

SONUÇ

Mitolojiler toplumların ilk edebi üretimleri, ilk felsefi hareketleri ve ilk kültürel malzemeleridir. İnsanlar bilinen en eski fikirlerini, kendi gerçekliklerini, varlık sahnesinde konumlandıkları yeri sözle, ritüelle, simgelerle yani kısacası mitlerle ortaya koymaktadır. O haseple mitler sayesinde insanlığın psikolojik, teolojik ve felsefi ilk üretimlerine ulaşmak ve bunlardan hareketle çıkarımlarda bulunmak, tespitler yapmak mümkündür. Kültür farklı da olsa duygular aynıdır. Hangi ırktan hangi milletten olursa olsun her insan korkar, öfkelenir, tedirginlik duyar, umut eder, meraklanır. Merak duyan insanoğlu bilinmezin peşinden gider. Düşünce mekanizması sürekli olarak sorular ortaya çıkarır ve bu soruların cevabını alabilmek için harekete geçer. Bu eylemsellik zihnî de olsa fizikî de olsa bulduğu cevaplarla topluma “kurgulanmış bir gerçeklik” kazandırır. Kişi gizemli karanlığın içinden sorularının cevabını çekip çıkararak bulduğu gerçekliği hikâyeleştirerek kültüre kazandırır ve bu kazanıma mit adı verilmektedir.

Bu çalışmayı hazırlarken bizim de cevap bulmayı planladığımız başlıca sorularımız vardı. Bunlardan ilki bir toplumun ya da herhangi bir insanın neden bir koruyucuya ihtiyaç duyduğu sorusuydu. Çalışmamızın bütününde görülmüştür ki insanoğlunun karşı karşıya kaldığı sayısız tehlike ve mücadele vardır. Bu zorlu süreçte ruhsal olarak ayakta kalabilmek ve yaşamını idame ettirebilmek hayli zor bir durumdur. Kişi bilinmezlikler içinde negatif duygulara kapılarak hem bedenen hem ruhen zayıf düşebilmektedir. İnsan içinde bulunduğu kaostan çıkabilmek için ona “umut” ve “cesaret” verecek bir varlık fikrine tutunmuştur. İnsan psikolojisinin kökeninde yer alan bu durumu “koruyucu varlık” kavramı üzerinden açıklamaya çalıştık.

Psikolojik reaksiyonların inanç dediğimiz olguyu ortaya çıkarmada nasıl bir rol oynadığı da bir diğer sorumuzdu. Yaptığımız karşılaştırmalı mitoloji çalışmasında görülmüştür ki insanoğlu bilmediği, anlam veremediği ve korkutucu bulduğu bazı şeylere üstünlük sağlayamadığı için inanç besleme eğilimi göstermiştir. Karşısındaki

gizemli enerjiyi nasıl alt edeceğini bilemeyen insan ona korku ve saygı karışımı bir inanç duymuştur. Sonrasında da inanç beslediği bu enerjiden onu himaye etmesini dilemiştir. Elbette bütün koruyucu varlıklar ya da daha genel konuşmak gerekirse bütün tanrılar bu düşünce ekseninde ortaya çıkmamıştır. İnanç duymaya başlamanın, tapınmanın birçok sebebi olabilmektedir. Yine de aralarındaki sebeplerden bir tanesi de budur demek yanlış olmayacaktır. Bunun yanı sıra bir varlık tarafından korunuyor olduğu, kutsal bir unsurun kişiyi gözettiği düşüncesinin insanda büyük bir rahatlamaya sebebiyet verdiği aşikârdır.

İnsanoğlu yaşadığı bölgenin tehlikelerine göre, sahip oldukları fizyolojik veya ruhsal eksikliklerine göre, mesleklerinin zorluklarına göre ya da ait oldukları toplumun içine düştüğü felaketlere göre güvende olmak için konum almaktadır. Her an tetikte yaşama hâli içinde olmanın yanı sıra içten içe onları bulundukları zorluktan kurtarabilecek bir varlık fikrine tutunarak dualar, ritüeller, festivaller, törenler, sihirli sözlerle ona yakarıp, medet dilemektedir. Örneğin dünyanın neresinde olunursa olunsun, tıp ne denli gelişmiş olursa olsun doğum yapmak her zaman korkutucu ve zorludur. Kadınlar doğum yapmak gibi tehlikeli bir hadiseyle ömürlerinde çoğunlukla birden fazla kez karşılaşmak durumunda kalırlar. Kadınlar hamile olduklarını fark ettikleri andan doğuma kadar hatta doğumdan sonraki kritik günlerde de düşman ruhlar tarafından kuşatıldıklarına, şeytanların bebeği çalmaya ve öldürmeye çalıştıklarına inanmaktadırlar. Toplumların da bu inanca yönelik uygulamaları elbette mevcuttur. İşte bu noktada şeytanlara, kara iyelere, kötücül ruhlarla karşı hem annenin hem de bebeğin güvenliği için ilahi bir kudretin yardımı talep edilir. Ayasın, Kishbtbojin, Umay Ana, Mokoş, Hestia, Sashti, Hathor, Aine, Bes, Jizo, Tauret gibi birçok “mitolojik ana” ya da tanrıça farklı toplumlarda, farklı coğrafyalarda kadınların hamisi olarak dillendirilmektedir. Başka bir örnek daha verecek olursak insanlar için dünden bu güne her zaman “geçim” öncelikli bir mesele ola gelmiştir. Su kaynakları, tarım arazileri, hava şartları her zaman birincil öneme sahip unsurlardan olmuştur. Toplumlar tarımla çiftçilikle ilgilenirken yapılması gereken her türlü işi yapar ama çoğunlukla elinde olmayan ve baş edemeyeceği bir durum ile karşı karşıya kalır. Bahsettiğimiz durum doğanın getirebileceği bilinmezliklerdir. Sel hasadı alıp götürebilir, güneş tarım arazisini kavurup yakabilir, ekinler yeşermeyebilir, hayvanlar hastalanıp ölebilir ve en önemlisi su kaynakları

tükenebilir. Birçok ilkel toplulukta birincil geçim kaynağı tarım ve hayvancılık iken oluşabilecek herhangi bir olumsuzluk insanların temel ihtiyaçlarına darbe vurabilmektedir. Bu noktada toplum geleceğe umutla bakabilmek için geçimlerine gözetecek bir kudret olduğu fikrine tutunmaktadır. Farklı toplumlarda su kaynakları için, tarım için, bolluk ve bereket için, sürüleri için birçok koruyucu figür mevcuttur. Mevsim geçişleriyle alakalı takvim ritüellerinde, tarım festivallerinde ve daha birçok törende bu varlıklar adına merasimler gerçekleştirilerek geçim kaynaklarını gözettikleri için adaklar adanır, ilahiler söylenir.

Bu noktada son olarak değinmek istediğimiz mesele toplumlar arasında koruyucu ihtiyacının ortak bir durum olduğu fakat coğrafik konumun dikkat çekici bir farklılık ortaya çıkarmasıdır. Çünkü her coğrafyanın, her iklimin farklı zorlukları ve tehlikeleri vardır. Örneğin Slav halklarının ve Mısır toplumunun bu noktada benzer endişeler taşıdığı söylenemez. Slavlar zorlu ve uzun kış gecelerinde donarak ölmek için ve yaz güneşinin hemen dönüp onları ısıtması için Dajbog'a dualar edip ritüeller gerçekleştirmekteyken; Mısır toplumu kavurucu sıcaklığın şiddetinin suları kurutmaması ve çöl tehlikelerinin onları bulmaması için Hapi'ye yakarırdı. Kısacası toplumlar ihtiyaçları doğrultusunda mitolojik tanrılar üretmişlerdir. Çalışmamızın tamamına bakıldığında bunun gibi birçok örnek görülecektir.

Doğu ve Batı Mitolojilerinde yer alan koruyucuların tespitini, tasnifini ve tahlilini gerçekleştirmeyi amaçladığımız çalışmamız boyunca seçili sekiz mitoloji için literatür çalışması yapılmış, genel özelliklerine dair okumalar gerçekleştirilmiş ve bu mitolojileri kapsayan sözlüklerde koruyucu varlıklar tespit edilerek tahlil edilmiştir. Sonrasında her toplumda farklı isimlerle anılan varlıkların benzerliklerine dikkat çekilmek amacıyla hem çalışmamızın müstakil bölümlerinde hem de sonuç yazımızın sonunda yer alan tablolarda bu durum gözler önüne serilmiştir. Dünyanın neresinde olursa olsun her toplumun benzer kaygılara sahip olması ve neredeyse hepsinin benzer inanmalar göstermesi söz konusudur. Tablolarda yaptığımız sınıflandırmada da görüleceği üzere farklı kültürlerde farklı isimlerle anılan, kimi toplumun tanrı/tanrıça olarak isimlendirdi kimisinin mitolojik ruh olarak gördüğü birçok varlık neredeyse aynı özelliklere sahiptir. Bunun sebebi az önce bahsettiğimiz ortak kaygılar meselesidir. Bu sebeple coğrafik zorluklar, doğaya karşı güçsüzlük, hayat mücadelesi, ruhsal karamsarlık ve bunlar gibi birçok olumsuzluğun neticesinde

her biri farklı bir unsura koruyuculuk eden özel muhafızlar, hamiler, koruyucular ortaya çıkmaktadır. Ama bazı kültürler için belli varlıklar isim ve misyon olarak dikkat çekici bir benzerli göstermektedir. Örneklerle desteklemek gerekirse Japon Mitolojisi'ndeki Atago-Gongen ve Türk Mitolojisi'ndeki Atagan Han dağları korumakla görevli iki ilahi ruhtur. İsimleri ve vazifeleri hayli benzerlik gösterir. Başka bir örnek de isimleri benzemese de misyonları benzeyen Jizo ve Hızır'dır. Ait oldukları toplumun en popüler koruyucuları olan bu iki varlık, yolda kalmışların, çocukların, şifa bekleyenlerin, kadınların ve daha birçok kişinin imdadına koşmaları ile bilinmektedir. Roma Mitolojisi'ndeki "Lares" ve Türk Mitolojisi'ndeki "Ak İyeler" benzer inanmaların ürünü olan ruhlardır. Tanrı olarak kabul görmeyen bu ruhlar "eşlikçi" veya "bekçi" olarak görülmektedir. Her bir ortamın, mekânın farklı isimlerde koruyucu bekçisi olduğuna inanan Romalılar ve Türkler birbirine birçok noktada benzeyen ak ruhların varlığına inanç beslemişlerdir. Bu durum insanoğlunun ortak doğasının ortak eğilimlerine dair bir tespit olarak düşünülebilmektedir. İnsanlığın ortak bir hücreye, farklı yaşayışlar içinde olsalar da benzer beyin aktivitelerine sahip olması çalışmamızın temelini oluşturan ana unsurlardan bir tanesidir.

Çalışmamızın temelini oluşturan ana unsurlardan bir diğeri de benzerlikleri kadar farklılıkları da ortaya koymaktır. Doğu mitolojilerini ve Batı mitolojilerini iki ayrı bölüm olarak ele almamızın sebeplerinden biri bu iki farklı medeniyetin en belirgin farklılıklarının daha net görülmesini amaçlamamızdır. Bu iki medeniyet aynı kaynaktan besleniyor olsalar da bakış açılarında ve yorumlayış şekillerinde ciddi bir farklılık söz konusudur. Burada mesele çok tanrılı, tek tanrılı inanışlar meselesi değildir. Doğu mitolojilerinde tanrılar ulaşılmaz bir konumdadır. İnsanlar onları göremez, aracı ruhlar ya da sihirsel gücü olan insanlar olmadan onlarla iletişime geçilemez. Onlar kusursuz, kudretli, merhametli, yüce ve sonsuz güç sahibidir. Bu sebeple Doğu mitolojileri içerisinde incelediğimiz mitolojiler "sevgi dolu" tanrılar noktasında oldukça zengindir. Çalışmamız içerisinde de bunu görmek mümkündür. En bilindik ve en önemli ilahi varlıkları tespit edip aktardığımız bu çalışmamızda Doğu mitolojileri başlığı daha hacimli ve detaylıyken Batı mitolojileri için bunu söylemek söz konusu değildir. Batı uygarlıklarının tanrı düşüncesini algılayış ve kabul ediş biçimleri daha farklıdır. Onlar tanrıları tıpkı insanlar gibi aile bağları olan,

kusurlu, hiddetli ve kavgacı olarak tahayyül ederler. Bu sebeple mitolojilerinde koruyucu bir figür sayılabilecek tanrı ya da ilahi varlık oldukça sınırlıdır. Batı uygarlıkları içerisinde en zengin mitolojik anlatıya sahip olan medeniyet Antik Yunan medeniyetidir. Onların mitolojilerinde bile en büyük tanrı olan Zeus insanlara karşı kin tutar, onları yok etmek ister ve insanlığa tuzaklar kurar. Prometheus'u, Yunan mitolojisi başlığında insanlığın ve medeniyetin koruyucusu olarak aktarmamızın en büyük sebebi baş tanrı Zeus'a karşı insanoğlunun arkasında durup onlara yardım etmesidir. Bu örnek bile Batı mitolojilerinin Doğu mitolojilerine nazaran “koruyucu tanrılar” noktasında neden daha eksik olduğunun bir delili niteliğindedir. Batı uygarlıkları ayrıca süreç içerisinde Hristiyanlaşarak var olan sınırlı sayıdaki koruyucu ilahı da “azizleştirme” eğilimi göstererek onları mitolojik köklerinden ayırıp insanlaştırmıştır. Günümüzde aziz olarak isimlendirilen birçok şahsiyet aslında Hristiyan ruhban sınıfın halka unutturamadığı mitolojik varlıklardır. Bu değişim ya da dönüşüm diyeceğimiz durum neticesinde bu karakterler mitolojinin çerçevesinden uzaklaşarak teoloji alanına kaymış figürlere dönüşmüşlerdir.

Çalışmamız sürecinde yaşadığımız en büyük zorluklardan bir tanesi bazı mitolojileri araştırırken karşılaştığımız kaynak yetersizliği olmuştur. Bilinir olan ve günümüzde birçok akademik çalışma yapılan Yunan, Hint, Mısır, Japon mitolojileri noktasında birçok kaynak elde etmek bu kaynakları karşılaştırarak elde edilen bilginin doğruluğunu tespit etmek oldukça mümkündür. Fakat bu adı geçen mitolojilerin aksine Kelt ve Slav mitolojisi gibi alanlarda Türkçe kaynak bulmak pek mümkün değildir. Her iki mitoloji için Türkçe kaynak sayısı bir elin parmağını geçmediğinden bu mitolojileri anlamak, koruyucu varlıkları tespit etmek ve aktarmak için yabancı dildeki kaynaklara başvurma gerekliliği hâsıl oldu. Literatür eksikliği olan mitolojiler için yabancı dildeki kaynaklardan çeviri yaparak süreç ilerletilmiştir ki bu durum hâliyle süreci yavaşlatmıştır. Bu noktada çalışmamız Kelt ve Slav mitolojisi gibi Türkçe kaynak konusunda yetersiz olan mitolojilere de ışık tutmuştur. Bunun yanında koruyucu varlıklar noktasında en azından bizim çalışmamız kapsamında en zengin mitolojinin Japon mitolojisi olduğunu ve kaynak sayısının oldukça fazla olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Japonya için kullanılan “Kamiler Ülkesi” kavramı ve kami sayısının sekiz milyon olduğu ifadeleri bu söylemimizi kanıtlar niteliktedir. Çalışmamız sürecinde tespitini amaçladığımız

koruyucu varlıklar konusu haricinde Türk mitolojisi hatta Türk tasavvufuyla ortak hususlar olduğu gözlemlenmiştir. Birçok mitolojik karakterin hem isim hem de görev olarak benzerlik gösterdiği, tasavvufi hareketlerin mottolar da dâhil birbirlerine yakın felsefelere sahip olduğu dikkatimizi çekmiştir. Bu benzerliklere dikkat çekme nedenimiz ilerde yapılması muhtemel akademik çalışmalar için meslektaşlarımıza bir fikir verebilmek gayesidir.

Yapılan araştırmada sonuç olarak muhafız ruhlar, ak iyeler, hamiler, merhamet dolu tanrılar ve daha birçok farklı isimle anılan koruyucu varlıkların kültürlerin vazgeçilmez bir parçası olduğu tespit edilmiştir. Toplumların kültürel yaratmaları ve bu yaratmaların ürünü olan mitlerin koruyucu varlıkların yüzeye çıkmasında bir kaynak olduğu gerçeğinden hareketle bu varlıkların en belirginlerini, toplum tarafından en saygı duyulanlarını tespit ederek çalışmamızda aktarmış bulunmaktayız. Karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarında ikiden fazla mitolojinin karşılaştırıldığı akademik üretimlerin eksikliği göz önünde bulundurulduğunda yaptığımız çalışmanın literatürde önemli bir eksikliği dolduracağı ve karşılaştırmalı mitoloji alanında yapılacak diğer çalışmalara öncülük edeceği düşüncesindeyiz. Bununla beraber çalışmada görülen eksiklikler bilimin eleştiriye açıklığı ilkesi kapsamında bir sonraki çalışmalara ışık tutacaktır.

Tablo 1

DOĞU MİTOLOJİSİ				
	1.Türk Mitolojisi	2.Japon Mitolojisi	3.Hint Mitolojisi	Mısır Mitolojisi
Kadınların veya çocukların koruyucuları	a.Ayasıt b.Umay Ana c.Ana Maygıl	a.Jizo b.Kishbtbojin	a.Sashti	a.Hathor b.Bes c.Tauret
Ulusun, askerlerin veya barışın koruyucuları	a.Umay Ana	a.Bishamon-ten b.Haçıman	X	X
Yolcuların koruyucuları	a.Hızır b.Suyla Han	a.Jizo	a.Puşan	X
Tarımın, Geçimin, Doğanın veya Hayvanların K.	a.Hızır b.Bayanay c.Atagan Han d.Cayık Han	a.Haçıman b.Kannon c.Atago-Gongen	a.Aditi b.Puşan	a.Bastet b.Hapi
Sağlığın Koruyucuları	a.Sün Han b.Aşapatman c.Ak Körmüsler	a.Okamutsumi b.Kannon	a.Surya b.Yedi Ana	a.Sekhmet
Evlerin veya Ailenin Koruyucuları	a.Alaz Han b.Ak İyeler c.Ak Körmüsler	a.Atago-Gongen	a.Kubera b.Vastospati	a.Bes b.Tauret

Tablo 2

BATI MİTOLOJİSİ				
	1.Yunan Mitolojisi	2.Roma Mitolojisi	3.Kelt Mitolojisi	4.Slav Mitolojisi
Kadınların veya çocukların koruyucuları	a.Artemis b.Hestia	a.Iuno	a.Dagda b.Aine	a.Mokoş
Askerlerin veya barışın koruyucuları	a.Athena	a.Victoria	a.Dagda b.Epona	a.Perun
Yolcuların koruyucuları	a.Hermes	a.Lares	a.Manannan	X
Tarımın, Bereketin veya Hayvanların K.	a.Demeter ve Oğlu Ploutos	a.Saturn	a.Dagda b.Epona c.Brigid	a.Mokoş b.Volos c.Dajbog
Sağlığın Koruyucuları	a.Asklepios	X	a.Apolloslar b.Brigid	a.Dajbog
Evlerin veya Ailenin Koruyucuları	a.Hestia	a.Lares	a.Epona	a.Domovoy b.Mokoş

KAYNAKÇA

Abdurrezzak, Ali Osman, *Mitolojik Boyutu Ve Çeşitli Yönleriyle Kara İye*, Çanakkale: Paradigma Akademi, 2020.

Akbay, Okan Haluk, *Japon Kültürü Terimler Sözlüğü*, Konya: Kültür Sanat Yayınları, 2013.

Akcan, Gizem, "Psikoloji Çerçevesinde Mitoloji Olgusunun İncelenmesi", *Mitoloji Araştırmaları* (ed. İbrahim Gümüş), İstanbul: Hiperyayın, 2019.

Akıncı, Kamil, *Kelt Kültürü ve Arkeolojisi*. 2023. <https://www.researchgate.net>
Erişim tarih: 20.07.2023

Aladaş, Tuğba, *Türk Mitolojisinde Tek Gözlü Varlıklar*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Albayrak, Ali, "Mitolojinin Dini Hayattaki Yeri ve Önemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/54 (2017), s. 952-958.

Altuntek, N. Serpil, "Kültür ve Zihin Goodenough, Levi-Strauss ve Geertz" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23, (2006), s. 45-60.

Anar, Aslıhan, ve Burhan Bozkurt, "Türk Şamanist Mitolojisinde Tanrılar ve Ruhlar." www.academia.edu. Erişim tarihi: 18.05.2024.

Armstrong, Karen, *Mitlerin Kısa Tarihi*. (çev. Dilek Şendil. İstanbul: Merkez Kitapçılık, 2005.

Arslan, Eylül, "Çin, Japon ve kore Mitolojilerinin Ortak Söylenceler Üzerinden İncelenmesi " *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, (2019), s. 97-118.

Ashkenazi, Michael, *Japon Mitolojisi*. (çev. Özlem Özarpacı). İstanbul: Say Yayınları, 2018.

Aydın, Mehmet, "Türklerde Hızır İnanıcı" *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1986), s. 51-77.

Bayat, Fuzuli, *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.

- _____, *Türk Mitolojik Sistemi*. Cilt 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Bayraktar, Zülfikar, “Nasrettin Hoca Fıkralarının Metin Merkezli Halk Bilimi Kuramlarından Yayılma ve Gelişme Kuramlarına Göre Tahlili” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, s. 141-152.
- Benedict, Ruth, *Kültür Örüntüleri*, (çev. Mustafa Topal), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Bernard, Catherine. *Celtic Mythology*. Dublin: Grosset&Geddes, 1999.
- Bonnefoy, Yves, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, (çev. Levent Yılmaz), Ankara: Dost Kitapevi, 2000.
- Bulfinch, Thomas, *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2018.
- Bayer, Burcu, *Üç Elma Mitoloji, Folklor, Fantastik*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Campbell, Joseph - Bill Moyers, *Mitolojinin Gücü*, (çev. Zeynep Yaman), İstanbul: MediaCat Kitapları, 2007.
- Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (çev. Sabri Gürses), İstanbul: İthaki Yayınları, 2023.
- _____, *Tanrı'nın Maskeleri (İlkel Mitoloji)*. (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitapevi, 1992.
- _____, *Tanrının Maskeleri -Batı Mitolojisi-*. (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitapevi, 2003.
- _____, *Tanrının Maskeleri -Doğu Mitolojisi-*. (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitapevi, 1990.
- Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Cox, James L, *Kutsalı İfade Etmek*. (çev. Fuat Aydın), İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Çelik, Volkan, *Japon Mitolojisi Çerçevesinde Japon Animasyon Sineması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Çetin, İsmail, “Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır'dan Hızır'a Geçiş” *Milli Folklor Dergisi*, 54 (2002), s. 30-34.

Çiftçi, Meryem Karagülle, “Antik Mısır'da Tanrı ve Ölüm Tasavvurları” *Mütefekkir*, (2023), s. 235-255.

Çobanoğlu, Özkul, *Halk Edebiyatına Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahtarları*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.

Dilek, İbrahim, *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.

Dixon-Kennedy, Mike, *Encyclopedia of Russian & Slavic Myth and Legend*, California: ABC-CLIO, 1998.

Döğüş, Selahattin, “Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü ve Hıdırellez Geleneği” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 2015: 77-100.

Dualı, Ş. Muhammed, “Hristiyanlık Öncesi Doğu Slav İnançları ve Tanrılar Panteonu” *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, (2022), s. 920-940.

Eliade, Mircea, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, (çev. Mehmet Aydın), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

_____, Mircea, *Dinler Tarihi*, (çev. Mustafa Ünal), Konya: Serhat Kitapevi, 2005.

_____, Mircea, *Ebedi Dönüş Miti*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2022.

Erhat, Azra, ve Sabahattin Eyüpoğlu, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.

Estin, Colette, ve Helene Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, (çev. Musa Eran), Ankara: Tübitak Yayınları, 2002.

Gardin, Nanon, ve Joel Ashmidt, *Larousse Dünya Mitolojileri*, (çev. Atakan Altınörs ve Güvenç Recai Ayar), İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021.

Geertz, Clifford, *Kültürlerin Yorumlanması*, Ankara: Dost Kitapevi, 2010.

Göcen, Gülüşan, *Psikoloji Mitoloji ve Din*, İstanbul: Kaknüs Yayınevi, 2018.

Gözlü, Ahmet, “Greek Mitolojisinde Evrenin Tanrıları Yaratma Süreci”, *ÇAKÜ KAREFAD*, (2021) s. 168-186.

Graves, Robert, *Yunan Mitleri*, (çev. Uğur Akpur), İstanbul: Say Yayınları, 2010.

Green, Jeremy BLACK - Anthony, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü - Tanrılar, İfridler, Semboller*, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2003.

Grimal, Pierre, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.

Guilhou, Nadine, ve Janice Peyre, *Mısır Mitolojisi*, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2023.

Gül, Özlem, *Hint Mitolojisi Araştırmalarının Meseleleri*, Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Gündüz, Şinasi, “Kutsal Hakkında Konuşmak: Dİnsel Söylende Mitos” *Milel ve Nihal*, 6 (2009), s. 9-26.

Hacımüftüoğlu, Esra, “Prometheus'den Halife'ye... Doğu ve Batı'nın İnsan Tasavvurları” *Bilimname XXXV/1*, (2018), s. 505-534.

Hamilton, Edith, *Mitologya*, (çev. Ülkü Tamer), İstanbul: Varlık Yayınları, 2019.

Harman, Ömer Faruk, “Beklenen Kurtarıcı İnancının İslam Öncesi Dini Arka Planı” *Beklenen Kurtarıcı İnancı*, (ed. Yusuf Şevki Yavuz), İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2017.

Harva, Uno, *Altay Panteonu*, (çev. Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2015.

Henderson, Joseph L., “Modern İnsan ve Mitler” *İnsanlar ve Sembolleri* İstanbul: Okuyan us Yayınları, 2009.

Holtom, Daniel C., “A New Interpretation of Japanese Mythology and Its Bearing on Ancestral Theory of Shinto” *The Journal of Religion*, (1926), s. 58-77.

Hooke, Samuel H., *Ortadoğu Mitolojisi (Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları)*, (çev. Alaeddin ŞENEL), Ankara: İmge Kitapevi, 1993.

Gümüş, İbrahim, “İlk Söz” *Mitoloji Araştırmaları*, İstanbul: Hiperyayın, 2019.

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

- Jung, C. Gustav, *İnsanlar ve Sembolleri*, İstanbul: Okuyan us Yayınları, 2009.
- Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Türk Kültür Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1990.
- _____, *Kuzey Azerbaycan - Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dini İzleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Karaböcek, Kübranur, *Dinler Arası İlişkiler Perspektifinden Japonya'da Şintoizm-Budizm Etkileşimi*, Amasya: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2023.
- Karataş, Hüseyin, “Japon Halk Dini Geleneğinde Kami Kültü” *The Journal of Academic Social Science Studies*, (2020), 307-319.
- Karimov, Rasilya, “Tatar Mitolojisinde İyeler” *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 3/15 (2016), s. 881-897.
- Kaya, Korhan, *Hind Mitolojisi Sözlüğü*, Ankara: İmge Kitapevi, 1997.
- _____, *Hinduizm*, Ankara : Dost Kitapevi Yayınları, 2001.
- _____, *Hintlilerde Tanrı*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998.
- Kaya, Murat, “Japon Dini ve Milli Uyanışında Motoori Norinaga'nın Etkisi” *Anasay*, (2020), s. 149-165.
- KEKEVİ, Meltem, *Kuzey Amerika Yerlilerinin Kadın Dini İnançları*, Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Kershaw, Stephen P., *Yunan Mitolojisi Rehber Kitabı*, (çev. Şefik Turan), İstanbul: Salon Yayınları, 2018.
- Kızıl, Hayreddin, “Mitos, Anlamı, Özellikleri ve İşlevleri” *Kadim Hikmet Dergisi*, 4 (2021), s. 29-53.
- Kruta, Venceslas, *Keltler*, (çev. İsmail Yerguz), Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2009.
- Kumartaşlıoğlu, Satı, “Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri” *Karadeniz Araştırmaları*, 43 (2014), s.175-190.
- Kutlu, Sönmez, “Beklenen Kurtarıcı İnanışına Dayalı Siyasi ve Dini Hareketlerde Mehdilik Tipolojileri” *Beklenen Mehdi İnancı* (ed.Yusuf Şevki Yavuz),

İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2017.

Külahlı, Nuriye, “Eğitimde Artemis Ephesia Kültü: Kız Çocuklarının” *Tarih ve Gelecek Dergisi*, (2023), s. 746-770.

Lardinois, Andre, “Eastern Myths for Western Lies” *Mnemosyne*, (2018), s. 895-919.

Mackenzie, Donald A., *Çin ve Japon Mitolojisi*, (çev. Koray Akten), Ankara: İmge Yayınevi, 1996.

MacKillop, James, *Dictionary of Celtic Mythology*, New York: Oxford University Press, 1998.

Malinowski, Bronislaw, *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, (çev. Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1992.

Marett, Robert R., “Psikoloji ve Folklor” Düzenleyen (çev. Didem Gülçin Erdem), *Milli Folklor Dergisi*, 118 (2018), s. 145-159.

Matson, Gienna, *Celtic Mythology A to Z*, New York: Facts On File, Inc, 2004.

Monaghan, Patricia, *Kelt Mitolojisi ve Folklor Ansiklopedisi*, New York: Facts on File, 2004.

Moto-Sanchez, Milla Micka, “Jizo, Healin Rituals, and Women in Japan” *Japanese Journal of Religious Studies*, (2016), s. 307-331.

Narçın, Ali, *A'dan Z'ye Mısır*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013.

O'Flaherty, Wendy Doniger, *Hindu Mitolojisi*, (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Yayınları, 1996.

Oğuz, Esin Sultan, “Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı” *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28/2 (2011), s. 123-139.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Cilt 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1995.

Öksüz, Gamze, *Ana Hatlarıyla Rus Mitolojisi*, İstanbul: Çeviribilim Yayınları, 2014.

Önal, Sema, “Kültür Dünyasının İlk Üretimleri: Mitolojiler” *FLSF(Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, (2017), s. 233-240.

Özhancı, Elif, “Mitolojik - Kültürel ve Sanatsal Bağlamda Toplumsal Belleğin İnşası” *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2 (2022), s. 512-526.

Patacı, Bilal, “Tanrılaştırma ve Şeytanlaştırma Arasında Mitolojik Bir Figür Olarak Asklepios” *Milel ve Nihal*, (2016), s. 156-182.

Pattanaik, Devdutt, *Indian Mythology*, Vermont: Inner Traditions, 2003.

Polat, İrfan, *Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Korku Kültü*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2019.

Price, Bill, *Kelt Mitolojisi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011.

_____, *Kelt Mitolojisi*, (çev. Cumhuriyet Atay), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2011.

Remler, Pat, *Egyptian Mythology A To Z -A Young Reader's Companion-*, New York: Facts On File, Inc., 2000.

Roberts, Jeremy, *Chinese Mythology A to Z*, New York: Facts on File, Inc, 2004.

_____, *Japanese Mythology A to Z*, New York: Facts On File, Inc., 2004.

Rosenberg, Donna, *Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, Ankara: İmge Kitapevi, 2003.

Roux, Jean-Paul, *Eski Türk Mitolojisi*, Ankara: BilgeSu Yayınları, 2011.

Sarı, Emre, *Türk Mitolojisi ve Kutsal Varlıklar*, Antalya: Ned Medya Yayıncılık, 2016.

Sarma, D. S., *Hint Dini Tarihine Giriş*, (çev. Fuat Aydın), İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.

Sarpkaya, Seçkin, *Türklerin Şeytani Masalları*, Ankara: Karakum Yayınevi, 2021.

Saydam, Hakan Kızıltan - M. Bilgin. “Ölmek; Korku ve Tevekül" *Psikeart Dergisi*, 19 (2020), s. 40-47.

Saydam, M. Bilgin, *Ara'fdalık-lar "İnsanın Halleri ve Eylemleri: Psikomitolojik Çözümleme"*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

_____, *Deli Dumrul'un Bilinci*, İstanbul: Metis Yayınları, 1997.

_____, M. Bilgin, “İnancın Boşu/Dolusu” *Doğu-Batı Dergisi*, 84 (2018), s. 23-41.

_____, M. Bilgin, “Psikoloji-Psikomitoloji” *Üç Elma -Mitoloji, Folklor, Fantastik*, (ed. Burcu Bayer), İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

Saylam, İlker Türkmen&Yasin Mehmet, “Şamanizm'de Doğaya Yüklenen Anlam” *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2023), s. 78-96.

Şahin, Derya, *Roma Mitolojisi*, İstanbul: SD Yayınevi, 2017.

Şenavcu, Halil İbrahim, “Şintoizm'deki Tanrı İnancının Japon Sosyal Yaşamına Etkisi” *Eskiye*, (2022), s. 73-88.

Tarhan, Nevzat, *İnanç, Psikoloji ve Bilim*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2022.

Timothy R. Roberts, Morgan J. Roberts, Brain P. Katz, *Mythology Tales of Antient Civilizations*, New York: Barnes&Noble Books, 2003.

Tunç, Zekiye, “Türk Halklarının Doğum İle İlgili İnançlarında Alkarası” *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2023), s. 3192-3209.

Turak, Özgür, “Roma Pantheonu: Eski yunan Tanrıları Nasıl Romalı Oldu?” *AMİSOS* 3/5 (2018), s. 481-492.

Uraz, Murat, *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, 1992.

Uslu, Bahattin, *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Kamer Yayınları, 2017.

Uzelli, Gönül, “Vladimir Panteonu'nda Yer Alan Pagan Tanrılar” *Art-Sanat*, 8 (2017), s. 181-197.

Vezir, Güneş, “Mit, Felsefe ve Edeniyat” *Üç Elma Mitoloji, Folklor, Fantastik* (ed. Burcu Bayer), İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

Yıldırım, Ercüment, "A Comparative Approach to the Oannes Narrative in Mesopotamia ant the Prometheus Myth in the Ancient Greek World” *Belleten*, (2022), s. 39-60.

Yıldırım, Nimet, *İran Mitolojisi*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.

Yıldız, Mehmet Ali, "Antik Yunan Mitosları: Kahraman Tanrılardan Tanrısal Kahramanlara", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, (2020), s.113-127.

Yitik, Ali İhsan, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1996.

Young, Kim, “General Charactericstic Of Oriental Mythology” *JSTOR*, 2014,
<https://www.jstor.org/stable/10.2307/26264711> Erişim tarihi: 01.10.2024

Zimmer, Heinrich, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, İstanbul:
Kabalıcı Yayınevi, 2004.

